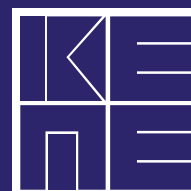

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις
- Δημόσια οικονομικά
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές

εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνη Σύνταξης:

Ελευθερία Παναγιώτου

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:

Πρόδρομος Βλάμης
Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου
Βασίλης Λυχναράς
Γεωργία Σκίντζη

Γλωσσική και Τυπογραφική

Επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Βούλα Δαφνιά
Τηλ.: 210 3676360

Παραγωγή:

BIBΛΙΟΤΕΧΝΙΑ
Παππάς Φώτιος-Δούβου Σεβαστή Ο.Ε.

Copyright 2017

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136
Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Editorial	3
1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις	4
1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης, Έρση Αθανασίου	4
1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη, Γιάννης Παναγόπουλος	11
1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ, Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα	14
1.4. Διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές, Γιάννης Παναγόπουλος	16
2. Δημόσια οικονομικά	22
2.1. Κρατικός Προϋπολογισμός: Εξέλιξη μεγεθών την περίοδο της οικονομικής κρίσης, Ελισάβετ Ι. Νίτση	22
2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους, Χρήστος Τριαντόπουλος	26
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	30
3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας, Ιωάννης Χολέζας	30
3.2. Το υγειονομικό σύστημα στην Ελλάδα: Πρόσφατες τάσεις και συγκριτική απεικόνιση με τις ευρωπαϊκές χώρες, Ρωξάνη Καραγιάννη	41

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι	51
4.1. Εξελίξεις στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, <i>Αθανάσιος Χύμης</i>	51
4.2. Εξελίξεις στο κανονιστικό πλαίσιο άσκησης επιχειρηματικής <i>δραστηριότητας στην Ελλάδα, Αλεξάνδρα Κοντόλαιμου</i>	54
4.3. Επισκόπηση των πρόσφατων εξελίξεων στην αγορά του πετρελαίου <i>θέρμανσης, Βασίλης Λυχναράς</i>	59
 Ειδικά Θέματα	 63
 Η εξέλιξη του μεταποιητικού τομέα κατά την περίοδο 1995-2013, <i>Ιωάννης Χαλικιάς</i>	 63
 Συμμετοχή και δυνατότητες της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, <i>Θεόδωρος Τσέκερης, Γεωργία Σκίντζη</i>	 73
 Η απόκτηση & διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων τραπεζικών δανείων <i>από επενδυτικά κεφάλαια και εταιρείες στην Ελλάδα,</i> <i>Σπήλιος Μούζουλας, Γιάννης Παναγόπουλος, Ιωάννης Πελετίδης</i>	 83

Οι *Οικονομικές Εξελίξεις*, το περιοδικό του ΚΕΠΕ, εκδίδει το 32ο τεύχος του σε μια περίοδο που είναι ιδιαίτερα δυσμενής για την Ελλάδα αλλά και γενικότερα, τόσο για την Ευρώπη όσο και παγκοσμίως. Η δεύτερη αξιολόγηση στο πλαίσιο της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης έχει παγώσει εδώ και αρκετούς μήνες, με τους εταίρους να ζητούν πέραν από τα συμφωνηθέντα, τα οποία δεν έχουν ακόμη υλοποιηθεί εξολοκλήρου, και επιπλέον μέτρα για την ικανοποίηση των απαιτήσεων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ώστε αυτό να συμμετάσχει στο πρόγραμμα. Εκτός συνόρων επικρατεί αναστάτωση εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω του Brexit, αλλά και της ανόδου των ακροδεξιών κομμάτων, όσο και λόγω της αβεβαιότητας που προκαλεί η εκλογή Τραμπ στις ΗΠΑ, αλλά και οι επικείμενες εκλογές σε Γερμανία, Γαλλία και Ολλανδία. Σε αυτό το κλίμα, η συζήτηση αφορά την πρόθεση της ελληνικής κυβέρνησης αλλά και των Ευρωπαίων εταίρων να κλείσουν την αξιολόγηση σύντομα, ώστε να σταθεροποιηθεί η κατάσταση στην ελληνική οικονομία, και να μην συνεχιστεί η υπόθεση για πιθανό Grexit που ήδη άρχισε να εμφανίζεται ξανά. Το περιοδικό συνεισφέρει σε αυτόν τον διάλογο τόσο με άρθρα συγκυρίας, όσο και με προτάσεις πολιτικής.

Το περιοδικό περιλαμβάνει δύο μέρη. Τα άρθρα του πρώτου μέρους αφορούν την παρουσίαση των τρεχουσών εξελίξεων στην ελληνική οικονομία, ενώ του δεύτερου μέρους προσφέρουν μια βαθύτερη και περισσότερο εξειδικευμένη ανάλυση σε ειδικά οικονομικά θέματα. Συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος εξετάζονται οι πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης και του Δείκτη

Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη. Επίσης, παρουσιάζονται οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ, καθώς και οι πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στο διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον. Εξετάζονται, επιπρόσθετα, τα δημόσια οικονομικά, με την ανάλυση της εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού και της εξέλιξης των δημοσιοοικονομικών μεγεθών την περίοδο της οικονομικής κρίσης καθώς και της εξέλιξης και διάρθρωσης του δημόσιου χρέους. Συζητούνται, επιπλέον, οι εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας, καθώς και οι πρόσφατες τάσεις στο υγειονομικό σύστημα στην Ελλάδα, σε σύγκριση με τις ευρωπαϊκές χώρες. Σε ό,τι αφορά τον τομέα των αναπτυξιακών και κλαδικών πολιτικών, εξετάζονται οι εξελίξεις στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, καθώς και στο κανονιστικό πλαίσιο άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Παρουσιάζεται επίσης μια επισκόπηση των πρόσφατων εξελίξεων στην αγορά του πετρελαίου θέρμανσης.

Στο δεύτερο μέρος του περιοδικού παρουσιάζονται τρία άρθρα. Στο πρώτο άρθρο εξετάζεται «Η εξέλιξη του μεταποιητικού τομέα κατά την περίοδο 1995 - 2013». Στο δεύτερο άρθρο αναλύονται «Η συμμετοχή και οι δυνατότητες της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας», ενώ στο τρίτο εξετάζονται «Η απόκτηση & διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων τραπεζικών δανείων από επενδυτικά κεφάλαια και εταιρείες στην Ελλάδα».

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
Υπεύθυνη Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου

Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα εποχικά διορθωμένα δεδομένα των τριμηνιαίων *Εθνικών Λογαριασμών* (ΕΛΣΤΑΤ, προσωρινά στοιχεία, Νοέμβριος 2016), το τρίτο τρίμηνο του 2016 χαρακτηρίστηκε από εμφανή βελτίωση των συνθηκών στην ελληνική οικονομία, με τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να σημειώνει ανάκαμψη κατά 1,8% ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του

έτους 2015 (Πίνακας 1.1.1). Η θετική αυτή μεταστροφή στο ΑΕΠ αντανακλά, κατά κύριο λόγο, μία σημαντική αύξηση της εγχώριας ζήτησης, η οποία συνδέεται με την προοδευτική εξομάλυνση των συνθηκών στην ελληνική οικονομία, την κάμψη της αβεβαιότητας και την άμβλυνση των συνεπειών των κεφαλαιακών ελέγχων. Οι παράγοντες αυτοί φαίνεται να ευνόησαν σημαντικά τόσο τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες παρέμειναν σε ανοδική τροχιά για δεύτερο συνεχόμενο τρίμηνο, όσο και την ιδιωτική κατανάλωση, η οποία παρουσίασε σημαντική ανάκαμψη μετά από τέσσερα συναπτά τρίμηνα πτώσης. Συνολικά, η άνοδος της εγχώριας ζήτησης κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016 ανήλθε στο 4,7%, με αποτέλεσμα η αντίστοιχη θετική συνεισφορά στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να φθάσει τις 4,8 ποσοστιαίες μονάδες (Διάγραμμα 1.1.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	2015Q1	2015Q2	2015Q3	2015Q4	2016Q1	2016Q2	2016Q3	Εννεάμηνο Ιαν. - Σεπτ.	2015
Ιδιωτική κατανάλωση	1,3	1,9	-4,1	-0,4	-0,8	-1,2	5,1	1,0	-0,3
Δημόσια κατανάλωση	-0,1	-3,1	0,8	2,5	-2,1	-0,9	-0,6	-1,2	-0,8
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	4,9	-13,0	-4,4	12,2	-9,5	17,9	12,6	6,1	-4,2
Εγχώρια ζήτηση*	1,0	-0,8	-2,4	1,2	-2,1	0,9	4,7	1,1	-0,7
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	12,5	10,3	-7,0	-2,2	-10,5	-3,2	10,2	-1,6	5,0
Εξαγωγές αγαθών	10,1	7,4	7,0	10,0	2,4	20,5	9,5	10,7	8,1
Εξαγωγές υπηρεσιών	15,0	14,8	-21,8	-14,9	-22,8	-24,6	10,5	-14,1	1,5
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	15,1	4,0	-14,1	-2,7	-8,7	4,9	12,0	2,0	1,4
Εισαγωγές αγαθών	14,7	4,1	-7,7	3,5	-2,1	14,7	7,5	6,6	3,4
Εισαγωγές υπηρεσιών	16,8	3,8	-39,2	-26,7	-31,6	-29,9	38,1	-15,6	-6,6
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	54,3	-50,6	-151,8	-7,5	11,8	160,8	-49,8	92,0	-45,6
ΑΕΠ	0,1	0,5	-2,2	0,4	-0,8	-0,5	1,8	0,2	-0,6

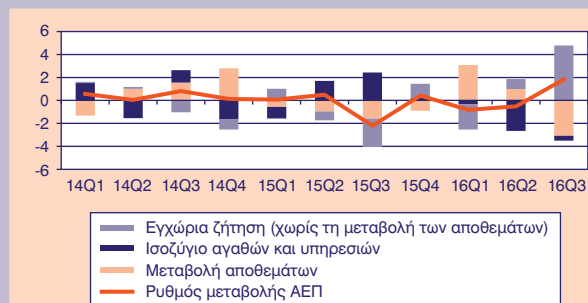
Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, Νοέμβριος 2016, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

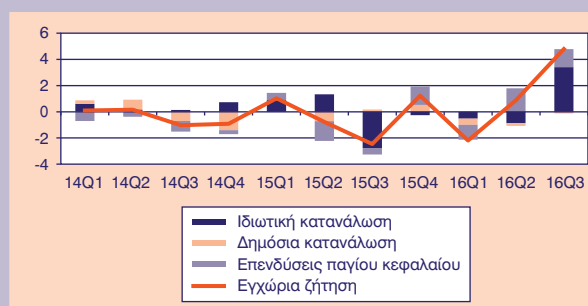
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1

Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

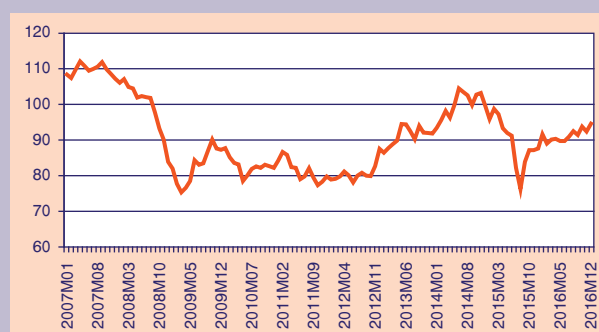
Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

Αναφορικά με την πορεία του εξωτερικού τομέα στο τρίτο τρίμηνο του 2016, η βελτίωση των εγχώριων οικονομικών συνθηκών, αλλά και ορισμένοι εξωγενείς παράγοντες όπως η άνοδος των ναύλων της ποντοπόρου ναυτιλίας, φαίνεται να επηρέασαν θετικά τις εξαγωγές, καθώς αυτές παρουσίασαν σημαντική αύξηση μετά από τέσσερα συνεχή τρίμηνα πτώσης. Παράλληλα, η ανάκαμψη της εγχώριας ζήτησης φαίνεται να άσκησε περαιτέρω ανοδικές πιέσεις στις εισαγωγές, οι οποίες είχαν ήδη εισέλθει σε τροχιά αύξησης από το δεύτερο τρίμηνο του έτους. Συνολικά, η αρνητική συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ από την αύξηση των εισαγωγών υπερίσχυσε της αντίστοιχης θετικής συμβολής από την ενίσχυση των εξαγωγών, με αποτέλεσμα ο εξωτερικός τομέας να συνεισφέρει εν τέλει αρνητικά στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016 (-0,4 ποσοστιαίες μονάδες).

Από τις παραπάνω εξελίξεις στα μεγέθη της εγχώριας ζήτησης και του εξωτερικού τομέα γίνεται αντιληπτό ότι σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ, κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016, είχε και η σχετική πορεία των αποθεμάτων. Όπως φαίνεται, η απότομη ανάκαμψη της εγχώριας ζήτησης κατά τη συγκεκριμένη περίοδο καλύφθηκε

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

Δείκτης οικονομικού κλίματος

Πηγή: EUROSTAT.

σε σημαντικό βαθμό μέσω της ανάλωσης αποθεμάτων, με αποτέλεσμα η συνεισφορά της μεταβολής των αποθεμάτων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016 σε έντονα αρνητικό επίπεδο (-3,1 ποσοστιαίες μονάδες).

Η βελτίωση των συνθηκών στην ελληνική οικονομία, όπως αυτή αποτυπώνεται στα προαναφερόμενα στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών*, αντανakλάται και στην πρόσφατη πορεία του δείκτη οικονομικού κλίματος (βλέπε Διάγραμμα 1.1.2). Σε γενικές γραμμές, ο δείκτης αυτός ακολούθησε ανοδική τάση στο διάστημα Ιουλίου-Δεκεμβρίου 2016, γεγονός που σηματοδοτεί ότι η πορεία σταθεροποίησης και προοδευτικής ανάκαμψης της οικονομίας συνεχίστηκε και στο τέταρτο τρίμηνο του έτους.

Σχετικά με τους κύριους παράγοντες που διαμόρφωσαν τις προαναφερόμενες εξελίξεις στο ΑΕΠ και τις βασικές του συνιστώσες, ακολουθεί λεπτομερέστερη διερεύνηση της πορείας και των προοπτικών τους με βάση τα εθνικολογιστικά στοιχεία και ορισμένους επιλεγμένους βραχυχρόνιους δείκτες.

1.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Η σημαντική ανάκαμψη της ιδιωτικής κατανάλωσης στο τρίτο τρίμηνο του 2016 συνιστά κατά το μεγαλύτερο μέρος της ανάκτηση των απωλειών που σημειώθηκαν κατά το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, στη διάρκεια του οποίου η τραπεζική αργία και η επιβολή των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων επέφεραν απότομο πλήγμα στην καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών. Σύμφωνα με τα στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών*, ο ρυθμός μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης διαμορφώθηκε στο 5,1% κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016, από -4,1% κατά το τρίτο τρίμηνο του έτους 2015, με αποτέλεσμα η συνεισφορά της ιδιωτικής κατανάλωσης στον ρυθμό μεταβολής

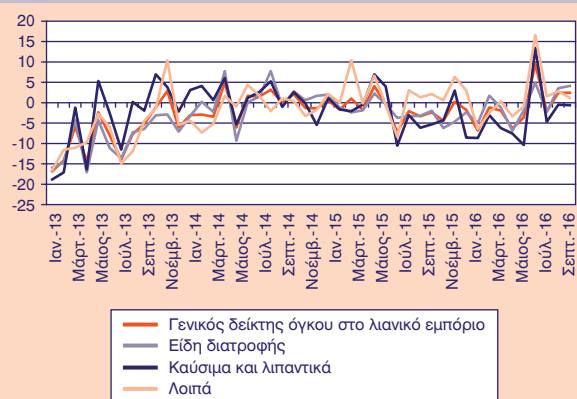
του ΑΕΠ να ανέλθει στις 3,4 ποσοστιαίες μονάδες, από -2,8 μονάδες, αντίστοιχα.

Επιπρόσθετες ενδείξεις για την πρόσφατη δυναμική της ιδιωτικής κατανάλωσης προκύπτουν με βάση την εξέλιξη του μηνιαίου δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο κατά τους μήνες Ιούλιο-Οκτώβριο¹ του 2016. Ειδικότερα, σε συνέχεια της αμιγώς πτωτικής πορείας που είχε καταγραφεί κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους, ο γενικός δείκτης παρουσίασε σημαντική θετική ποσοστιαία μεταβολή τον μήνα Ιούλιο (9,5%), κάμψη τον μήνα Αύγουστο (-2,1%) και εκ νέου αύξηση τους μήνες Σεπτέμβριο (2,4%) και Οκτώβριο του 2016 (2,4%). Στην άνοδο του γενικού δείκτη κατά τον μήνα Ιούλιο του 2016 συνέβαλαν θετικά οι εξελίξεις αναφορικά με τους δείκτες και στις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων, δηλαδή στα καταστήματα ειδών διατροφής, τα καταστήματα καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων και τα λοιπά καταστήματα. Σε σχέση με την άνοδο του γενικού δείκτη κατά τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 2016, θετική συμβολή είχαν οι εξελίξεις στις κατηγορίες των καταστημάτων ειδών διατροφής και των λοιπών καταστημάτων, ενώ στην περίπτωση του δείκτη στην κατηγορία των καταστημάτων καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων οι σχετικές ποσοστιαίες μεταβολές κατά τους συγκεκριμένους μήνες ήταν ελαφρά αρνητικές. (Διάγραμμα 1.1.3).

Οι ανωτέρω τάσεις αντικατοπτρίζονται και στην εξέλιξη των δεικτών στις επιμέρους υποκατηγορίες καταστημάτων λιανικής, όπου στις έξι από τις οκτώ περιπτώσεις η περίοδος Ιουλίου-Οκτωβρίου του 2016 χαρακτηρίστηκε, κατά μέσον όρο, από θετικές εξελίξεις. Πιο συγκεκριμένα, οι υποκατηγορίες που αφορούν τα μεγάλα καταστήματα τροφίμων, τα πολυκαταστήματα, τα καύσιμα και λιπαντικά, την ένδυση-υπόδηση, τα έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός καθώς και τα βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη δώρων κατέγραψαν στο σύνολο της συγκεκριμένης περιόδου θετικές ποσοστιαίες μεταβολές σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2015 (της τάξεως του 3,0%, 8,4%, 1,5%, 11,8%, 1,5% και 9,7%, αντίστοιχα). Αντίθετα, ελαφρά αρνητική υπήρξε στο ίδιο διάστημα η πορεία των δεικτών στις υποκατηγορίες τρόφιμα-ποτά-καπνός και φαρμακευτικά-καλλυντικά (μεταβολές της τάξεως του -0,5% και -0,3%, αντίστοιχα). Αξίζει να επισημανθεί ότι τον Ιούλιο του 2016 οι σχετικοί δείκτες κατέγραψαν υψηλούς θετικούς ρυθμούς μεταβολής στις επτά από τις οκτώ επιμέρους κατηγορίες, ενώ στη συνέχεια παρατηρήθηκαν, ως επί το πλείστον, είτε ηπιότερες αυξήσεις, είτε μεταστροφή σε αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής. Επιπλέον σημειώνεται ότι, κατά την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου, η αύξηση του δείκτη στις κύριες

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

κατηγορίες των καταστημάτων ειδών διατροφής και των λοιπών καταστημάτων συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη θετική πορεία στις υποκατηγορίες των μεγάλων καταστημάτων τροφίμων και πολυκαταστημάτων. Αντίθετα, ασθενέστερες εμφανίζονται κατά τη συγκεκριμένη περίοδο οι επιδόσεις των μικρότερων σε μέγεθος καταστημάτων, όπως καταδεικνύει η πτωτική τάση στις υποκατηγορίες τρόφιμα-ποτά-καπνός και έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός, καθώς και οι αυξομειώσεις στην υποκατηγορία ένδυση-υπόδηση.

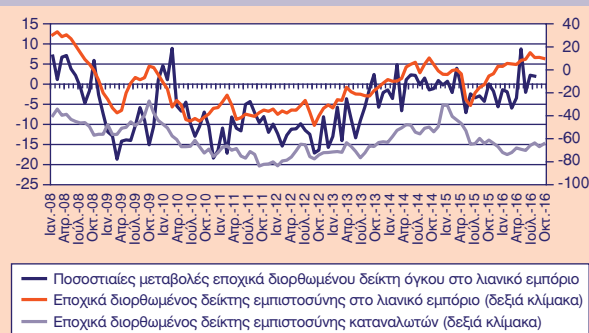
Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, η δυναμική ανάκαμψη της ιδιωτικής κατανάλωσης στο τρίτο τρίμηνο του 2016 φαίνεται να προήλθε σε μεγάλο βαθμό από τη μεγάλη άνοδο των λιανικών πωλήσεων τον μήνα Ιούλιο, κατά τον οποίο οι θερινές εκπτώσεις συνέπεσαν με σημαντική βελτίωση του οικονομικού κλίματος συγκριτικά με την αντίστοιχη, δύσκολη, περίοδο του προηγούμενου έτους. Επιπλέον, όμως, ενδείξεις για ηπιότερη αλλά σημαντική ανάκαμψη της ιδιωτικής κατανάλωσης καθίστανται διακριτές και κατά τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο, παρά τις πιέσεις στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από την εφαρμογή πρόσφατων μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής και τις υποχρεώσεις καταβολής δόσεων φόρου εισοδήματος και ΕΝΦΙΑ. Οι τελευταίες αυτές ενδείξεις φαίνεται να υποδηλώνουν μία σταθερή ενδυνάμωση των θετικών επιδράσεων στην κατανάλωση από τη σταδιακή σταθεροποίηση του οικονομικού περιβάλλοντος και την αργή αλλά συνεχιζόμενη βελτίωση των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας.

1. Τα στοιχεία του μηνός Οκτωβρίου είναι προσωρινά.

Σε σχέση με τις προοπτικές της ιδιωτικής κατανάλωσης, η συνέχιση της ανάκαμψης στο προσεχές μέλλον θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την έγκαιρη ολοκλήρωση της δεύτερης αξιολόγησης του Προγράμματος Στήριξης, και τη συνεπαγόμενη περαιτέρω αποκλιμάκωση της αβεβαιότητας στην οικονομία. Είναι σαφές ότι, στην παρούσα φάση, οι προϋποθέσεις αυτές είναι ιδιαίτερα κρίσιμες, λόγω και της ανάγκης για αντιστάθμιση των σημαντικών αρνητικών πιέσεων που αναμένεται να ασκηθούν στην ιδιωτική κατανάλωση από την εφαρμογή δημοσιονομικών μέτρων που επιβαρύνουν το διαθέσιμο εισόδημα ορισμένων κατηγοριών νοικοκυριών. Σε κάθε περίπτωση, οι περισσότερες ενδείξεις συγκλίνουν μέχρι στιγμής προς μία εκτίμηση για συνέχιση της ανάκαμψης της ιδιωτικής κατανάλωσης σε βραχυχρόνιο ορίζοντα, με ρυθμούς ηπιότερους συγκριτικά με το τρίτο τρίμηνο του 2016. Προς μία τέτοια ευνοϊκή εξέλιξη φαίνεται να συνηγορούν και οι προσδοκίες των καταναλωτών, καθώς ο δείκτης εμπιστοσύνης καταναλωτών ακολουθήσε πρόσφατα ανοδική τάση, φθάνοντας τις -64,4 μονάδες τον Δεκέμβριο, από -70,1 μονάδες τον Αύγουστο 2016. Ωστόσο, πιο επιφυλακτικοί σε σχέση με την πορεία της καταναλωτικής δαπάνης εμφανίζονται πρόσφατα οι λιανέμποροι, καθώς μετά τη σημαντική βελτίωση του δείκτη εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο, από τις -3,4 μονάδες τον Ιανουάριο στις 15,0 μονάδες μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2016, ακολούθησε αποκλιμάκωση του δείκτη στις 9,8 μονάδες μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους (Διάγραμμα 1.1.4).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4

Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

1.1.2. Επενδύσεις

Η πορεία ανάκαμψης στην οποία είχαν εισέλθει οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου από το δεύτερο τρίμηνο του 2016 συνεχίστηκε στο τρίτο τρίμηνο του έτους, με τον ρυθμό μεταβολής της επενδυτικής δαπάνης να διαμορφώνεται στο 12,6% (Πίνακας 1.1.2). Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα η συνεισφορά των επενδύσεων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί στις 1,4 ποσοστιαίες μονάδες στο τρίτο τρίμηνο του 2016, από 1,8 και -1,1 μονάδες στα δύο προηγούμενα τρίμηνα, αντίστοιχα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Βασικά μεγέθη των επενδύσεων

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα							Εννεάμηνο Ιαν. - Σεπτ.	
	2015Q1	2015Q2	2015Q3	2015Q4	2016Q1	2016Q2	2016Q3	2016	2015
Αγροτικά προϊόντα	-7,4	-4,2	-1,3	2,5	-2,6	1,0	-0,2	-0,5	-4,0
Μηχανολογικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	26,2	11,5	-14,5	1,1	-1,6	2,3	34,9	10,7	6,1
Μεταφορικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	87,9	-49,7	-8,3	-31,2	-43,7	125,4	-14,7	0,9	0,9
Εξοπλισμός τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνίας	29,6	5,6	-11,6	6,6	-9,0	2,5	19,5	3,6	6,3
Κατοικίες	-33,4	-11,7	-36,4	-18,5	-17,0	-23,3	-3,7	-15,5	-27,9
Άλλες κατασκευές	-12,6	-4,8	1,5	40,9	13,6	19,1	20,1	17,6	-5,5
Άλλα προϊόντα	-1,1	1,8	2,6	4,8	0,2	0,8	1,5	0,8	1,1
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	4,9	-13,0	-4,4	12,2	-9,5	17,9	12,6	6,1	-4,2

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, Νοέμβριος 2016, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, οι εξελίξεις στις επιμέρους κατηγορίες παρουσίασαν ως επί το πλείστον βελτίωση στο τρίτο τρίμηνο του 2016. Ειδικότερα, οι δαπάνες για μηχανολογικό εξοπλισμό και εξοπλισμό πληροφορικής και επικοινωνίας σημείωσαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο μεγάλη αύξηση (34,9% και 19,5%, αντίστοιχα), ενώ ήπια άνοδο παρουσίασαν οι επενδύσεις σε άλλα προϊόντα. Αντίθετα, όσον αφορά τις επενδύσεις σε μεταφορικό εξοπλισμό, η μεγάλη άνοδος που παρατηρήθηκε κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2016 φάνηκε να ανακόπτεται στο τρίτο τρίμηνο του έτους, με τον σχετικό ρυθμό μεταβολής να διαμορφώνεται σε αρνητικό επίπεδο (-14,7%).

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατασκευές, στην κατηγορία των λοιπών κατασκευών η ανοδική πορεία που είχε ξεκινήσει από το τρίτο τρίμηνο του 2015 συνεχίστηκε δυναμικά στο τρίτο τρίμηνο του 2016 (20,1%). Επιπλέον, στην κατηγορία των κατοικιών, αξιοσημείωτη εξέλιξη στο τρίτο τρίμηνο του 2016 αποτέλεσε η περιστολή του σχετικού ρυθμού κάμψης των επενδύσεων σε επίπεδο πολύ ηπιότερο των ρυθμών που είχαν επικρατήσει επί σειρά ετών (-3,7%).

Πρόσθετη πληροφόρηση για την πορεία του κλάδου των κατασκευών στο σύνολό του παρέχεται από τα διαθέσιμα στοιχεία για την εξέλιξη του γενικού δείκτη παραγωγής στις κατασκευές κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016². Όπως προκύπτει, ο δείκτης παρουσίασε σημαντική βελτίωση για δεύτερο συνεχόμενο τρίμηνο, καταγράφοντας μία ιδιαίτερα υψηλή θετική μεταβολή της τάξεως του 77,4% ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2015. Η εξέλιξη αυτή προήλθε τόσο από την ταχεία άνοδο του επιμέρους δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού (93,9%), ο οποίος αφορά έργα υποδομών (μεταξύ άλλων, αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες, σήραγγες, αγωγούς, δίκτυα και λιμενικά έργα), όσο και από τη μεγάλη αύξηση του επιμέρους δείκτη παραγωγής οικοδομικών έργων (55,5%), ο οποίος αντανάκλα τις εξελίξεις στην κατασκευή κατοικιών και βιομηχανικών, εμπορικών και λοιπών κτιρίων.

Ειδικότερη πληροφόρηση σε σχέση με τις πρόσφατες εξελίξεις στον κλάδο των κατοικιών αντλείται από τον δείκτη οικιστικών κτιρίων ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών. Τόσο τα μηνιαία στοιχεία του δείκτη οικιστικών κτιρίων, όσο και το συνολικότερο μέγεθος της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δρα-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5

Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών

Πηγή: EUROSTAT.

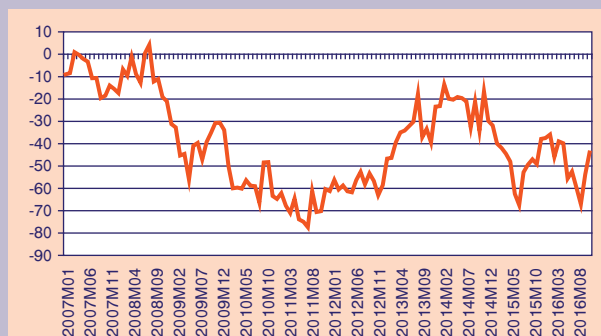
στηριότητας³, εμφάνισαν βελτιωμένη εικόνα κατά την τελευταία περίοδο αναφοράς. Ειδικότερα, οι μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές του δείκτη οικιστικών κτιρίων σημείωσαν σημαντική άνοδο κατά τους μήνες Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 2016 (65,3%, 16,3% και 21,8%, αντίστοιχα, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2015), ενώ, παράλληλα, σταδιακή αποκλιμάκωση παρουσίασαν οι αρνητικοί ρυθμοί μεταβολής της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας (-7,2% τον Ιούλιο, -4,9% τον Αύγουστο και -2,0% τον Σεπτέμβριο) (Διάγραμμα 1.1.5).

Συνολικά, η παρατηρούμενη βελτίωση των μεγεθών στις περισσότερες κατηγορίες επενδύσεων, κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016, συνδέεται με την περαιτέρω εξομάλυνση των συνθηκών στην οικονομία, την αποκλιμάκωση της αβεβαιότητας, τη συνεπαγόμενη σταδιακή επαναφορά της εμπιστοσύνης των επενδυτών, καθώς και την πρόοδο ως προς την υλοποίηση οδικών και άλλων κατασκευαστικών έργων. Ωστόσο, παράλληλα, η κάμψη στις δαπάνες για μεταφορικό εξοπλισμό και κατοικίες, καθώς και η μικρή έκταση της ανάκαμψης στην κατηγορία των λοιπών επενδύσεων, αντανάκλουν τα σημαντικά προβλήματα χρηματοδότησης και ρευστότητας που εξακολουθούν να πλήττουν την αγορά, αλλά και τις αρνητικές επιδράσεις που ασκεί η υψηλή φορολόγηση επιχειρήσεων και ακίνητης περιουσίας στα κίνητρα για επενδύσεις.

Αναφορικά με τις προοπτικές των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι πρόσφατες τάσεις ανάκαμψης σε επιμέρους κατηγορίες δαπάνης παραπέμπουν σε συνολικά ευνοϊκές εξελίξεις σε βραχυχρόνιο ορίζο-

2. Σημειώνεται ότι η αναφορά είναι για τον δείκτη που ενσωματώνει διόρθωση ως προς τον πραγματικό αριθμό των εργάσιμων ημερών και τα στοιχεία για το τρίτο τρίμηνο του 2016 είναι προσωρινά.

3. Υπολογίζεται ο 12μηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6**Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές**

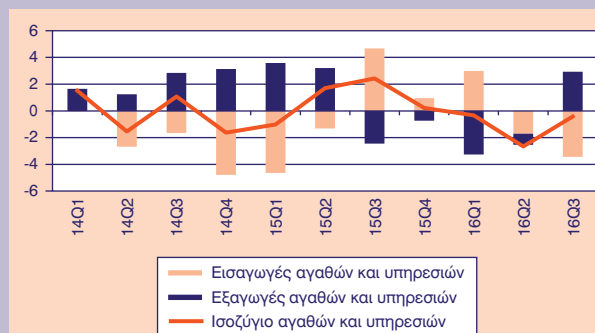
Πηγή: EUROSTAT.

να. Επιπλέον θετικές ενδείξεις για τον τομέα των κατασκευών προκύπτουν στη βάση του δείκτη εμπιστοσύνης στις κατασκευές, καθώς η επιδείνωση την οποία παρουσίασε ο δείκτης κατά τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 2016 ακολουθήθηκε από ανάκαμψη τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο (Διάγραμμα 1.1.6). Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι βασικές προϋποθέσεις για την επαλήθευση των θετικών αυτών εκτιμήσεων, αλλά και κρίσιμους παράγοντες για την ένταση της ανάκαμψης της επενδυτικής δαπάνης αποτελούν η ομαλή εξέλιξη του προγράμματος χρηματοδότησης της χώρας, η βελτίωση των ροών χρηματοδότησης στην οικονομία και η πρόοδος ως προς την υλοποίηση μεγάλων επενδυτικών έργων.

1.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Όπως προαναφέρθηκε, οι εξελίξεις στα βασικά μεγέθη του εξωτερικού τομέα κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016 αντανακλούν τις βελτιούμενες συνθήκες που απορρέουν από την προοδευτική σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας, αλλά και τις ευνοϊκές εξελίξεις σε εξωγενείς παράγοντες.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις εξαγωγές, στο τρίτο τρίμηνο του έτους 2016 παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση στην περίπτωση των αγαθών (9,5%), αλλά και αξιοσημείωτη θετική μεταστροφή στην περίπτωση των υπηρεσιών (10,2%), με επακόλουθη συνεισφορά 2,9 ποσοστιαίων μονάδων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (βλέπε Διάγραμμα 1.1.7). Η ανάκαμψη των εξαγωγών υπηρεσιών οφείλεται στις αντίστοιχες ανοδικές εξελίξεις τόσο στην κατηγορία των μεταφορών (κατά 29,0% σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος), όπου ήταν εμφανείς οι επιδράσεις της αύξησης των ναύλων της ποντοπόρου ναυτιλίας, όσο και στην κατηγορία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7**Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ***Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης*

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

των λοιπών υπηρεσιών (κατά 55,7%, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία). Αντίθετα, πτωτική τάση φαίνεται να ακολουθήσαν κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο οι τουριστικές εισπράξεις, με αποτέλεσμα ο ρυθμός μεταβολής τους στο τρίτο τρίμηνο του 2016 να διαμορφωθεί σε αρνητικό επίπεδο. (-4,3% σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος).

Σε σχέση με τις εισαγωγές, η ανάκαμψη της εγχώριας ζήτησης στο τρίτο τρίμηνο του 2016 φαίνεται να είχε εμφανείς επιδράσεις στη ζήτηση για εισαγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, στο πεδίο των εισαγωγών υπηρεσιών παρατηρήθηκε μεταστροφή σε υψηλό θετικό ρυθμό μεταβολής (38,1%), ενώ στο πεδίο των εισαγωγών αγαθών παρατηρήθηκε αξιοσημείωτη άνοδος (7,5%) για δεύτερο συνεχόμενο τρίμηνο, με αποτέλεσμα η συνεισφορά των συνολικών εισαγωγών στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί κατά την ίδια περίοδο στις -3,4 ποσοστιαίες μονάδες.

Αναφορικά με τις προοπτικές του εξωτερικού τομέα, η εκτιμώμενη περαιτέρω βελτίωση των συνθηκών στην εγχώρια οικονομία αναμένεται να ενισχύσει τη ζήτηση για εισαγωγές, δημιουργώντας παράλληλα ευνοϊκότερες συνθήκες για την ενδυνάμωση των εξαγωγών. Υπό αυτές τις συνθήκες, κρίσιμη για την ισορροπία του εξωτερικού τομέα και τη συμβολή του στο ΑΕΠ αναμένεται να είναι η έκταση της μεγέθυνσης των εξαγωγών, αλλά και ο βαθμός στον οποίο μία αύξηση της εγχώριας ζήτησης θα καλυφθεί από εγχωρίως παραγόμενα αγαθά. Είναι σαφές ότι, στην παρούσα συγκυρία, αποφασιστικό ρόλο για τις επιδόσεις της χώρας στους παραπάνω τομείς θα διαδραματίσει η υλοποίηση των νέων επενδύσεων που είναι απαραίτητες για την ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

1.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Από την ανωτέρω ανάλυση των κύριων συνιστωσών της ζήτησης, διακρίνονται κατά την πιο πρόσφατη περίοδο σαφείς ενδείξεις βελτίωσης των συνθηκών στην ελληνική οικονομία. Η εικόνα αυτή συμβαδίζει με τις εκτιμήσεις που προκύπτουν στη βάση του δυναμικού υποδείγματος βραχυπρόθεσμων προβλέψεων του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.3), σύμφωνα με τις οποίες προβλέπεται ενδυνάμωση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας στο πρώτο εξάμηνο του 2017. Στη θετική αυτή προοπτική, αναμένεται σύμφωνα με τις τελευ-

ταίες τάσεις να συμβάλλει μία ευνοϊκή εξέλιξη στα μεγέθη των επενδύσεων, ενώ προοδευτική βελτίωση προσδοκείται σε βραχυχρόνιο ορίζοντα και από την πλευρά της ιδιωτικής κατανάλωσης, παρά τις αρνητικές πιέσεις που θα εξακολουθήσουν να ασκούνται στα εισοδήματα ορισμένων κατηγοριών νοικοκυριών λόγω της εφαρμογής μέτρων που προβλέπονται από το Πρόγραμμα Στήριξης. Παράλληλα, ομαλή αναμένεται να είναι τα προσεχή τρίμηνα η πορεία των συνιστωσών του εξωτερικού τομέα, με τις εισαγωγές αγαθών να τείνουν σε ανάκαμψη και τις εξαγωγές να ευνοούνται από τη βελτίωση του εγχώριου περιβάλλοντος.

1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Γιάννης Παναγόπουλος

Με βάση την πρόσφατη (Δεκέμβριος 2016) καταγεγραμμένη πορεία του εθνικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), όπως διαπιστώνεται από την πρώτη στήλη του Πίνακα 1.2.1 αλλά και από το Διάγραμμα 1.2.1, για πρώτη φορά από τον Φεβρουάριο του 2013 δεν έχουμε αντιπληθωρισμό¹ στην οικονομία της χώρας. Συγκεκριμένα, τον Δεκέμβριο του 2016, ο εθνικός ΔΤΚ κινείται με 0,0%. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι θα τερματιστεί οριστικά και ο αντιπληθωρισμός, αλλά δείχνει απλά ότι υπάρχει τουλάχιστον μια ισχυρή δυναμική να επιστρέψει σε πληθωριστικά επίπεδα μεταβολών. Από την άλλη πλευρά, ο πυρήνας² του εθνικού ΔΤΚ παραμένει σε αρνητικά επίπεδα μεταβολών, αλλά με μια δυναμική να προσεγγίσει και αυτός τουλάχιστον τις μηδενικές μεταβολές. Για την ώρα πάντως (Δεκέμβριος 2016) κινείται με -0,6%.

Από την άλλη πλευρά, η εικόνα του εναρμονισμένου ΔΤΚ (Εν. ΔΤΚ) της χώρας δείχνει να διαφοροποιείται κάπως. Συγκεκριμένα, σε αντίθεση με τον εθνικό ΔΤΚ, όλο το 2016 ο συγκεκριμένος δείκτης μοιραζόταν μεταξύ ελαφρώς θετικών και αρνητικών μεταβολών των τιμών του. Εν κατακλείδι, τον Δεκέμβριο του 2016, ο Εν. ΔΤΚ κινείται με ελαφρώς θετικές μεταβολές και πιο συγκεκριμένα με ποσοστό 0,3%. Από την άλλη πλευρά, ο πυρήνας του Εν. ΔΤΚ παρουσίαζε, όλο το 2016, μόνο ελαφρώς θετικές μεταβολές ενώ, με βάση τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία, τον περασμένο Δεκέμβριο κατέγραψε μηδενικές μεταβολές (0,0%).

Επιπρόσθετα να επισημάνουμε εδώ ότι η παραπάνω μηδενική μεταβολή του εθνικού ΔΤΚ, σε ετήσια βάση τον Δεκέμβριο του 2016, προέρχεται, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, κυρίως από τη μείωση των παρακάτω επιμέρους δεικτών: α) κατά 2,8% της ομάδας «Διαρκή αγαθά – Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες», λόγω κυρίως της μείωσης των τιμών στα υφαντουργικά προϊόντα οικιακής χρήσης, στις μεγάλες οικιακές συσκευές ηλεκτρικές ή μη, στα είδη άμεσης κατανάλωσης νοικοκυριού και στις οικιακές υπηρεσίες ή υπηρεσίες οικιακής μέριμνας, β) κατά 1,8% της ομάδας «Άλλα αγαθά και υπηρεσίες», λόγω μείωσης κυρίως στα είδη ατομικής φροντίδας και στα ασφάλιστρα οχημάτων, γ) κατά 1,5% της ομάδας «Ανα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Η πορεία του πληθωρισμού σε Ελλάδα και Ευρωζώνη

	Εθνικός ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εθνικού ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)
2016M6	-0,7	0,2	0,2	1,1	0,1	0,8
2016M7	-1,0	-0,9	0,2	0,8	0,2	0,8
2016M8	-0,9	-0,1	0,4	1,3	0,2	0,8
2016M9	-1,0	-0,2	-0,1	0,7	0,4	0,8
2016M10	-0,5	-0,6	0,6	0,9	0,5	0,7
2016M11	-0,9	-1,0	-0,2	0,0	0,6	0,8
2016M12	0,0	-0,6	0,3	0,0	1,1	0,9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

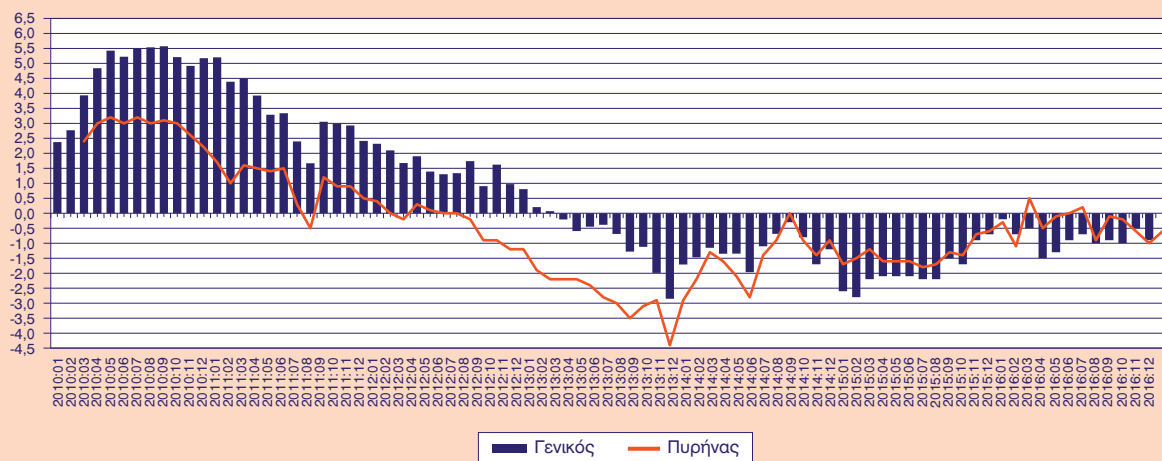
Σημείωση: ΔΚΤ, Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, Εν. ΔΤΚ, Εναρμονισμένος ΔΤΚ.

1. Με τον όρο αντιπληθωρισμός (deflation) εννοούμε τον αρνητικό πληθωρισμό όπου, αντί για τη συνεχή άνοδο των τιμών που αποτελούν τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), παρατηρούμε τη συνεχή πτώση αυτών. Από την άλλη πλευρά, με τον όρο αποπληθωρισμός (disinflation) εννοούμε τη σταδιακή αποκλιμάκωση του ΔΤΚ. Σε αυτή την περίπτωση, ο ΔΤΚ συνεχίζει να αυξάνει αλλά με μικρότερο ρυθμό από ό,τι τις προηγούμενες χρονικές περιόδους.

2. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1

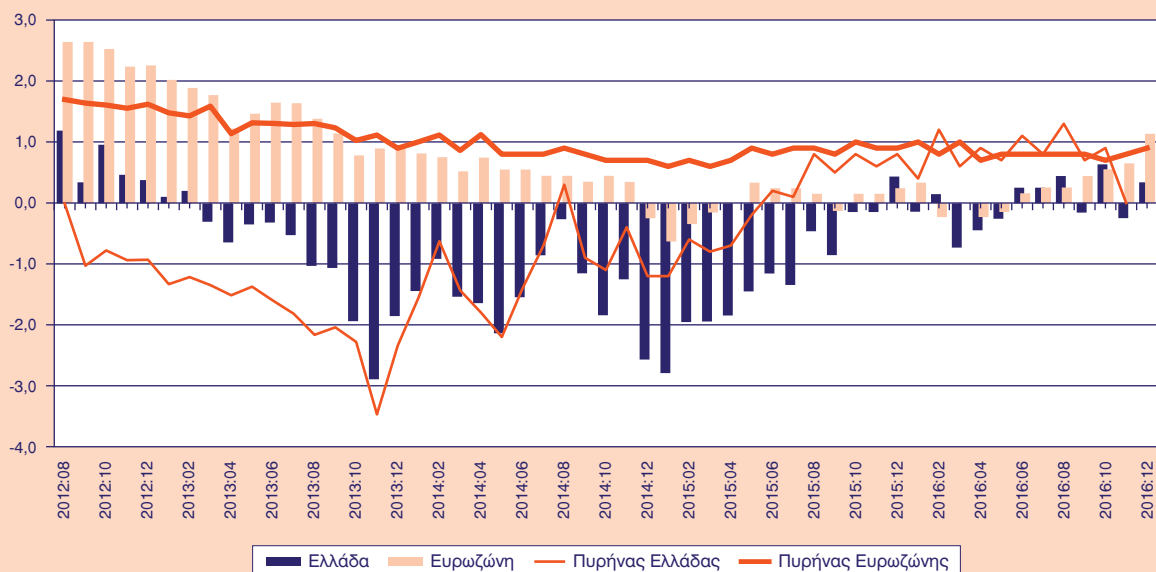
ΔΤΚ, % (μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2

Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα και Ευρωζώνη,
% μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

ψυχρή-Πολιτιστικές δραστηριότητες», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στον οπτικοακουστικό εξοπλισμό-υπολογιστές. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στην ΕΡΤ και τη συνδρομητική τηλεόραση, δ) κατά 1,2% της ομάδας «Ένδυση και υπόδηση», λόγω μείωσης των τιμών των ειδών ένδυσης και υπόδησης, ε) κατά 0,8% της ομάδας «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά», λόγω μεί-

ωσης κυρίως των τιμών στα νωπά ψάρια, τα κρέατα γενικά, τα γαλακτοκομικά, αυγά, ψωμί και δημητριακά, στα αποξηραμένα φρούτα και τους ξηρούς καρπούς. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα νωπά φρούτα, το ελαιόλαδο και τις πατάτες, στ) κατά 0,4% της ομάδας «Εκπαίδευση», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα διδάκτρα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ζ) κατά 0,1% της ομάδας

«Υγεία», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στις αποκλειστικές νοσοκόμες και τις παραϊατρικές υπηρεσίες. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα φαρμακευτικά προϊόντα.

Όπως μάλιστα αναφέρει περαιτέρω η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος του καταγεγραμμένου μηδενικού πληθωρισμού που περιγράψαμε αναλυτικά παραπάνω σε κλαδικό επίπεδο αντισταθμίστηκε κυρίως από την αύξηση των παρακάτω επιμέρους δεικτών: α) κατά 2,0% της ομάδας «Αλκοολούχα ποτά και καπνός», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα συγκεκριμένα προϊόντα, β) κατά 1,8% της ομάδας «Στέγαση», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στο πετρέλαιο θέρμανσης. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση των τιμών στον ηλεκτρισμό, γ) κατά 1,3% της ομάδας «Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφεενεία-κυλικεία, δ) κατά 1,2% της ομάδας «Μεταφορές», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα καύσιμα αυτοκινήτου (βενζίνη), στις εγκαταστάσεις διοδίων και παρκόμετρων, στις οδικές μεταφορές επιβατών και στα εισιτήρια μεταφοράς επιβατών με αεροπλάνο. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση κυρίως των τιμών στις τιμές αγοράς αυτοκινήτων και τις συνδυασμένες μεταφορές επιβατών και ε) κατά 0,7% της ομάδας «Επικοινωνίες», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στις τηλεφωνικές υπηρεσίες.

Σε ό,τι αφορά την πορεία του εναρμονισμένου ΔΤΚ (Εν. ΔΤΚ- ΕΕ19) της Ευρωζώνης, μπορούμε εδώ να αναφέρουμε ότι τους τελευταίους μήνες κινείται σε

μία ανοδική πορεία. Πιο συγκεκριμένα, από το 0,1% τον Ιούνιο του 2016 ανήλθε σταθερά στο 1,1% τον Δεκέμβριο. Το ίδιο χρονικό διάστημα, ο πυρήνας του Εν. ΔΤΚ της Ευρωζώνης (δεν περιλαμβάνονται τα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια) συνέχισε να κινείται σταθερά με ελαφρώς θετικές μεταβολές (μεταξύ 0,7% και 0,9%). Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια να εξαφανιστεί σταδιακά η μικρή διαφορά που υπήρχε, μέχρι και το καλοκαίρι του 2016, μεταξύ του Εν. ΔΤΚ της Ευρωζώνης και του πυρήνα του. Σε ό,τι αφορά τον ελληνικό Εν. ΔΤΚ, όπως παρατηρούμε και από το Διάγραμμα 1.2.2, κινείται με μια μεταβλητότητα (με θετικές και αρνητικές μεταβολές) γύρω από το μηδέν. Ο πυρήνας του, από την άλλη πλευρά, παρουσιάζει μετά τον Αύγουστο του 2016 μια φθίνουσα πορεία μεταβολών από το 1,3% προς το μηδέν. Δείχνει δηλαδή να ακολουθεί τον Εν. ΔΤΚ της χώρας, χωρίς όμως την αντίστοιχη μεταβλητότητα.

Εν κατακλείδι, η πορεία μεταβολής του Εν. ΔΤΚ, τους τελευταίους μήνες του 2016, στη μεν Ελλάδα κινείται προς το μηδέν στη δε Ευρωζώνη συγκλίνει προς ένα θετικό ποσοστό μεταβολής της τάξης του 1,0% περίπου. Σε ό,τι αφορά τον πυρήνα των δύο περιπτώσεων, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 1.2.2, αναδεικνύεται επίσης μια διαφορά της τάξης του 1% περίπου. Έτσι για την ώρα δεν επαληθεύονται οι απόψεις που κατεγράφησαν στο προηγούμενο τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων* (τεύχος 31) περί πιθανής «σύγκλισης» των δύο Εν. ΔΤΚ αλλά και των πυρήνων τους.

1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι επικαιροποιημένες βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το τέταρτο τρίμηνο του 2016 και τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2017. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο Τεύχος 15 των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων περιλαμβάνει 126 μεταβλητές, οι οποίες καλύπτουν τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα, σε τριμηνιαία συχνότητα, κατά τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Σεπτέμβριο του 2016. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν τη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές ει-

σπράξεις και την αγορά εργασίας) όσο και από την κατηγορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Επιπροσθέτως, το δείγμα περιλαμβάνει και σημαντικό αριθμό μεταβλητών που αντανakλούν προσδοκίες και εκτιμήσεις των ίδιων των συμμετεχόντων στην οικονομική δραστηριότητα (όπως οι δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat¹.

Με βάση τις οικονομετρικές εκτιμήσεις όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.3.1, και έχοντας ενσωματώσει τα δημοσιευμένα στοιχεία για το πρώτο εννιάμηνο του 2016 και τον εκτιμώμενο θετικό ρυθμό μεταβολής της τάξεως του 1,0% για το τέταρτο τρίμηνο του 2016, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το σύνολο του 2016 προβλέπεται στο 0,4%. Η εν λόγω εκτίμηση αντανakλά μια αναθεώρηση προς τα πάνω της πρόβλεψης που είχε πραγματοποιηθεί κατά την προηγούμενη περίοδο αναφοράς (-0,1%) και ταυτόχρονα σηματοδοτεί τη μετάβαση σε έναν θετικό ετήσιο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ για το 2016. Παράλληλα, οι εκτιμώμενοι ρυθμοί μεταβολής για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2017 υποδεικνύουν μια σημαντική βελτίωση των οικονομικών συνθηκών κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους, ως προς το αντίστοιχο εξάμηνο του 2016, με μια τάση ενίσχυσης των θετικών ποσοστιαίων μεταβολών. Ειδικότερα, η πρόβλεψη για το πρώτο εξάμηνο του 2017 κυμαίνεται στο 2,1%, με τους επιμέρους ρυθμούς

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

Έτος	2016	2017	
Τρίμηνα	2016Q4	2017Q1	2017Q2
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	1,02 [0,95, 1,10]	1,95 [1,81, 2,09]	2,21 [2,01, 2,41]
Μέσος ετήσιος (2016) – μέσος εξαμηνιαίος (2017) ρυθμός μεταβολής	0,40* [0,38, 0,42]	2,08 [1,91, 2,25]	

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

*Το στοιχείο ενσωματώνει τα δημοσιευμένα δεδομένα για τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2016, σε εποχικά διορθωμένη βάση.

1. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ κατά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2017 να εκτιμώνται στο 1,9% και 2,2%, αντίστοιχα.

Οι ως άνω εκτιμώμενοι ρυθμοί μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ αντανακλούν τις βασικές διαστάσεις των πρόσφατων βραχυπρόθεσμων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία. Ειδικότερα, φαίνεται να επιβεβαιώνεται η αντιστροφή του δυσμενούς οικονομικού κλίματος που επικράτησε στα μέσα του 2015 και επηρέασε τις εξελίξεις στην ελληνική οικονομία και κατά το πρώτο εξάμηνο του 2016, καθώς και η μετάβαση σε συνθήκες σταθεροποίησης και σταδιακής ανάκαμψης της οικονομίας. Οι βασικοί παράγοντες που αιτιολογούν τις ως άνω εκτιμήσεις εδράζονται στη βαθμιαία διαμόρφωση ενός σταθερού περιβάλλοντος: (α) τήρησης των συμφωνημένων δεσμεύσεων, εντός του πλαισίου του ισχύοντος οικονομικού προγράμματος, με έμφαση στην εξισορρόπηση των δημοσιονομικών μεγεθών και την προώθηση των αναγκαίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, αλλά και (β) προσήλωσης της οικονομικής πολιτικής στην εξασφάλιση συνθηκών ομαλής χρηματοδότησης της οικονομίας και ενίσχυσης του παραγωγικού δυναμικού της χώρας, με στόχο την καταπολέμηση της ανεργίας και την εξασφάλιση μιας μακροχρόνια βιώσιμης ανάπτυξης.

Η πρόσφατη θετική πορεία σημαντικού αριθμού οικονομικών μεταβλητών φαίνεται να συμβαδίζει με τις παραπάνω διαπιστώσεις και αξιολογήσεις. Πιο συγκεκριμένα, χρήσιμες ενδείξεις προκύπτουν από την ανάλυση της επιπρόσθετης πληροφόρησης που ενσωματώνουν τα οικονομικά στοιχεία για το τρίτο τρίμηνο του 2016 (σε μη εποχικά διορθωμένη βάση). Επισημαίνεται στο σημείο αυτό ότι η συγκριτική ανάλυση διεξάγεται σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2015, κατά το οποίο η ελληνική οικονομία υπέστη ένα ιδιαίτερα ισχυρό σοκ. Με εξαίρεση την καθοδική πορεία σε μεμονωμένες περιπτώσεις οικονομικών μεταβλητών, όπως οι επενδύσεις σε μεταφορικό εξοπλισμό, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις, η διαφορά των επιτοκίων (spread), ο Γενικός Δείκτης του Χρηματιστηρίου, αλλά και σε επιμέρους κατηγορίες δεικτών (όπως αυτοί της βιομηχανικής παραγωγής στον κλάδο της ενέργειας, του κύκλου εργασιών στη βιομηχανία των διαρκών καταναλωτικών αγαθών, του όγκου του λιανικού εμπορίου στα φαρμακευτικά/καλλυντικά προϊόντα κλπ.), διαπιστώνονται συνολικά ευ-

νοϊκές εξελίξεις, σε πολλές περιπτώσεις με αξιοσημείωτους θετικούς ρυθμούς μεταβολής. Ενδεικτικά αναφέρεται η βελτιωμένη πορεία σε: (α) καίρια μακροοικονομικά μεγέθη, όπως η ιδιωτική κατανάλωση, οι επενδύσεις, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, (β) βασικούς δείκτες της βιομηχανίας, όπως ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής και ο δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία (συνολικά αλλά και για την εγχώρια και εξωτερική αγορά), (γ) δείκτες που αφορούν το εμπόριο, όπως ο δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο, ο δείκτης κύκλου εργασιών στο χονδρικό εμπόριο, ο δείκτης για το εμπόριο αυτοκινήτων και μοτοσυκλετών, (δ) δείκτες που συνδέονται με την κατασκευαστική δραστηριότητα, όπως ο δείκτης παραγωγής στις κατασκευές και η οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών, (ε) δείκτες που αντανακλούν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, και (στ) εισπράξεις από μεταφορές. Ανοδικά κινήθηκαν ταυτόχρονα οι περισσότεροι δείκτες που αντανακλούν και ενσωματώνουν επιχειρηματικές προσδοκίες σε κλαδικό επίπεδο (εξαιρουμένων των προσδοκιών στις κατασκευές) και εκτιμήσεις για τις παραγγελίες στη μεταποίηση και τις εξαγωγές, καθώς και ο συνολικός δείκτης οικονομικού κλίματος για την Ελλάδα. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στη συνέχιση της αποκλιμάκωσης της ανεργίας και τη διατήρηση της τάσης αύξησης της απασχόλησης, παρά τις συνολικά δυσμενείς συνθήκες που εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν την εγχώρια αγορά εργασίας.

Η εκτιμώμενη πορεία του πραγματικού ΑΕΠ, στο τέλος του 2016 αλλά και κατά το πρώτο εξάμηνο του 2017, δύναται να εξελιχθεί με περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκό τρόπο σε σχέση με την ως άνω πρόβλεψη, σε εξάρτηση από μια πληθώρα κρίσιμων και αποφασιστικών παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί σχετίζονται, από τη μία πλευρά, με την ολοκλήρωση της τρέχουσας αξιολόγησης της ελληνικής οικονομίας, τη διευθέτηση του ζητήματος του ελληνικού χρέους και την ένταξη της ελληνικής οικονομίας στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Από την άλλη πλευρά, συνδέονται με τις επιπτώσεις του ισχύοντος οικονομικού προγράμματος της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των επιβαρύνσεων και περιορισμών που αυτό υπογορεύει για το διαθέσιμο εισόδημα των εγχώριων νοικοκυριών και την επιχειρηματική δραστηριότητα.

1.4. Διεθνές μακροοικονομικό περιβάλλον: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές

Γιάννης Παναγόπουλος

1.4.1. Γενική επισκόπηση

Με βάση τα μακροοικονομικά στοιχεία του Πίνακα 1.4.1 η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε τροχιά ανάκαμψης, αν και αυτή έχει έναν μη ομοιογενή χαρακτήρα. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τα υπάρχοντα δεδομένα, φαίνεται ότι το 2017 η παγκόσμια οικονομία θα αναπτυχθεί με ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ της τάξης του 3,2% με 3,4%, περίπου. Υπάρχει βέβαια πάντα μια διαφοροποίηση από χώρα σε χώρα τόσο ως προς τους ρυθμούς βελτίωσης των οικονομικών μεγεθών, όσο και ως προς τους παράγοντες από τους οποίους επηρεάζεται η ανάπτυξή τους. Αξιοσημείωτοι είναι τον τελευταίο καιρό και οι πολιτικοί παράγοντες (λαϊκισμός, απομονωτισμός και εθνικισμός) που αναδεικνύονται κυρίως στον ανεπτυγμένο κόσμο, χωρίς να παραγνωρίζονται οι υπόλοιποι διεθνείς παράγοντες ρίσκου (π.χ. η οικονομική πορεία της Κίνας, οι διαρθρωτικές αλλαγές διεθνώς, τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια (NPLs) ειδικά στην Ευρωζώνη, κ.ά.) που απειλούν να αποδυναμώσουν την αναπτυξιακή πορεία της παγκόσμιας οικονομίας. Θα πρέπει, επίσης, να επισημανθεί εδώ ότι το μεγαλύτερο κομμάτι της παρακάτω ανάλυσής μας είναι Ευρωκεντρικό (Ευρωζώνη, ΕΕ εκτός Ευρωζώνης αλλά και αναφορά στις προς ένταξη χώρες) λόγω των γεωγραφικών, οικονομικών και πολιτικών ενδιαφερόντων της χώρας μας. Ειδική συνοπτική αναφορά γίνεται στο τέλος του άρθρου και για τη χώρα μας. Στο τέλος του άρθρου παρουσιάζονται και κάποιες προτάσεις πιο μακροχρόνιας διεθνούς οικονομικής πολιτικής που προτείνονται από κάποιους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς (π.χ. ΔΝΤ, ΟΟΣΑ, κλπ.).

1.4.2. Ανεπτυγμένες οικονομίες (εκτός Ευρωζώνης)

Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε τέσσερις χώρες (G4: Καναδάς, Ιαπωνία, ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο). Αναλυτικότερα, όπως επισημαίνεται και από τις εκτιμήσεις των διαφόρων οικονομικών οργανισμών (βλέπε Πίνακας 1.4.1) υπάρχει η εκτίμηση για μια μέση πο-

ρεία της ανάπτυξης της τάξης του 1,3%-1,6% για το 2017. Η ανάπτυξη αυτή αναμένεται να προέλθει κυρίως από την ενεργό ζήτηση, η οποία όμως θα στηριχθεί και από τη μεγέθυνση της απασχόλησης. Ο μέσος πληθωρισμός το 2017 αναμένεται να κινηθεί σε επίπεδα της τάξης του 1,5% με 1,9% περίπου. Η αύξηση αυτή θα προέλθει κυρίως από τη σταδιακή ανάκαμψη των τιμών των καυσίμων διεθνώς. Σε ό,τι αφορά τώρα το «παραγωγικό κενό» (output gap)¹ υπάρχουν μικροδιαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα (ελαφρώς αρνητικές τιμές για τον Καναδά και τις ΗΠΑ και ελαφρώς θετικές για Ιαπωνία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το γεγονός αυτό στοιχειοθετεί ότι οι οικονομίες των G4 κινούνται κοντά στις παραγωγικές τους δυνατότητες.

Το μέσο επίπεδο ανεργίας (όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1.4.1) αναμένεται να κινηθεί σε σχετικά χαμηλά επίπεδα το 2017 (κάτω του 5%). Το προσδοκώμενο επίπεδο ανεργίας στις τέσσερις αυτές οικονομίες (G4) θα ήταν ακόμα μικρότερο εάν ο Καναδάς δεν παρουσίαζε σχετικά υψηλό επίπεδο κοντά στο 7,0% περίπου, το 2016, τη στιγμή κατά την οποία τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας κινούνται με ποσοστό κάτω του 5%. Παρ' όλα αυτά, όπως προαναφέραμε, οι προσδοκίες για περαιτέρω μείωση της ανεργίας στον εκτός ΕΕ ανεπτυγμένο κόσμο είναι γενικά ευνοϊκές.

Σε επίπεδο χώρας, να αναφέρουμε ότι για τις ΗΠΑ, το 2017, αναμένεται οικονομική ανάκαμψη της τάξης του 2,3% περίπου (από 1,5% το 2016). Επιπροσθέτως, η ανεργία στη χώρα θα παραμείνει στο 4,7% περίπου, ενώ ο πληθωρισμός θα ανέβει ελαφρά στο 1,9%. Τέλος, το παραγωγικό κενό των ΗΠΑ, λόγω και της βελτίωσης της πορείας του ΑΕΠ, εκτιμάται ότι θα μειωθεί σημαντικά στο -0,4% (από -1,2% το 2016). Όσον αφορά την Ιαπωνία, το 2017 αναμένεται μια συγκρατημένη ανάπτυξη (0,4%-1,0%), η οποία θα βασιστεί κυρίως τόσο στη συνεχιζόμενη ποσοτική χαλάρωση όσο και στις εξελισσόμενες διαρθρωτικές αλλαγές. Η ανεργία θα παραμείνει σταθερά στο 3,0% περίπου, ενώ ο πληθωρισμός θα κινηθεί οριακά πάνω από το μηδέν (0,3%). Αξιοσημείωτο είναι εδώ να αναφέρουμε ότι η Ιαπωνία είναι από τις λίγες οικονομίες του ΟΟΣΑ που θα παρουσιάσουν θετικό παραγωγικό κενό το 2017, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη κάποιας υπερθέρμανσης στην οικονομία της. Για τον Καναδά αναμένεται μια υψηλότερη οικονομική ανάκαμψη το 2017, της τάξης του 2,1% περίπου (από 1,2% το 2016), η οποία θα στηρίζεται κυρίως σε μια μετριοπαθή δημοσιονομική επέκταση αλλά και σε μια μικρή διολίσθηση του καναδικού δολαρίου που συνοδεύεται και από μείωση των όποιων θεσμικών εμπο-

1. Το «παραγωγικό κενό» είναι κατ' ουσίαν η διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του δυνητικού ΑΕΠ σε μια χώρα. Όταν έχει θετική τιμή, σημαίνει ότι το πραγματικό ΑΕΠ μιας χώρας είναι μεγαλύτερο του δυνητικού της. Το αντίθετο ισχύει στην αρνητική τιμή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.1 Οι προβλέψεις των κυριότερων μακροοικονομικών μεγεθών (2017)

	Πραγματικό ΑΕΠ (%)				Πληθωρισμός (%)				Ανεργία (%)				Παραγωγικό κενό (% ΑΕΠ)			
	ΑΙΕΕ	ΕC	IMF	OECD	ΑΙΕΕ	ΕC	IMF	OECD	ΑΙΕΕ	ΕC	IMF	OECD	ΑΙΕΕ	ΕC	IMF	OECD
Ανεπτυγμένες οικονομίες (G4)	-	1,3%*	1,4%	1,6%	-	1,5%*	1,8%	1,9%	-	4,4%*	-	4,9%	-	0,2%**	-0,5%	-1,0%
Ευρωζώνη	1,5%	1,5%	1,5%	1,6%	1,2%	1,4%	1,0%	1,2%	9,7%	9,7%	-	9,5%	-0,7%	-0,8%	-1,2%	-
ΕΕ (εκτός Ευρωζώνης)	-	2,5%	2,5%	-	-	1,5%	1,5%	-	-	6,3%	-	-	-	0,2%	-	-
Υποψήφιες για ένταξη στην ΕΕ	-	3,2%	2,9%	-	-	2,9%	3,1%	-	-	16,5%	-	-	-	-	-	-
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	-	-	4,6%	-	-	-	4,4%	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ελλάδα	1,9%	2,7%	2,8%	1,3%	0,0%	1,1%	0,6%	1,1%	22,0%	22,2%	-	23,1%	-3,5%	-7,5%	-	-11,9%
Κόσμος	3,2%	3,4%	3,4%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: Association of European Conjecture Institutes (AIECE), European Commission (EC), International Monetary Fund (IMF), Organization of Economic Cooperation and Development (OECD).

Σημειώσεις:

1. G4: ΗΠΑ, Καναδάς, Ιαπωνία, ΗΒ.
 2. ΕΕ (πλην Ευρωζώνης): Κροατία, Βουλγαρία, Δανία, Τσεχία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σουηδία.
 3. Υποψήφιες για ένταξη στην ΕΕ: πΓΔΜ, Μαυροβούνιο, Σερβία, Τουρκία, Αλβανία.
- * Χωρίς τον Καναδά, ** χωρίς τον Καναδά και την Ιαπωνία.

δίων για άμεσες επενδύσεις (FDI) στη χώρα. Από την άλλη πλευρά, αξιοπρόσεκτη είναι η διαχρονικά υψηλή ανεργία στη χώρα (κοντά στο 7%), παρά το γεγονός ότι παρατηρείται ταυτόχρονα μια σοβαρή υποχώρηση στο παραγωγικό κενό της χώρας στο -1,0% (από -1,8% το 2016).

Το Ηνωμένο Βασίλειο είναι από μόνο του μια διαφορετική περίπτωση, μιας και κινείται κάτω από την επιρροή του προσδοκώμενου Brexit. Εμπεριέχει δηλαδή υψηλή αβεβαιότητα για το 2017 σε ό,τι αφορά τα κύρια μακροοικονομικά μεγέθη. Πάντως, σε γενικές γραμμές, αναμένεται να παρουσιάσει μια επιβράδυνση στην ανάπτυξη, στο 1,2% περίπου (σε σχέση με το 2,0% του 2016), ενώ η ανεργία θα αυξηθεί ελαφρά στο 5,0% (από 4,9% το 2016). Επίσης, αναμένεται μια αξιοπρόσεκτη αύξηση της πληθωριστικής πίεσης από 0,6% το 2016 σε 2,4% το 2017. Τέλος, σε ό,τι αφορά το παραγωγικό κενό θα υπάρξει επίσης μια ελαφρά άνοδος του από -0,5% σε -0,8% περίπου.

1.4.3. Ευρωζώνη

Με βάση τα μακροοικονομικά στοιχεία του Πίνακα 1.4.1, υπάρχει μια πορεία ανάπτυξης στην Ευρωζώνη η οποία αναμένεται να κινηθεί με (μέτριους) ρυθμούς της τάξης του 1,5%-1,6% για το 2017. Η ανάπτυξη αυτή θα προέλθει κυρίως από την ενεργό ζήτηση, η οποία όμως θα στηριχθεί και από τη μεγέθυνση της απασχόλησης. Σε ό,τι αφορά το παραγωγικό κενό της Ευρωζώνης, να αναφέρουμε εδώ ότι αναμένεται, για το 2017, να κινηθεί σε αρνητικά επίπεδα, της τάξης του -0,7% έως -1,2%, με διαφοροποιήσεις φυσικά από χώρα σε χώρα, με ιδιαίτερη περίπτωση (outlier) την ελληνική οικονομία. Το στοιχείο αυτό εμμέσως σηματοδοτεί την ύπαρξη μιας αδρανούς ενεργού ζήτησης που έχει κάποια περιθώρια περαιτέρω βελτίωσης της ανάπτυξης. Αρνητικό ρόλο στις προσδοκίες για το παραγωγικό κενό της Ευρωζώνης παίζει και το δημογραφικό πρόβλημα αλλά και η σχετικώς αδύναμη, σε σχέση με την προ κρίσης περίοδο, παραγωγικότητά της.

Σε ό,τι αφορά τον πληθωρισμό, μετά από μια περίοδο σχεδόν μηδενικού επιπέδου (0,3% για το 2016), οι μελλοντικές προσδοκίες για το 2017 μιλούν για κάποια αύξηση στα επίπεδα του 1,0% έως 1,4%, λόγω και της σταδιακής αύξησης των τιμών της ενέργειας διεθνώς. Στο θέμα της αγοράς εργασίας και της ανεργίας ειδικότερα, υπάρχει κάποια βελτίωση τόσο στην αύξηση της απασχόλησης όσο και στη μείωση της ανεργίας, με σχετικά όμως αργούς ρυθμούς. Πιο

συγκεκριμένα, η απασχόληση σύμφωνα με τις πρόσφατες εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ (2016) αναμένεται να συνεχίσει να αυξάνεται κατά 1,0% περίπου ετησίως, ενώ η ανεργία δείχνει να κινείται, για το 2017, στα επίπεδα του 9,5%-9,7%. Και τα δύο αυτά μεγέθη κρίνονται βελτιωμένα σε σχέση με το 2016, αλλά οι ρυθμοί βελτίωσης είναι μάλλον αργοί.

Ιδιαίτερη σημασία για τη χώρα μας –ως εταίρο της Ευρωζώνης– έχει η πορεία της κατάρτισης των συνιστωσών συνεισφοράς² της αύξησης του ΑΕΠ. Έτσι, με βάση τα επιμέρους στοιχεία του ΑΕΠ (European Commission, Autumn 2016), πρωτεύων παραμένει ο ρόλος της ιδιωτικής κατανάλωσης, για το διάστημα 2017-2018, ο οποίος αναμένεται να κινηθεί στα επίπεδα του 0,8-0,9 της συνεισφοράς, σε ό,τι αφορά την ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ (θα έχει δηλαδή συμμετοχή 45% περίπου στην ανάπτυξή της το 2017). Ακολουθούν, σε συνεισφορά, οι επενδύσεις με 0,6-0,7 στην ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ (συμμετοχή 35% περίπου στην ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ το 2017), χωρίς να παραγνωρίζεται και ο θετικός ρόλος της δημόσιας κατανάλωσης. Μόνος αρνητικός παράγοντας συνεισφοράς στην ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ φαίνεται ότι θα είναι οι καθαρές εξαγωγές (-0,1 ετησίως για το εξεταζόμενο διάστημα). Παραμένουν βέβαια ως στοιχεία προβληματισμού για την περαιτέρω ανάπτυξη τόσο τα σχετικά υψηλά μη εξυπηρετούμενα δάνεια (NPLs) σε κάποιες χώρες της Ευρωζώνης, αλλά και η προβληματική κερδοφορία αρκετών τραπεζών με τα υψηλά λειτουργικά τους κόστη. Τα στοιχεία αυτά επηρεάζουν αρνητικά την περαιτέρω πιστωτική επέκταση. Η Ευρωζώνη αναμένεται να παραμείνει πλεονασματική, σε ό,τι αφορά το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) της με τον υπόλοιπο κόσμο και για το 2017 (3,5% του συνολικού ΑΕΠ περίπου), αλλά με μια σταδιακή υποχώρηση του πλεονάσματος αυτού.

1.4.4. Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (πλην Ευρωζώνης)

Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στις χώρες εκείνες που, για την ώρα τουλάχιστον, δεν είναι στο κοινό νόμισμα αλλά ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)³. Οι χώρες αυτές βέβαια δεν είναι ομοιογενείς και ανήκουν σε διαφορετικές οικονομικές και πολιτικές κατηγορίες. Με απλά λόγια, έχουμε τις χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ, που προσπαθούν σταδιακά να εκπληρώσουν τις προϋποθέσεις, έτσι ώστε να ενταχθούν, κάποια στιγμή, στο Ευρώ (βλέπε Κροατία, Βουλγαρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία και Ρου-

2. Αναφερόμαστε στις βασικές συνιστώσες του ΑΕΠ: Ιδιωτική κατανάλωση, Δημόσια κατανάλωση, Επενδύσεις και Καθαρές (net) εξαγωγές.

3. Αναφερόμαστε στις χώρες: Κροατία, Βουλγαρία, Δανία, Τσεχία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ουγγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Σουηδία.

μανία) και τις χώρες που επιλέγουν να απόσχουν αυτή τη χρονική στιγμή από την Ευρωζώνη (βλέπε Δανία και Σουηδία). Το Ηνωμένο Βασίλειο, τέλος, είναι από μόνο του μια διαφορετική περίπτωση (σχο- λιάζεται σχετικά στην ενότητα των ανεπτυγμένων οικονομιών (G4)).

Σε ό,τι αφορά την πρώτη κατηγορία χωρών (του πρώ- ην Ανατολικού μπλοκ), να αναφέρουμε ότι σε ό,τι αφο- ρά την ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ, με εξαίρεση τη Ρουμανία και την Πολωνία, έχουμε μια σχεδόν κοινή προσδοκώμενη ανάπτυξη για το 2017 της τάξης του 2,6%-2,9% περίπου. Οι δύο άλλες χώρες της κατηγορί- ας αναμένεται να κινηθούν σε ρυθμούς υψηλότερους (μεταξύ 3,9% και 3,4%, αντίστοιχα). Στο ζήτημα όμως την ανεργίας τα πράγματα διαφοροποιούνται περισ- σότερο στην ομάδα αυτή των χωρών. Συγκεκριμένα, η Κροατία αναμένεται να παραμείνει το 2017 σε διψή- φια επίπεδα ανεργίας, της τάξης του 11,7% (έναντι του 13,4% το 2016), ενώ οι υπόλοιπες χώρες της ομάδας θα κινηθούν σε μονοψήφια μεγέθη από 7,1% (Βουλ- γαρία) έως 4,1% (Τσεχία). Από την άλλη πλευρά, στην κατηγορία των ήδη ανεπτυγμένων οικονομιών της δεύ- τερης ομάδας διαπιστώνουμε, λόγω και της ανεξάρ- τητης νομισματικής πολιτικής τους, ότι αναμένεται να έχουν μια ικανοποιητική ανάπτυξη και οι δύο (1,7% η Δανία και 2,4% η Σουηδία) το 2017. Σε σχετικά ικανο- ποιητικά χαμηλό επίπεδο θα κινηθεί και η ανεργία στις δύο αυτές οικονομίες, προσεγγίζοντας ποσοστά μικρό- τερα του 6,5% για τη Σουηδία και 5,3% για τη Δανία.

1.4.5. Υποψήφιες χώρες προς ένταξη στην ΕΕ⁴

Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο αυτής της γεωγρα- φικής ενότητας είναι ότι, κατά κύριο λόγο, καλύπτει χώρες των Βαλκανίων. Το πιο αξιοπρόσεκτο στοιχείο της εν λόγω ομάδας χωρών, όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 1.4.1, είναι η υψηλή ανεργία (16,5% κατά μέσο όρο περίπου), αλλά ταυτόχρονα και ο αξιόλογος μέ- σος ρυθμός ανάπτυξης (3,0% κατά μέσο όρο περί- που, βλέπε Πίνακα 1.4.1).

Κυρίαρχο ρόλο εδώ έχει η οικονομία της Τουρκίας, λόγω μεγέθους, αλλά και λόγω των τελευταίων πο- λιτικών γεγονότων που επηρέασαν τη χώρα. Ξεκινώ- ντας από την πορεία ανάπτυξής της, αυτή αναμένεται να κινηθεί με ρυθμούς της τάξης του 3,0%-3,3%, για

το 2017. Ο ρυθμός ανάπτυξης θα μπορούσε να ήταν υψηλότερος, εάν δεν υπήρχε τόσο η κρίση στη Συρία στα σύνορα της χώρας, οι βομβιστικές εκρήξεις αλλά και το πρόσφατο αποτυχημένο πραξικόπημα (Ιούλιος του 2016). Ο κυριότερος παράγοντας της ανάπτυξης της χώρας, για το 2017, αναμένεται να είναι η ιδιω- τική κατανάλωση, με σημαντικό επίσης τον ρόλο και της δημόσιας κατανάλωσης. Πρόβλημα πάντως για την Τουρκία είναι το έλλειμμα στο ΙΤΣ. Από την άλλη πλευρά, η ανεργία αναμένεται να αυξηθεί ελαφρά στα επίπεδα του 11,0% περίπου. Σε ό,τι αφορά τον πληθωρισμό, θα κινηθεί μάλλον στα επίπεδα το 2016 (8,0% περίπου), που αποτελεί τον υψηλότερο της συ- γκεκριμένης ομάδας χωρών. Σε ό,τι αφορά, τέλος, το παραγωγικό κενό της χώρας, να αναφέρουμε εδώ ότι για το 2017 αναμένεται να κινηθεί σε ελαφρώς υψη- λότερα αρνητικά επίπεδα, από ό,τι το 2016, φθάνο- ντας στο -4,5% περίπου.

Στην περίπτωση της Σερβίας ο ρυθμός ανάπτυξης αναμένεται να είναι της τάξης του 3,0% περίπου για το 2017. Όπως και στην περίπτωση της Τουρκίας, ο κυριότερος παράγοντας της ανάπτυξης της χώρας αναμένεται να είναι η ιδιωτική κατανάλωση. Σε ό,τι αφορά την ανεργία, θα είναι και στη Σερβία υψηλή, στα επίπεδα του 15,6% περίπου. Για τον πληθωρισμό, τέλος, περιμένουμε να κινηθεί υψηλότερα από ό,τι το 2016, και πιο συγκεκριμένα, στο 2,4%-3,2%⁵.

Αλβανία, Μαυροβούνιο και πΓΔΜ είναι οι μικρότερες χώρες της συγκεκριμένης ομάδας χωρών. Ο ρυθμός ανάπτυξής τους, για το 2017, αναμένεται να είναι σχετικά ομοιόμορφος και συγκεκριμένα της τάξης του 3,2%-3,5%. Από την άλλη πλευρά, η ανεργία και στις τρεις χώρες αναμένεται να διατηρηθεί σε πολύ υψηλά επίπεδα, που ξεκινούν από το 15,2% (Αλβα- νία) και φτάνουν έως το 23,2% (πΓΔΜ). Σε ό,τι αφορά, τέλος, τον πληθωρισμό, τα πράγματα αναμένεται να είναι πολύ πιο ελεγχόμενα από ό,τι με την ανεργία, με ποσοστά που θα κυμανθούν από 0,9% (πΓΔΜ) μέχρι 2,3% (Αλβανία).

1.4.6. Αναπτυσσόμενες οικονομίες⁶

Οι αναδυόμενες και οι αναπτυσσόμενες οικονομίες, πρώτον, αναμένεται να έχουν μια ελαφρώς υψηλότε- ρη πορεία ανάπτυξης σε σχέση με το 2016 και, δεύτε-

4. Αναφερόμαστε στις χώρες: πΓΔΜ, Μαυροβούνιο, Σερβία, Τουρκία, Αλβανία.

5. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το παραγωγικό κενό της Σερβίας, όπως επίσης και για παραγωγικό κενό της πΓΔΜ, του Μαυ- ροβούνιου και της Αλβανίας.

6. Η συγκεκριμένη ομάδα κρατών είναι η πιο πολυπληθής και, όπως μας αναφέρει η Έκθεση του ΔΝΤ, περιλαμβάνει πέντε (5) επιμέρους ομάδες κρατών: Ανεξάρτητα κράτη και κράτη της Κοινοπολιτείας, Αναδυόμενες ασιατικές χώρες, Αναδυόμενες ευρωπαϊκές χώρες, Χώρες της Λατ. Αμερικής και της Καραϊβικής και, τέλος, Χώρες της Μ. Ανατολής, Β. Αφρικής, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν & την ΥποΣαχάρια Αφρική.

ρον, παραμένουν η ομάδα με τη μεγαλύτερη ανάπτυξη, σύμφωνα με τον Πίνακα 1.4.1. Πιο συγκεκριμένα, αναμένεται μέση αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης στο 4,6% περίπου για το 2017 (από 4,2% το 2016). Αντίστοιχα, σε υψηλό μέσο επίπεδο κινείται και ο πληθωρισμός στις χώρες αυτές (4,4%, για το 2017), αν και, σε αντιδιαστολή προς τις ανεπτυγμένες οικονομίες, υπάρχει μεγαλύτερη διακύμανσή του. Σε ό,τι αφορά το παραγωγικό κενό, παραμένει σε αρνητικά επίπεδα, στοιχείο που σηματοδοτεί την ύπαρξη μιας ασθενούς ενεργού ζήτησης και αφήνει έτσι περιθώρια υψηλότερου ρυθμού ανάπτυξης. Βέβαια, λόγω του μεγάλου εύρους των χωρών αυτών, υπάρχει σοβαρή διαφοροποίηση από χώρα σε χώρα.

Αξίζει να αναφερθούμε εδώ εν συντομία και στις σημαντικότερες χώρες της συγκεκριμένης ομάδας όπως η Κίνα, η Βραζιλία, η Ρωσία και η Ινδία, που δίνουν και τον τόνο της πορείας των χωρών αυτών.

Ξεκινώντας από την ανάπτυξη της Κίνας, να αναφέρουμε ότι αναμένεται να κινηθεί, το 2017, στα επίπεδα του 6,0% με 6,2%. Από την άλλη πλευρά, ο πληθωρισμός της θα αυξηθεί ελαφρά στο 3,0% περίπου⁷. Επιπροσθέτως, η στροφή της Κίνας προς ένα πιο καταναλωτικό πρότυπο καθώς επίσης και προς την προσφορά υπηρεσιών αναμένεται, μέσω επηρεασμού του παγκόσμιου αλλά και του διασυννοριακού εμπορίου, να βοηθήσει και τις άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες. Από την άλλη πλευρά υπάρχει προβληματισμός για την ταχύτητα των μεταρρυθμίσεων στη χώρα αλλά και ανησυχία για τη μεσοπρόθεσμη «σκιά» που σχετίζεται με τα υψηλά εταιρικά χρέη της χώρας.

Από την άλλη, η Βραζιλία παραμένει σε ύφεση, όμως τα πράγματα δείχνουν βελτιούμενα και πιθανώς χωρίς ύφεση το 2017. Συγκεκριμένα, ενώ για το 2016 η ύφεση εκτιμάτο ότι θα ξεπερνούσε το -3,3% για το τρέχον έτος, αναμένεται είτε να μην υπάρχει καθόλου (0,0%), είτε να υπάρξει και μια ελαφρά ανάκαμψη (0,5%). Ο πληθωρισμός, τέλος, αναμένεται να υποχωρήσει από το 9,0% του 2016 στο 6,0% με 7,0% περίπου⁸.

Σε ό,τι αφορά τη Ρωσία, να αναφέρουμε εδώ ότι δείχνει κάποια σημάδια σταθεροποίησης μετά την ύφεση. Συγκεκριμένα, όπως και στην περίπτωση της Βραζιλίας, ενώ για το 2016 η ύφεση εκτιμάτο ότι θα φθάσει το -0,8%, για το τρέχον έτος αναμένεται να υπάρξει και μια ελαφρά ανάκαμψη (0,8%). Σε ό,τι αφορά την ανεργία, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, θα παραμένει στα

ίδια σχετικά χαμηλά επίπεδα με το 2016 (5,7% περίπου). Για δε τον πληθωρισμό αναμένεται να υποχωρήσει από το 7,3% του 2016 στο 5,2% περίπου το 2017⁹.

Τέλος, για την περίπτωση της Ινδίας, για το 2017, αναμένεται ένας σταθερά υψηλός ρυθμός ανάπτυξης στα επίπεδα του 7,4% με 7,6%, όπως ήταν και το 2016. Σταθερό αναμένεται να είναι επίσης και το επίπεδο του πληθωρισμού στη χώρα, στο 5,2% περίπου¹⁰.

1.4.7. Ελλάδα

Σε ό,τι αφορά τη χώρα μας, ξεκινώντας από το 2016, αναμένεται τελικά η ύφεση είτε να μηδενιστεί (0,0%) είτε να καταγραφεί και μια ελαφρά ανάπτυξη σε μέσο επίπεδο, της τάξης του 0,4% περίπου. Από την άλλη πλευρά, για το 2017 αναμένεται ανάπτυξη, η οποία όμως παρουσιάζει σημαντική απόκλιση από Οργανισμό σε Οργανισμό (από 1,3% έως 2,8%, βλέπε Πίνακα 1.4.1). Η ανάπτυξη αυτή θα βασιστεί στην ενεργό ζήτηση αλλά επίσης και στη επενδυτική δραστηριότητα η οποία, με τη σειρά της, θα συμβάλλει σταδιακά στην αύξηση των καθαρών εξαγωγών στο ΑΕΠ. Μια τέτοια εξέλιξη, εάν συνεχιστεί και το 2018, θα βοηθήσει σημαντικά και στην περαιτέρω χαλάρωση των capital controls. Σε ό,τι αφορά το παραγωγικό κενό της χώρας, να αναφέρουμε εδώ ότι για το 2017 δεν υπάρχουν συγκλίνουσες απόψεις. Μάλιστα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι αυτές ποικίλλουν αισθητά (από -3,5% έως και -11,9% περίπου, βλέπε Πίνακα 1.4.1).

Επίσης, η αγορά εργασίας (ανεργία) δείχνει κάποια σημάδια βελτίωσης. Συγκεκριμένα, η ανεργία το 2017 αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω στο 23,1% από 23,5% ένα χρόνο πριν. Επίσης ο αποπληθωρισμός δείχνει να τερματίζεται (με προβλέψεις από 0,0% έως 1,1% για το 2017), κυρίως λόγω της αύξησης των έμμεσων φόρων (π.χ. ΦΠΑ). Αρνητική αβεβαιότητα στην όλη μακροοικονομική εξέλιξη δημιουργεί το ζήτημα της δεύτερης αξιολόγησης, καθώς επίσης και τα θέματα που συνδέονται με τους πρόσφυγες και το μεταναστευτικό.

Σε ό,τι αφορά τα δημοσιονομικά θέματα, η μείωση των δαπανών για τόκους, από μέρος της Γενικής Κυβέρνησης, θα έχει μάλλον ως συνέπεια να παρουσιάσει η χώρα δημοσιονομικό έλλειμμα της τάξης του 2,7% του ΑΕΠ περίπου για το 2016. Για το 2017 (και

7. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τις προβλέψεις ανεργίας στην Κίνα ούτε και για το παραγωγικό της κενό.

8. Δεν υπάρχουν στοιχεία για το παραγωγικό κενό της Βραζιλίας.

9. Δεν υπάρχουν στοιχεία για το παραγωγικό κενό της Ρωσίας.

10. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τις προβλέψεις ανεργίας στην Ινδία ούτε και για το παραγωγικό της κενό.

το 2018) αναμένεται πρωτογενές δημοσιονομικό πλεόνασμα της τάξης του 1,75% (και 3,5%, αντίστοιχα) του ΑΕΠ. Τέλος, μια ουσιαστική αύξηση του ΑΕΠ, από το 2017 και μετά, σε συνδυασμό με τη μείωση των δαπανών για τόκους, αναμένεται να έχει θετικές επιπτώσεις και στον λόγο χρέους/ΑΕΠ αλλά και στην οικονομία γενικότερα.

1.4.8. Προτάσεις μακροχρόνιας διεθνούς οικονομικής πολιτικής

Τέλος σε ό,τι αφορά τις περαιτέρω προοπτικές της διεθνούς οικονομίας, οι διεθνείς οργανισμοί (π.χ. ΔΝΤ, ΟΟΣΑ, κλπ.) παρουσιάζουν συνήθως κάποιες προτάσεις πιο μακροχρόνιας πολιτικής με βάση την οικονομική ομάδα (group) στην οποία ανήκει η κάθε χώρα. Συγκεκριμένα, υπάρχουν διαφορετικές προτάσεις για τις ανεπτυγμένες, τις αναπτυσσόμενες

και τις οικονομίες χαμηλού εισοδήματος. Για μεν τις πρώτες συνιστάται κυρίως η συνέχιση της χαλαρής νομισματικής πολιτικής, η οποία πρέπει να συνοδεύεται από μια συντονισμένη δημοσιονομική επέκταση, εφόσον οι οικονομίες αυτές παρουσιάζουν αρνητικό “παραγωγικό κενό”. Εάν δεν υπάρχει κάτι τέτοιο, προτείνεται συνήθως μια δημοσιονομική πολιτική που θα είναι προσηλωμένη σε μεγέθυνση του δυνητικού προϊόντος μέσω φορολογικής μεταρρύθμισης αλλά και μέσω επενδύσεων υψηλής τεχνολογίας. Σε ό,τι αφορά τις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες συνιστάται κυρίως η χρηματοοικονομική ελαστικότητα, με σκοπό να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της μεταβλητότητας των οικονομιών αυτών. Τέλος, όσον αφορά τις οικονομίες χαμηλού εισοδήματος, συνιστώνται πολιτικές που βελτιώνουν την παραγωγικότητα της εργασίας (π.χ. εκπαίδευση, διαθρωτικές αλλαγές, κλπ.).

2. Δημόσια οικονομικά

2.1. Κρατικός Προϋπολογισμός: Εξέλιξη μεγεθών την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Ελισάβετ Ι. Νίτση

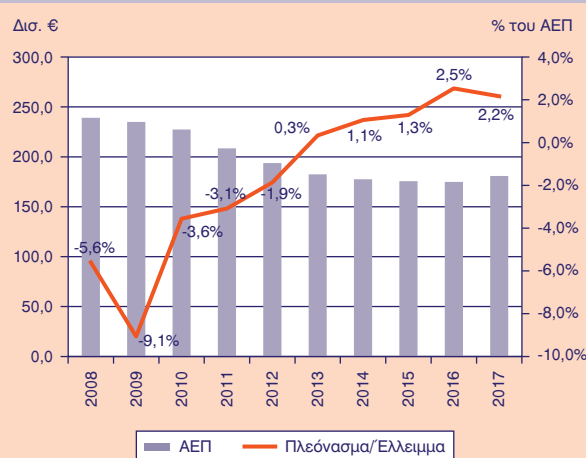
Ο Κρατικός Προϋπολογισμός του 2016, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους¹, σε τροποποιημένη ταμειακή βάση, παρουσίασε πρωτογενές πλεόνασμα € 4.437 εκατ. ή 2,54% του ΑΕΠ, έναντι € 2.270 εκατ. το 2015 (Πίνακας 2.1.1). Είναι σαφές ότι ο στόχος που είχε τεθεί από τη Σύμβαση Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης για πρωτογενές πλεόνασμα ύψους 0,5% του ΑΕΠ έχει επιτευχθεί. Η επίτευξη του στόχου, από τη Σύμβαση Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης, για πλεόνασμα ύψους 0,75% του ΑΕΠ αναμένεται από το Υπουργείο Οικονομικών, με βάση τις εκτιμήσεις για το ΑΕΠ και την προγραμματισμένη οικονομική πολιτική, να μην αποτελέσει πρόβλημα, καθώς προβλέπεται πλεόνασμα ύψους € 3.793 εκατ. ή 2,1% του ΑΕΠ.

Στον ίδιο πίνακα παρουσιάζονται τα βασικά μεγέθη του Κρατικού Προϋπολογισμού και η εξέλιξή τους την περίοδο της οικονομικής κρίσης, δηλαδή από το 2008. Η εξέλιξη του ελλείμματος/πλεονάσματος την περίοδο αυτή μαζί με την εξέλιξη του ΑΕΠ εμφανίζονται στο Διάγραμμα 2.1.1. Όλη την περίοδο της κρίσης, το ΑΕΠ έχει μια σαφώς καθοδική τάση. Υπάρχει μείωση της τάξης του 26,9% μέχρι το 2016, ενώ εκτιμάται ανάπτυξη για το 2017 της τάξης του 2,5% σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Υπουργείου Οικονομικών. Το πρωτογενές έλλειμμα του Κρατικού Προϋπολογισμού έφτασε στο 9,1% του ΑΕΠ το 2009 (15,4 το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης), σημείο καμψής της ελληνικής οικονομίας, που οδήγησε τη χώρα εκτός αγορών και στην υπογραφή του Πρώτου Μνημονίου Συνεννόησης και στο Πρώτο Πρόγραμμα Προσαρμογής. Η μείωση των ελλειμμάτων ήταν ραγδαία, και μέσα σε τέσσερα (4) έτη και με δύο μνημόνια, η χώρα κατάφερε να βγει από το φάσμα

των πρωτογενών ελλειμμάτων. Η διατήρηση των πρωτογενών πλεονασμάτων, όπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 2.1.1, στηρίχθηκε: (α) στη συνεχόμενη μείωση των εισοδημάτων των μισθωτών και συνταξιούχων του Δημοσίου – η δαπάνη για μισθούς και συντάξεις από € 22.293 εκατ. το 2009 υπολογίζεται ότι θα φτάσει τα € 12.337 εκατ. το 2017 – μείωση της τάξης του 46,1%, (β) στην αύξηση των έμμεσων φόρων, ιδίως τα έτη 2016-2017 η οποία, παρά τη σημαντικότητα μείωση των εισοδημάτων, το 2016 ήταν € 1.907 εκατ., ενώ προβλέπεται περαιτέρω αύξηση κατά € 763 εκατ. το 2017, (γ) στην υπερφορολόγηση των φυσικών και νομικών προσώπων, που είναι περί τα € 20 δισ. κατ' έτος, και (δ) στη σημαντικότητα μείωση των τόκων για την αποπληρωμή των δανείων από το 2013, λόγω του PSI αλλά και των συμφωνιών για χαμηλότερα επιτόκια στο πλαίσιο των προγραμμάτων εξυγίανσης της χώρας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.1

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και Πρωτογενές Έλλειμμα/Πλεόνασμα του Κρατικού Προϋπολογισμού 2008-2017 (σε % του ΑΕΠ και σε δισ. €)

Πηγή: Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού, διάφορα τεύχη. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Πορεία Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού 2016, Ιανουάριος 2017.

Σημείωση: Το 2017 αποτελεί εκτίμηση του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2017.

1. Τα στοιχεία σε τροποποιημένη βάση του Προϋπολογισμού, όπως αυτά δημοσιεύθηκαν στο Μηνιαίο Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού για τον Δεκέμβριο του 2016.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Στοιχεία των Κρατικών Προϋπολογισμών 2009-2016, εκατ. € σε τροποποιημένη ταμειακή βάση

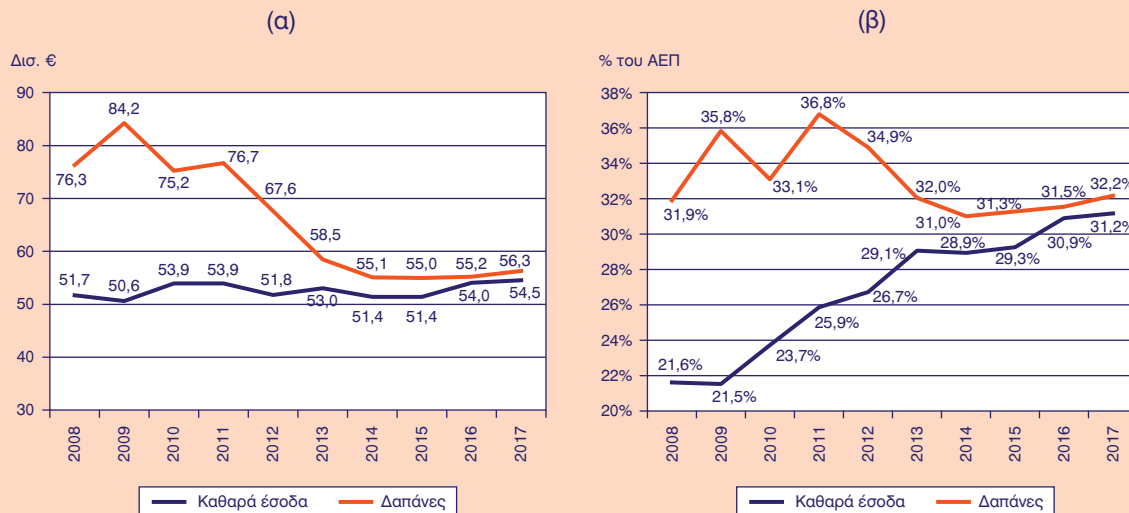
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 ⁴
Κρατικός Προϋπολογισμός										
Καθαρά έσοδα	51.680	50.585	53.929	53.932	51.774	53.018	51.367	51.421	54.038	54.529
Δαπάνες	76.284	84.215	75.241	76.705	67.613	58.459	55.063	54.951	55.179	56.286
Τακτικός Προϋπολογισμός										
Καθαρά έσοδα	51.680	48.545	50.857	50.159	48.173	48.423	46.650	46.589	48.891	50.374
- Τακτικά Έσοδα	55.334	52.307	54.381	52.308	49.661	47.170	47.819	47.432	52.214	51.001
Άμεσοι φόροι	20.863	21.431	20.224	20.318	21.096	20.065	20.464	19.758	21.839	20.415
Έμμεσοι φόροι	30.222	28.293	31.042	28.632	26.083	24.548	23.776	23.773	25.680	26.443
Απολήψεις από Ε.Ε.	579	264	320	274	246	183	196	428	415	523
Λοιπά μη φορολογικά έσοδα	3.670	2.319	2.795	3.083	2.237	2.374	3.383	3.472	4.280	3.620
- Μη τακτικά έσοδα	-	1.190	1.797	1.977	1.517	4.272	1.817	1.825	804	273
- Έσοδα αποκρατικοποιήσεων ¹	-	-	-	1.157	-	86	384	254	106	3.289
- Επιστροφές εσόδων	3.654	4.952	5.322	5.283	3.172	3.105	3.370	2.922	3.263	2.044
Δαπάνες	61.642	74.627	66.787	70.145	61.499	51.809	48.472	48.545	48.865	49.536
- Πρωτογενείς δαπάνες	50.435	57.992	52.180	51.561	47.529	44.230	41.928	41.298	42.253	43.986
Αποδοχές και συντάξεις	22.871	22.293	20.309	20.328	20.511	18.422	18.487	16.479	16.174	12.337
Ασφάλιση, περίθαλψη, κοινωνική προστασία	13.447	21.146	17.485	19.119	17.134	15.922	14.421	14.714	15.630	20.210
Λειτουργικές και λοιπές δαπάνες	8.783	9.275	8.066	7.022	6.410	6.337	5.733	5.438	5.309	5.754
Αποδιδόμενοι πόροι	4.624	6.766	6.752	5.578	3.474	3.548	3.295	2.787	3.248	3.119
- Τόκοι	11.207	12.325	13.223	16.348	12.224	6.044	5.569	5.800	5.577	5.550
ΠΔΕ										
Έσοδα	5.018	2.040	3.072	3.773	3.601	4.595	4.717	4.832	4.178	4.155
Δαπάνες	9.624	9.588	8.454	6.559	6.114	6.650	6.592	6.406	6.288	6.750
Πρωτογενές Αποτέλεσμα Κρατικού Προϋπολογισμού²	-13.397	-21.305	-8.089	-6.425	-3.616	603	1.872	2.270	4.437	3.793
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού	-24.604	-33.630	-21.312	-22.773	-15.832	-5.441	-3.697	-3.530	-1.140	-1.757
ΑΕΠ³	239.141	235.035	227.318	208.532	193.749	182.438	177.559	175.697	174.908	180.817

Πηγή: Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού, διάφορα τεύχη. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Πορεία Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού 2016, Ιανουάριος 2017.

Σημειώσεις: 1. Το 2011 αφορούν ειδικά έσοδα από εκχώρηση αδειών και δικαιωμάτων του Δημοσίου. 2. Έλλειμμα (-)/Πλεόνασμα (+). 3. Τα στοιχεία του ΑΕΠ για το 2016 αποτελούν εκτιμήσεις. 4. Τα στοιχεία για το 2017 αποτελούν εκτιμήσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.2

Καθαρά έσοδα και δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού 2008-2017 (σε % του ΑΕΠ και σε δις. €)

Πηγή: Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού, διάφορα τεύχη. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Πορεία Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού 2016, Ιανουάριος 2017.

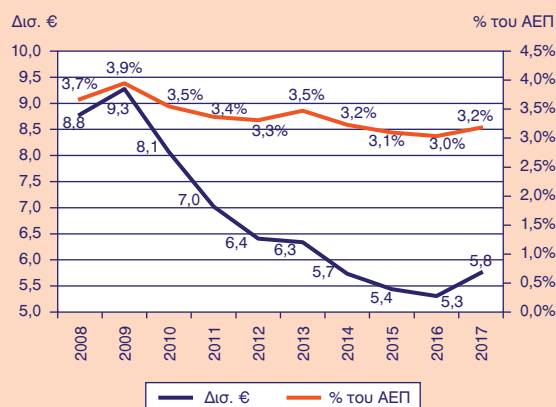
Σημείωση: Το 2017 αποτελεί εκτίμηση του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2017.

Ειδικότερα, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 2.1.2, τα έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού διατηρήθηκαν στο ίδιο επίπεδο μέχρι το 2015, με μικρές αυξομειώσεις ανά έτος. Το 2016 τα έσοδα αυξήθηκαν, λόγω της σημαντικής αύξησης των έμμεσων φόρων, και αναμένεται μικρή περαιτέρω αύξηση το 2017. Όσον αφορά τις δαπάνες, αυτές παρουσιάζουν σημαντική μείωση μέχρι το 2014, με ιδιαίτερη πτώση τα έτη που το πρόγραμμα εξυγίανσης περιείχε μέτρα μείωσης δαπανών, κυρίως μείωσης αποδοχών και συντάξεων του Δημοσίου και λειτουργικών δαπανών, και σχετική σταθεροποίηση τα τελευταία χρόνια, ενώ αναμένεται αύξηση το 2017, κυρίως λόγω των αυξημένων αναγκών για επιχορηγήσεις στον Ενιαίο Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ) ύψους € 15.989 εκατ. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι, παρότι οι δαπάνες σε απόλυτο μέγεθος έχουν μειωθεί κατά 34,5% από το 2009 (Διάγραμμα 2.1.2α), όταν η χώρα βρέθηκε σε ανάγκη εφαρμογής προγράμματος εξυγίανσης για να εξασφαλίσει τη συνέχιση της δανειοδότησής της, οι συζητήσεις με τους θεσμούς γίνονται σε όρους δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ, για να υπάρχει μέτρο σύγκρισης. Έτσι, η μείωση των δαπανών την περίοδο αυτή είναι μόλις 4,3% του ΑΕΠ, καθώς το ΑΕΠ έχει μειωθεί κατά 25,6% από το 2009 (Διάγραμμα 2.1.2β).

Το ίδιο ισχύει και για ένα μέρος των δαπανών που είναι στο στόχαστρο, εντός και εκτός χώρας, το ονο-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.3

Λειτουργικές και άλλες δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού 2008-2017 (σε % του ΑΕΠ και σε δις. €)

Πηγή: Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού, διάφορα τεύχη. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Πορεία Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού 2016, Ιανουάριος 2017.

Σημείωση: Το 2017 αποτελεί εκτίμηση του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2017.

μαζόμενο «λίπος» του δημόσιου τομέα, τις λειτουργικές δαπάνες. Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.1.3, από ένα υψηλό επίπεδο το 2010, που έφτανε τα € 9.275 εκατ., μειώθηκε το 2010 στα € 5.309 εκατ., μια

πτώση της τάξης του 42,8%. Σε όρους ΑΕΠ, όμως, η μείωση φαίνεται να είναι μόλις 0,7%.

Το Υπουργείο Οικονομικών προβλέπει για το 2017 ότι τα μεγέθη του Κρατικού Προϋπολογισμού θα κυμανθούν περίπου στα ίδια επίπεδα με το 2016. Θα πρέπει, όμως, να είναι σαφές ότι η πραγματοποίησή του θα εξαρτηθεί από τη συνέχιση του προγράμματος που συμφωνήθηκε με τους εταίρους, στο πλαίσιο της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης, και άρα το κλείσιμο της δεύτερης αξιολόγησης. Η καθυστέρηση συμφωνίας θα οδηγήσει, όπως πολλές φορές στο παρελθόν, στη λήψη περισσότερων και δυσχερέστερων μέτρων για την ελληνική οικονομία και τον ελληνικό λαό, καθώς η πάροδος του χρόνου χωρίς χρηματοδότηση των βασικών λειτουργιών του κράτους, όπως εξόφληση των ληξιπρόθεσμων χρεών του Δημοσίου, σημαίνει περαιτέρω καθίζηση της οικονομίας λόγω μείωσης της ρευστότητας, αλλά και της απώλειας εμπιστοσύνης προς τη χώρα τόσο από τους Έλληνες όσο και τους ξένους επενδυτές, που θα οδηγήσει σε περαιτέρω επιδείνωση της οικονομίας.

Η συμφωνία με τους εταίρους αποτελεί μονόδρομο, καθώς δεν είναι δυνατόν να χρηματοδοτηθούν οι δαπάνες από αύξηση των εσόδων ή μείωση των δαπανών. Οποιαδήποτε προσπάθεια για περαιτέρω αύξηση των εσόδων από αύξηση της φορολογίας, άμεσης και έμμεσης, δεν μπορεί να φέρει θετικά αποτελέσματα, δεδομένης της σημαντικής μείωσης

της φοροδοτικής ικανότητας των Ελλήνων. Αυτό που πρέπει να αποτελεί στόχο είναι η αύξηση της φορολογικής βάσης, καθώς έτσι μόνο μπορεί να αυξηθεί η φορολογητέα ύλη και άρα και τα έσοδα του κράτους. Αυτή είναι μία συζήτηση που γίνεται πολλά χρόνια, όμως θα πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, με την ενδυνάμωση του ελεγκτικού μηχανισμού με σημαντικές προσλήψεις προσωπικού και βελτίωση του νομικού πλαισίου για την επιβολή προστίμων και επίσπευση των δικαστικών αποφάσεων.

Τέλος, από τα στοιχεία που εξετάσαμε και αφορούν τις δαπάνες γενικότερα, αλλά και ειδικότερα τις λειτουργικές δαπάνες του Δημοσίου, είναι σαφές ότι η περαιτέρω μείωσή τους, αν δεν είναι ιδιαίτερα στοχευμένη, θα οδηγήσει σε δυσλειτουργία των φορέων. Η επισκόπηση δαπανών που ξεκίνησε από επιλεγμένα υπουργεία το 2016, Οικονομικών, Οικονομίας και Ανάπτυξης και Πολιτισμού και Αθλητισμού, και αναμένεται να επεκταθεί σε όλη τη Γενική Κυβέρνηση μέσα στο 2017, μπορεί να αποτελέσει εργαλείο αν δεν γίνει με μοναδικό γνώμονα τη μείωση των δαπανών κατά ένα ποσοστό, αλλά τη βέλτιστη ανακατανομή της δαπάνης με βάση τα κριτήρια της οικονομικής αποτελεσματικότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, και, με απώτερο σκοπό, τη συνδρομή στη βελτίωση της αναπτυξιακής προοπτικής μεσοπρόθεσμα.

2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους

Χρήστος Τριαντόπουλος

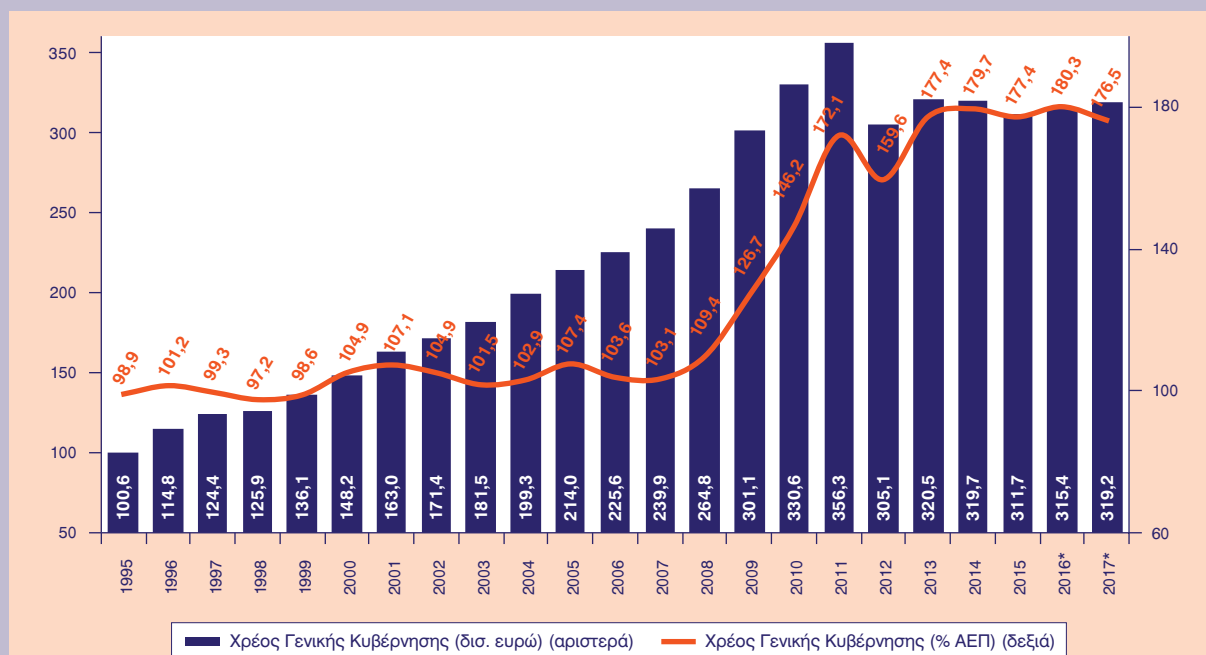
Η πορεία και η κατάσταση των δημοσίων οικονομικών επηρέασαν, αντίστοιχα, την εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους το 2016, ενώ σε εξέλιξη βρίσκονται οι συζητήσεις με τους εταίρους για τα βραχυπρόθεσμα μέτρα που θα ενδυναμώσουν τη μακροχρόνια βιωσιμότητά του στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής πολιτικής του Μηχανισμού Στήριξης. Σε όρους Γενικής Κυβέρνησης, σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2017, το δημόσιο χρέος θα κλείσει το 2016 στα 315.400 εκατ. ευρώ (ή 180,3% του ΑΕΠ) έναντι 311.673 εκατ. ευρώ (177,4% του ΑΕΠ) το 2015 και 319.729 εκατ. ευρώ (179,7% του ΑΕΠ) το 2014. Έτσι, αν και σε ονομαστικούς όρους –λόγω, κυρίως, της επιστροφής ποσού 10,9 δισ. ευρώ από το ελληνικό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) το 2015– το επίπεδο του δημοσίου χρέους το 2016

είναι χαμηλότερο από το 2014, σε σχετικούς με το ΑΕΠ όρους –λόγω της περαιτέρω μείωσης του ονομαστικού ΑΕΠ– ο δείκτης του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ φτάνει στο υψηλότερο επίπεδο το 2016, ξεπερνώντας το 180% του ΑΕΠ. Το 2017, ωστόσο, ο δείκτης του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ εκτιμάται ότι θα μειωθεί, λόγω της προβλεπόμενης ανάκαμψης της οικονομίας, και θα διαμορφωθεί στο 176,5% του ΑΕΠ, αν και σε ονομαστικούς όρους θα συνεχίσει την αυξητική του πορεία –μιας και διατηρείται η ελλειμματική δημοσιονομική εικόνα σε επίπεδο Γενικής Κυβέρνησης– και θα ανέλθει στα 319.200 εκατ. ευρώ (Διάγραμμα 2.2.1).

Παράλληλα με τις εξελίξεις και εκτιμήσεις σε όρους Γενικής Κυβέρνησης, σε όρους Κεντρικής Διοίκησης, όταν δηλαδή δεν συνυπολογιστεί τον ενδοκυβερνητικό χρέος (βλ. τον βραχυπρόθεσμο δανεισμό μέσω συμφωνιών επαναγοράς –*repos*– από φορείς της Γενικής Κυβέρνησης), το χρέος εκτιμάται, σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2017, στα 326.570 εκατ. ευρώ (ή 186,7% του ΑΕΠ) για το 2016. Μέχρι τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, ωστόσο, το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, σύμφωνα με το Δελτίο Μηνιαίων Στοιχείων της Γενικής Κυβέρνησης, διαμορφώθηκε στα 324.997 εκατ. ευρώ, αυξημένο κατά περίπου 3,7 δισ. ευρώ σε σχέση με το κλείσιμο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1

Χρέος Γενικής Κυβέρνησης, 1995-2017

Πηγή: European Commission (2016) και Κρατικός Προϋπολογισμός 2017.

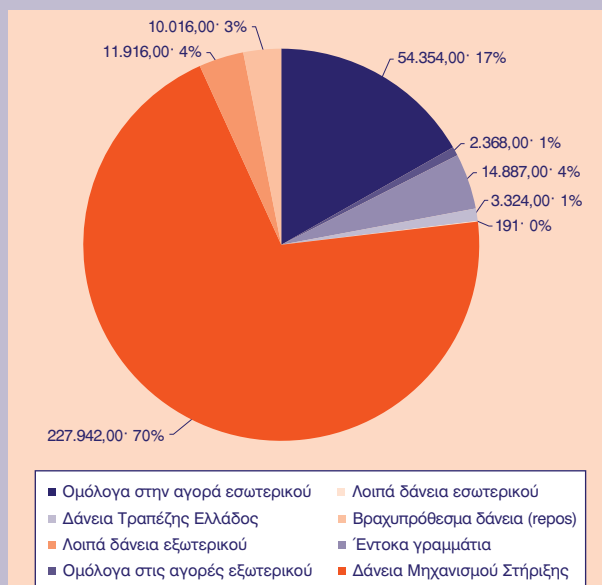
Σημείωση: *Εκτίμηση.

του 2015. Αναφορικά με τη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, όπως αυτή προκύπτει από τα στοιχεία για το εντεκάμηνο του 2016, το μεγαλύτερο μερίδιο παραμένουν τα δάνεια από τον Μηχανισμό Στήριξης, τα οποία, στο πλαίσιο της υλοποίησης του προγράμματος και της συνέχισης των χρηματοδοτικών ροών, αυξήθηκαν τον Νοέμβριο του 2016 σε σχέση με το 2015 κατά περίπου 7,5 δισ. ευρώ, φτάνοντας τα 227,9 δισ. ευρώ (Πίνακας 2.2.1). Η εν λόγω πηγή χρηματοδότησης αφορά το 70% του συνολικού χρέους της Κεντρικής Διοίκησης (Διάγραμμα 2.2.2). Από την άλλη πλευρά, το μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης που είναι εκφρασμένο σε ομόλογα διατηρεί την πτωτική του πορεία, φτάνοντας τον Νοέμβριο του 2016 στα 56,7 δισ. ευρώ (από 59,8 δισ. ευρώ το 2015), αποτελώντας το 17,5% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης.

Επιπρόσθετα, στα ίδια επίπεδα με τους προηγούμενους μήνες διατηρείται η χρηματοδότηση της Κεντρικής Διοίκησης μέσα από βραχυπρόθεσμους τίτλους, και δη, τα έντοκα γραμμάτια του ελληνικού Δημοσίου, τα οποία και παρέμειναν σταθερά στα 14,8 δισ. ευρώ. Αντίθετα, ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός μέσω της αξιοποίησης της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2

Χρέος Κεντρικής Διοίκησης (Νοέμβριος 2016),
(εκατ. ευρώ % χρέους)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Νοέμβριος 2016).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Δομή χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	2011		2013		2015		Νοέμβριος 2016	
	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους
A. Ομόλογα	259.774,18	70,6	76.296,25	23,7	59.818,00	18,6	56.722,00	17,5
Ομόλογα στην αγορά εσωτερικού	240.940,37	65,5	73.415,28	22,8	57.112,00	17,8	54.354,00	16,7
Ομόλογα στις αγορές εξωτερικού*	18.833,81	5,1	2.880,97	0,9	2.706,00	0,8	2.368,00	0,7
B. Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι (έντοκα γραμμάτια)	15.058,63	4,1	14.970,82	4,7	14.880,00	4,6	14.887,00	4,6
Γ. Δάνεια	93.145,19	25,3	230.210,90	71,6	236.633,00	73,6	243.372,00	74,9
Δάνεια Τραπεζής Ελλάδος	5.683,99	1,5	4.734,61	1,5	3.792,00	1,2	3.324,00	1,0
Λοιπά δάνεια εσωτερικού	836,71	0,2	115,50	0,0	110,00	0,0	191,00	0,1
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210,36	19,9	213.152,48	66,3	220.431,00	68,6	227.942,00	70,1
Λοιπά δάνεια εξωτερικού**	13.414,13	3,6	12.208,31	3,8	12.300,00	3,8	11.916,00	3,7
Δ. Βραχυπρόθεσμα δάνεια***	0,00	0,0	0,00	0,0	10.001,00	3,1	10.016,00	3,1
Σύνολο χρέους Κεντρικής Διοίκησης (A+B+Γ+Δ)	367.978,00	100,0	321.477,97	100,0	321.332,00	100,0	324.997,00	100,0

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2013) και Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Νοέμβριος 2016).

Σημειώσεις: * Περιλαμβάνονται και οι τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό.

** Περιλαμβάνονται και ειδικά και διακρατικά δάνεια.

*** Περιλαμβάνεται και η πώληση τίτλων με σύμφωνο επαναγοράς (repos).

της επαναγοράς (repos) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης παρουσιάζει μείωση τους τελευταίους μήνες του 2016, αν και σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2017 προβλέπεται για το 2016 άντληση συνολικής χρηματοδότησης 12 δισ. ευρώ από το εν λόγω καθεστώς. Ειδικότερα, ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός της Κεντρικής Διοίκησης μέσω της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repos) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης, στο πλαίσιο της υλοποίησης του προγράμματος οικονομικής πολιτικής, μειώθηκε τον Νοέμβριο του 2016 στα 10 δισ. ευρώ έναντι 11,9 δισ. ευρώ τον Αύγουστο του 2016. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα στοιχεία του Νοεμβρίου του 2016 ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός (μέσω repos) συνιστά το 3% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης (Διάγραμμα 2.2.3).

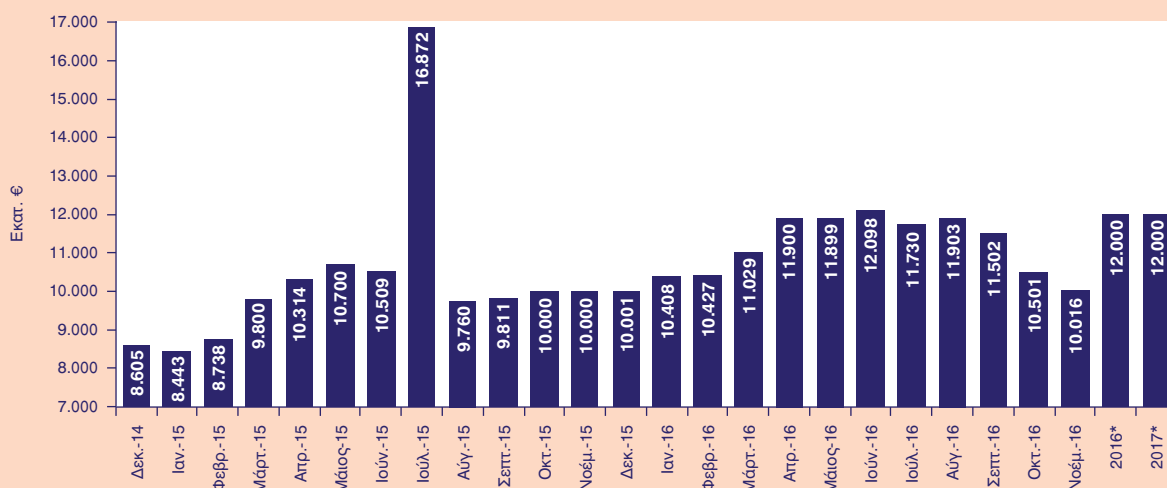
Παράλληλα με τη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, αλλαγές σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια και στα χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης. Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 2016 (όπως και τους προηγούμενους μήνες), το μεγαλύτερο μέρος του χρέους ήταν μη διαπραγματεύσιμο (77,8%) και σε κυμαινόμενο επιτόκιο (69,8%), παρουσιάζοντας και στις δύο περιπτώσεις μικρή αύξηση (λόγω της υλοποίησης του προγράμματος) και αντιστρέφοντας και στις δύο περιπτώσεις τις σχετικές αναλογίες σε σύγκριση με το 2011. Όπως έχει σημειωθεί ξανά, αυτή η εξέλιξη στη σύνθεση του χρέους

οφείλεται, φυσικά, στη χρηματοδότηση της χώρας από τον Μηχανισμό Στήριξης, η οποία και βασίζεται σε μη διαπραγματεύσιμα και κυμαινόμενου επιτοκίου δάνεια. Επίσης, οι εξελίξεις στη χρηματοδότηση από τον Μηχανισμό Στήριξης το 2015 και το 2016 (βλ. μη συμμετοχή ΔΝΤ) επηρέασαν και το μερίδιο του νομίσματος στο οποίο είναι εκφρασμένο το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, με αποτέλεσμα τον Σεπτέμβριο του 2016 το 96,9% του εν λόγω χρέους να εκφράζεται σε ευρώ, έναντι 96,5% τον Δεκέμβριο του 2015 και 95,9% τον Δεκέμβριο του 2013 (Πίνακας 2.2.2).

Παράλληλα με την τρέχουσα εικόνα του δημοσίου χρέους, η μακροπρόθεσμη εικόνα του δημοσίου χρέους θα επηρεαστεί σημαντικά από τα μέτρα που προβλέπεται να προωθηθούν –σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα– στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης, ώστε να ενδυναμώσουν τη βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους της χώρας. Πρόκειται για μέτρα που, μεταξύ άλλων, εστιάζουν, αφενός, στη βελτίωση του χαρτοφυλακίου και την ομαλοποίηση των ωριμάνσεων του χρέους σε όλο το εύρος των επόμενων δεκαετιών –πέραν των δεκαετιών 2030 και 2040 (βλ. Διάγραμμα 2.2.4) και, αφετέρου, στην ενδυνάμωση του δημοσίου χρέους έναντι του επιτοκιακού κινδύνου (μιας και περίπου το 70% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης είναι κυμαινόμενου επιτοκίου), συνιστώντας ένα ακόμα βήμα –σε συνέχεια της μεγάλης διτ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3

Βραχυπρόθεσμος δανεισμός Κεντρικής Διοίκησης (repos)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (διάφοροι μήνες) και Κρατικός Προϋπολογισμός 2017.

Σημειώσεις: (α) Η επίδοση του Ιουλίου του 2015 παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση, διότι περιλαμβάνει το βραχυπρόθεσμο δάνειο «γέφυρα» που έλαβε η χώρα από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας ύψους 7,16 δισ. ευρώ μεταξύ δεύτερου και τρίτου προγράμματος προσαρμογής.

(β) *Εκτίμηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Σύνοψη χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	Δεκέμβριος 2011	Δεκέμβριος 2012	Δεκέμβριος 2013	Δεκέμβριος 2015	Σεπτέμβριος 2016
A. Επιτόκιο					
Σταθερού επιτοκίου ¹	62,0%	32,7%	28,5%	30,9%	30,2%
Κυμαινόμενου επιτοκίου ^{1, 2}	38,0%	67,3%	71,5%	69,1%	69,8%
B. Διαπραγμάτευση					
Διαπραγματεύσιμο	74,7%	34,3%	28,4%	23,2%	22,2%
Μη Διαπραγματεύσιμο	25,3%	65,7%	71,6%	76,8%	77,8%
Γ. Νόμισμα					
Ευρώ	97,5%	96,7%	95,9%	96,5%	96,9%
Νομίσματα εκτός Ευρωζώνης	2,5%	3,3%	4,1%	3,5%	3,1%

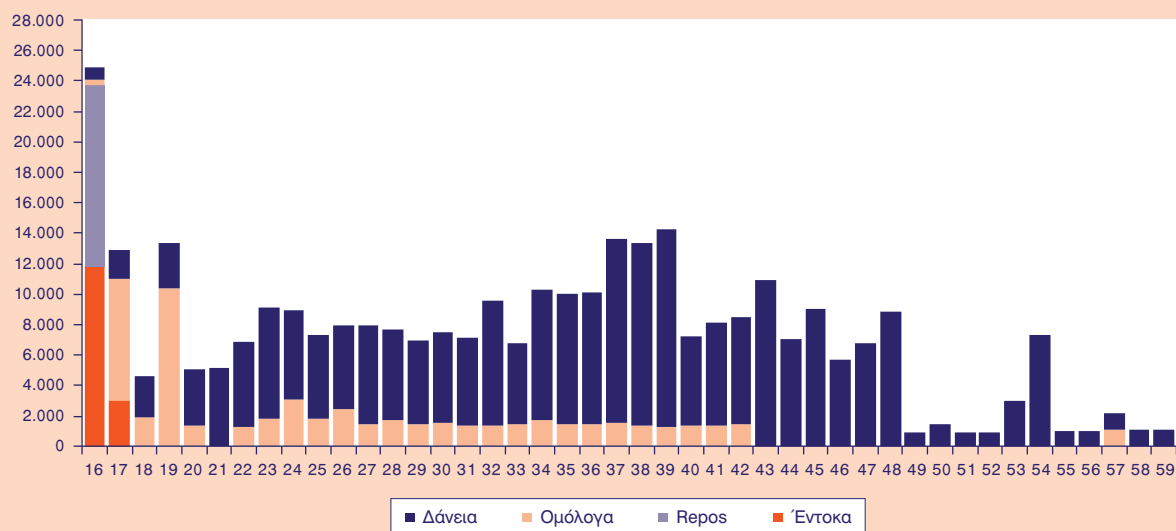
Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2012, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2015, Σεπτέμβριος 2016).

Σημειώσεις: 1. Η σχέση σταθερού/κυμαινόμενου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.

2. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4

Χρονοδιάγραμμα λήξης χρέους Κεντρικής Διοίκησης (30/9/2016), (εκατ. ευρώ)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Κρατικός Προϋπολογισμός 2017.

τής αναδιάρθρωσης του 2012– για την ενδυνάμωση της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους. Αξίζει, φυσικά, να σημειωθεί ότι η διαμόρφωση συνθηκών για την ενίσχυση της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους συνιστά ένα πο-

λυπαραγοντικό εγχείρημα με αρκετές παραδοχές (και κινδύνους) τόσο στη διάσταση των δημοσίων οικονομικών, όσο και στη σφαίρα της πραγματικής οικονομίας, με αποτέλεσμα να είναι αρκετά ευάλωτο στις εξελίξεις.

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

3.1.1. Εισαγωγή

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται προέρχονται πρωτίστως από τις τριμηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ και δευτερευόντως από τις εκθέσεις του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ για τη μισθωτή εργασία. Με βάση αυτά, το τρίτο τρίμηνο του έτους η αγορά εργασίας κινήθηκε θετικά, συνεχίζοντας την πορεία αργής βελτίωσης που ξεκίνησε το 2014. Συγκεκριμένα, η ανεργία για το σύνολο του πληθυσμού μειώθηκε κάτω από 23%, δηλαδή κινείται σε χαμηλότερο επίπεδο τόσο σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο, όσο και σε σύγκριση με το τρίτο τρίμηνο του 2015. Αντίστοιχα, η απασχόληση αυξήθηκε κατά 34,1 χιλ. άτομα σε σύγκριση με το αμέσως προηγούμενο τρίμηνο και κατά 65,6 χιλ. άτομα σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του 2015. Οι όροι αύξησης της απασχόλησης, ωστόσο, δεν είναι οι βέλτιστοι. Όπως δείχνουν τα στοιχεία για τη μισθωτή απασχόληση, οι νέες θέσεις εργασίας αφορούν πολύ συχνά σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις μετατροπής συμβάσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Προσθέτοντας στην εξίσωση τις επιδοτούμενες θέσεις εργασίας μέσω προγραμμάτων ενεργητικής απασχόλησης, η τελική εικόνα της αγοράς εργασίας είναι λιγότερο ξεκάθαρη. Τέλος, η αδύναμη σύνδεση της ιδιωτικής κατανάλωσης με την αύξηση της απασχόλησης και τη μείωση της ανεργίας που καταγράφεται τελευταία μπορεί εν μέρει να ερμηνευτεί από τον μετασχηματισμό της απασχόλησης που συντελείται εξαιτίας της κρίσης και την εξωτερική μετανάστευση του εργατικού δυναμικού.

3.1.2. Ανεργία

Το τρίτο τρίμηνο του 2016 το γενικό ποσοστό ανεργίας υποχώρησε και άλλο φτάνοντας το 22,6% του εργατικού δυναμικού, μισή εκατοστιαία μονάδα χαμηλότερα σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο και 1,4 εκατοστιαίες μονάδες (εμ) χαμηλότερα σε σύγκριση με το τρίτο τρίμηνο του 2015 (65,6 χιλ. λιγότεροι άνεργοι). Συγκριτικά δε με το τρίτο τρίμηνο του 2013 (2013γ), οπότε καταγράφηκε το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας τρίτου τριμήνου, η μείωση φτάνει τις 4,6 εμ και ισοδυναμεί με 227,7 χιλ. λιγότερους ανέργους¹. Ωστόσο, σημειώνεται ότι η μείωση σε ετήσια βάση για το τρίτο τρίμηνο είναι μικρότερη σε σύγκριση με τα δύο προηγούμενα έτη, παρατήρηση που ισχύει και για το δεύτερο τρίμηνο. Αυτό πιθανόν να σηματοδοτεί επιβράδυνση του ρυθμού μείωσης της ανεργίας, λόγω πιθανής κόπωσης ή διάψευσης των θετικών προσδοκιών².

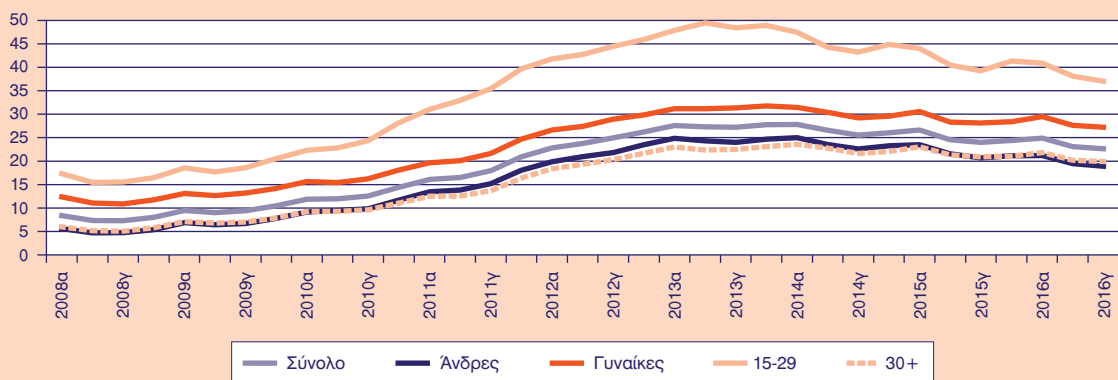
Ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες συνεχίζουν να έχουν χειρότερες προοπτικές στην αγορά εργασίας, όπως είναι εμφανές στο Διάγραμμα 3.1.1. Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν ποσοστό ανεργίας ίσο με 27,2% έναντι μόλις 18,9% των ανδρών. Η μείωση της ανεργίας σε ετήσια βάση είναι διπλάσια για τους άνδρες (-1,8 εμ έναντι -0,9 εμ), ενώ είναι μεγαλύτερη και σε σύγκριση με τα υψηλά επίπεδα του 2013 (-5,1 εμ έναντι -4,1 εμ). Σε απόλυτους αριθμούς δε, οι άνδρες άνεργοι επίσης μειώνονται ταχύτερα από τις γυναίκες. Αυτό ισχύει τόσο σε σύγκριση με το 2013 (153,3 χιλ. λιγότεροι άνεργοι άνδρες έναντι 74,4 χιλ. λιγότερων ανέργων γυναικών), όσο και σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (49,3 χιλ. λιγότεροι άνεργοι άνδρες έναντι μόλις 18,6 χιλιάδων λιγότερων ανέργων γυναικών). Το ενδιαφέρον στοιχείο, αν και αρνητικό για τις γυναίκες και την αγορά εργασίας δυνητικά, είναι ότι η διαφορά ανεργίας μεταξύ των δύο φύλων διευρύνθηκε, παρά την πρόσκαιρη συρρίκνωση που παρουσίασε τα δύο προηγούμενα έτη, φτάνοντας στο υψηλότερο επίπεδο από το 2008: 7,3 εμ το 2013γ, 6,6 εμ το 2014γ, 7,4 εμ το 2015γ, 8,3 εμ το 2016γ. Αυτό δεν αποκλείει, βέβαια, ότι κάποια στιγμή στο μέλλον η διαφορά θα περιοριστεί,

1. Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας από το 2008 καταγράφηκε το πρώτο τρίμηνο του 2014. Ωστόσο, λόγω της έντονης εποχικότητας του μεγέθους, κρίνεται σκόπιμο η σύγκριση να γίνει με το αντίστοιχο τρίμηνο.

2. Δεν πρέπει να ξεχνάει κανείς την αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την οικονομική πορεία της χώρας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1

Ποσοστό ανεργίας κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ωστόσο δημιουργεί ερωτηματικά ως προς τις αιτίες δημιουργίας της³.

Οι νέοι ηλικίας 15-29 ετών επίσης έχουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας από τα άτομα άνω των 30 ετών. Το τρίτο τρίμηνο του 2016 το ποσοστό ανεργίας για τους νέους φτάνει το 37%, ενώ για τα άτομα άνω των 30 ετών (30+) προσεγγίζει το 20%. Το ποσοστό ανεργίας για τους νέους μειώθηκε ταχύτερα σε ετήσια βάση: σε σύγκριση με το 2015 η ανεργία είναι χαμηλότερη κατά 2,2 εμ (έναντι μόλις μίας εκατοστιαίας μονάδας για τους 30+), ενώ σε σύγκριση με το 2013γ η ανεργία είναι χαμηλότερη κατά 11,4 εμ. (έναντι μόλις 2,6 εμ για τους 30+). Παρ' όλα αυτά, πρέπει να τονιστεί ότι οι νέοι είδαν τα ποσοστά ανεργίας τους να αυξάνονται περισσότερο στη διάρκεια της κρίσης. Συγκεκριμένα, από το τρίτο τρίμηνο του 2008 ως το ίδιο τρίμηνο του 2013, το ποσοστό ανεργίας των νέων αυξήθηκε κατά 32,9 εμ, ενώ των ατόμων 30+ κατά 17,4 εμ. Επομένως, η ταχύτερη μείωση της ανεργίας των νέων δεν αποτελεί έκπληξη, ειδικά αν ληφθεί υπόψη η εφαρμογή επιδοτούμενων προγραμμάτων απασχόλησης με αποκλειστική στόχευση τους νέους, αλλά και η μεγαλύτερη διαθεσιμότητα των νέων να αναλάβουν ευέλικτες μορφές απασχόλησης, οι οποίες διαρκώς επεκτείνονται.

Η διάδοση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης που αναφέρθηκε παραπάνω πιθανόν να ευθύνεται για τη μείωση της διαφοράς ανεργίας μεταξύ νέων και ατόμων ηλικίας 30+, παράλληλα με το γενικό ποσοστό ανεργίας, σε αντιδιαστολή με την περίπτωση των διαφορών ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ειδικό-

τερα, η εν λόγω διαφορά αγγίζει τις 17,1 εμ το τρίτο τρίμηνο του 2016, ενώ είχε φτάσει τις 25,9 εμ το τρίτο τρίμηνο του 2013, και βρίσκεται λίγο υψηλότερα σε σύγκριση με το επίπεδο του 2010γ. Οι μεταβολές αυτές αντανακλώνται και στον αριθμό των ανέργων. Οι άνεργοι νέοι μειώθηκαν την περίοδο 2013γ-2016γ κατά 140,7 χιλ., ενώ οι άνεργοι ηλικίας 30+ μειώθηκαν κατά 87,1 χιλ. Είναι ενδιαφέρον ότι, χρησιμοποιώντας το φύλο και την ηλικία μαζί, φαίνεται ότι η ηλικιακή διαφορά πηγάζει από τη σημαντική υστέρηση στη μείωση των γυναικών ανέργων άνω των 30 ετών την ίδια περίοδο, καθώς μειώθηκαν κατά μόλις 14,3 χιλ. Αυτό σημαίνει ότι περίπου το 83% της μείωσης των ανέργων άνω των 30 ετών αντιστοιχεί σε άνδρες.

Το ενδιαφέρον στοιχείο που πρέπει να τονιστεί είναι η ανομοιογένεια μεταξύ των νέων, η οποία μπορεί να οφείλεται στα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους, όπως λόγου χάρη η εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, τα άτομα 15-19 ετών εμφανίζουν ποσοστό ανεργίας 49,1% το τρίτο τρίμηνο του 2016, έναντι 43,4% της ομάδας 20-24 και 33,2% της ομάδας 25-29 ετών. Οι δεκαπέντε εκατοστιαίες μονάδες απόκλιση είναι μάλλον μεγάλες για να θεωρηθεί μια ομάδα ομοιογενής. Οι διαφορές εντείνονται περαιτέρω, αν ληφθεί υπόψη η εξέλιξη της ανεργίας σε ετήσια βάση, καθώς στην ομάδα 15-19 ετών η ανεργία μειώθηκε κατά 9 εμ, στην ομάδα 20-24 ετών κατά 4,4 εμ και στην ομάδα 25-29 ετών κατά μόλις 1,1 εμ. Σημειώνεται ότι η εικόνα είναι παρόμοια όταν εξετάζεται η μεταβολή της ανεργίας από το τρίτο τρίμηνο 2013, οπότε καταγράφηκαν τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας. Αυτό σημαίνει ότι η μείωση της ανεργίας των νέων που καταγράφεται στα

3. Θεωρητικά, οι επιχειρήσεις προσπαθούν να απασχολήσουν τους πιο παραγωγικούς υποψήφιους πρώτα, δηλαδή αυτούς που θα τους εξασφαλίσουν το υψηλότερο οριακό όφελος. Συχνά οι γυναίκες αξιολογούνται από την αγορά εργασίας ως λιγότερο παραγωγικές λόγω εδραιωμένων στερεοτύπων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Ανεργία κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα και διαχρονικές μεταβολές

	2008γ (%)	ΜΓΣ (%)	2016γ (%)	2008γ-ΜΓΣ (εμ)	ΜΓΣ-2016γ (εμ)
Σύνολο	7,3	27,8	22,6	20,5	-5,2
Άνδρες	4,7	25,0	18,9	20,2	-6,1
Γυναίκες	10,9	31,7	27,2	20,9	-4,6
Ηλικία: 15-29	15,5	49,5	37,0	33,9	-12,5
Ηλικία: 30+	5,1	23,6	19,9	18,5	-3,7

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: ΜΓΣ= μέγιστο ποσοστό ανεργίας.

στοιχεία δεν αφορά τους νέους 25-29 ετών και σίγουρα αφορά ελάχιστους πτυχιούχους, οι οποίοι δύσκολα μπορεί να είναι νεότεροι των 23 ετών.

Πέρα από τις διαφορετικές πιθανότητες ανεργίας, διαφορετική είναι και η εξέλιξη της ανεργίας για τις πληθυσμιακές ομάδες, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.1.1. Η υψηλότερη ανεργία για το σύνολο, τους άνδρες και τα άτομα άνω των 30 ετών καταγράφηκε το 2014α, για τις γυναίκες το 2013δ και για τους νέους το 2013β. Επιπλέον, η μείωση έκτοτε είναι πολύ μεγαλύτερη για τους τελευταίους (τελευταία στήλη του Πίνακα 3.1.1) και τους άνδρες και πολύ μικρότερη για τα άτομα άνω των 30 ετών. Ωστόσο, σημειώνεται ότι οι τελευταίοι εμφάνισαν και τη μικρότερη αύξηση από το τρίτο τρίμηνο του 2008 (προτελευταία στήλη του Πίνακα 3.1.1). Αντίθετα, οι νέοι είδαν το ποσοστό ανεργίας τους να υπερτριπλασιάζεται στη διάρκεια της κρίσης.

Οι σημαντικές διαφορές στα ποσοστά ανεργίας ανάλογα με το εκπαιδευτικό επίπεδο του ατόμου, που διαπιστώθηκαν σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, συνεχίζονται. Οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου έχουν ποσοστό ανεργίας 11,5% το τρίτο τρίμηνο του 2016, ενώ οι απόφοιτοι γυμνασίου 24,9%. Ενδιάμεσα βρίσκονται οι υπόλοιπες εκπαιδευτικές ομάδες με παρεμφερή ποσοστά ανεργίας, άνω του 23%, με εξαίρεση τους απόφοιτους ανωτάτων σχολών (ΑΕΙ), οι οποίοι έχουν ανεργία 18,1%. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι, σε ετήσια βάση (2015γ-2016γ), η μεγαλύτερη μείωση της ανεργίας καταγράφεται για τους απόφοιτους γυμνασίου (-2,2 εμ) και η μικρότερη για τους απόφοιτους λυκείου (-0,8 εμ). Η ανεργία αυξήθηκε μόνο για τους απόφοιτους δημοτικού, αν και οριακά (+0,7 εμ). Οι απόφοιτοι λυκείου είναι η πολυπληθέστερη ομάδα ανέργων (39%)

και ακολουθούν οι κάτοχοι πτυχίου ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης (21%). Η τελευταία δε ομάδα καταγράφει τη δεύτερη μεγαλύτερη μείωση στο ποσοστό ανεργίας από το 2013 (-6,9 εμ) πίσω από τους απόφοιτους γυμνασίου (-7,2 εμ). Αξιοσημείωτη είναι και η μείωση της ανεργίας στους κατόχους μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου.

Η επισήμανση που έγινε παραπάνω αναφορικά με τις επιδόσεις της ομάδας 25-29 ετών φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία για τους ανέργους ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και να εξειδικεύεται περαιτέρω. Συγκεκριμένα, παρότι τον τελευταίο χρόνο η ανεργία μειώθηκε για τους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, από το τρίτο τρίμηνο του 2013 ως το αντίστοιχο του 2016 οι απόφοιτοι πανεπιστημίου είδαν το ποσοστό ανεργίας τους να μειώνεται μόλις κατά 0,9 εμ, έναντι 4,6 εμ για το σύνολο του πληθυσμού, 4,7 εμ για τους κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου ή/και διδακτορικού και 6,9 εμ για τους πτυχιούχους ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Επομένως, φαίνεται ότι η μείωση της ανεργίας δεν αφορά τους πτυχιούχους πανεπιστημίου⁴.

Στη διάρκεια των ετών της κρίσης (2008-2016) οι περιφέρειες της Δυτικής Ελλάδας, Ηπείρου, Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατ. Μακεδονίας και Θράκης εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, ενώ οι νησιωτικές περιφέρειες της Κρήτης και του Βορείου Αιγαίου τα χαμηλότερα (τελευταία στήλη του Πίνακα 3.1.2). Φαίνεται ότι στις περιφέρειες με παραδοσιακά υψηλά ποσοστά ανεργίας, η αύξηση της ανεργίας ως το υψηλότερο επίπεδο ήταν ιδιαίτερα έντονη, χωρίς όμως αυτό να είναι κανόνας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η ανεργία την περίοδο 2008-2016 αυξήθηκε περισσότερο στην Αττική (στήλη IV), ενώ σε κάποιες περιφέρειες το μέγιστο σημείο του κύκλου, που εντο-

4. Σημειώνεται ότι οι απόφοιτοι πανεπιστημίου ξεκίνησαν από πολύ χαμηλότερο επίπεδο ανεργίας και, παρά την άνοδο, δεν έχει ακόμη επιτευχθεί σύγκλιση στα υψηλότερα επίπεδα ανεργίας των αποφοίτων των χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων.

πίζεται το 2013 σε οκτώ από τις δεκατρείς περιφέρειες, καθυστέρησε ένα-δύο χρόνια (π.χ. Ιόνια νησιά και Θεσσαλία). Από την άλλη πλευρά, στην Αττική καταγράφεται και η μεγαλύτερη μείωση του ποσοστού

ανεργίας από το 2013 (στήλη V). Στο Πλαίσιο 1 που ακολουθεί εκτιμάται η σχέση του ύψους της ανεργίας με τις μεταβολές που ακολούθησαν κατά περιφέρεια στην υπό εξέταση περίοδο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.2 Ύψος ανεργίας και διαχρονική μεταβολή

	2008 (I)	ΜΓΣ (II)	2016 (III)	2008-ΜΓΣ (IV)	ΜΓΣ-2016 (V)	Κατ. (VI)
Ανατ. Μακεδονία και Θράκη ¹	8,8	26,8	22,7	17,9	-4,1	4
Κεντρική Μακεδονία ¹	8,4	30,2	24,5	21,7	-5,7	3
Δυτική Μακεδονία ¹	12,5	31,6	31,3	19,1	-0,3	1
Ήπειρος ¹	9,9	27,3	24,4	17,5	-3,0	2
Θεσσαλία ³	8,3	26,9	25,8	18,6	-1,1	11
Ιόνια Νησιά ²	8,3	21,4	14,3	13,1	-7,1	7
Δυτική Ελλάδα ⁴	9,9	30,1	30,1	20,3	-	8
Στερεά Ελλάδα ¹	8,5	28,2	25,5	19,7	-2,7	6
Αττική ¹	6,7	28,7	22,9	22,0	-5,8	9
Πελοπόννησος ²	7,0	23,4	19,3	16,4	-4,1	10
Βόρειο Αιγαίο ²	4,7	22,4	17,9	17,6	-4,5	13
Νότιο Αιγαίο ¹	8,3	21,3	17,5	13,0	-3,8	5
Κρήτη ¹	6,4	24,9	22,6	18,5	-2,3	12

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημειώσεις: ΜΓΣ= μέγιστο ποσοστό ανεργίας, 1= μέγιστο το 2013, 2= μέγιστο το 2014, 3= 2015, 4= 2016, Κατ.= κατάταξη (από μέγιστο σε ελάχιστο για το σύνολο της περιόδου 2008-2016). Η κατάταξη υπολογίστηκε με βάση τη θέση κάθε περιφέρειας στην κατανομή του ποσοστού της ανεργίας ανά έτος. Η περιφέρεια με το μεγαλύτερο άθροισμα θέσεων έχει τη χαμηλότερη ανεργία την περίοδο 2008-2016.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1

Εξέλιξη της ανεργίας κατά περιφέρεια

Η κατάταξη των περιφερειών κατά ύψος ανεργίας έγινε για κάθε έτος κατά αύξουσα σειρά. Στη συνέχεια, υπολογίστηκε ο μέσος όρος της θέσης κάθε περιφέρειας στην κατάταξη την περίοδο 2008-2016 (κατ. I). Επιπλέον, υπολογίστηκαν δύο ακόμη κατατάξεις. Η πρώτη αφορά την κατάταξη κάθε περιφέρειας με βάση το μέγεθος της αύξησης της ανεργίας από το 2008 ως το μέγιστο σημείο (συνήθως το 2013) κατά αύξουσα σειρά (κατ. II). Η δεύτερη αφορά την κατάταξη κάθε περιφέρειας με βάση το μέγεθος της μείωσης της ανεργίας (σε απόλυτες τιμές) από το μέγιστο σημείο (συνήθως το 2013) ως το 2016 κατά αύξουσα σειρά (κατ. III). Τέλος, υπολογίστηκαν δύο συντελεστές συσχέτισης. Ο πρώτος δείχνει τη συσχέτιση μεταξύ των κατατάξεων I και II και ο δεύτερος δείχνει τη συσχέτιση μεταξύ των κατατάξεων I και III. Ουσιαστικά, οι συντελεστές συσχέτισης εκτιμούν πώς σχετίζεται το μέσο ύψος της

ανεργίας ολόκληρης της περιόδου με τις μεταβολές της ανεργίας, αρχικά αύξηση και στη συνέχεια μείωση.

Ο πρώτος συντελεστής συσχέτισης είναι αρνητικός (-0,05). Αυτό σημαίνει ότι οι περιφέρειες με χαμηλή ανεργία παρουσίασαν μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας. Άρα, οι περιφέρειες που ήδη είχαν υψηλή ανεργία επλήγησαν αναλογικά λιγότερο από την κρίση. Ο δεύτερος συντελεστής συσχέτισης είναι θετικός και τριπλάσιος σε μέγεθος (0,15). Αυτό σημαίνει ότι οι περιφέρειες με χαμηλή ανεργία παρουσίασαν μικρότερη μείωση της ανεργίας. Εκ πρώτης όψεως τα αποτελέσματα είναι λογικά, καθώς φαίνεται ότι οι περιφέρειες με υψηλή ανεργία εξάντλησαν γρήγορα τα περιθώρια ανόδου, ενώ στη διάρκεια της μείωσης της ανεργίας που ακολούθησε προσαρμόζονται ταχύτερα (πιθανόν λόγω της μεγαλύτερης απόστασης από το φυσικό ποσοστό ανεργίας).

Τέλος, πρωταθλητές στην ανεργία το τρίτο τρίμηνο του 2016 αναδεικνύονται οι περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας (29,8%) και της Δυτικής Ελλάδας (29,2%). Στην άλλη άκρη της κατανομής, τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας καταγράφονται στο Νότιο Αιγαίο (13%) και τα Ιόνια νησιά (12,1%). Οι δύο αυτές περιφέρειες φαίνεται να τα πηγαίνουν σχετικά καλύτερα στη διάρκεια της κρίσης, καθώς διαχρονικά βρίσκονταν στο μέσο περίπου της κατάταξης. Επιπλέον, με βάση το μέγεθος της μείωσης της ανεργίας από το μέγιστο ως το 2016 (στήλη V), το ενδιαφέρον εστιάζεται στις περιφέρειες εκείνες που εμφανίζουν την ταχύτερη αποκλιμάκωση. Τέτοιες είναι τα Ιόνια νησιά, η Κεντρική Μακεδονία και η Αττική. Από την άλλη πλευρά, εξετάζοντας την περίοδο της ανόδου της ανεργίας, προσοχή πρέπει να δοθεί στις περιφέρειες που δεν τα κατάφεραν καλά, όπως είναι η Δυτική Ελλάδα, όπου σημειώτερον η αποκλιμάκωση δεν έχει ακόμη ξεκινήσει, και η Δυτική Μακεδονία, όπου η αρχικά μεγάλη αύξηση της ανεργίας δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχα μεγάλη μείωση, όπως λόγω χάρη συνέβη στην Κεντρική Μακεδονία και την Αττική. Τέλος, προβληματισμό πρέπει να δημιουργεί η αύξηση της ανεργίας τον τελευταίο χρόνο (2015γ-2016γ) σε περιοχές με έντονο τουριστικό ενδιαφέρον, όπως τα νησιά του Βόρειου και Νότιου Αιγαίου. Πρόκειται για τις μοναδικές περιφέρειες μαζί με τη Δυτική Ελλάδα που εμφανίζουν αύξηση της ανεργίας τον τελευταίο χρόνο. Δεν αποκλείεται η προσφυγική κρίση να συνέβαλε σε αυτό, τουλάχιστον στις δύο πρώτες.

3.1.3. Απασχόληση

Σε αντίθετη πορεία με την ανεργία κινήθηκε η απασχόληση το τρίτο τρίμηνο του έτους. Το ποσοστό των απασχολούμενων ηλικίας 15+ αυξήθηκε κατά μία εκατοστιαία μονάδα σε ετήσια βάση, η οποία ισοδυναμεί με 65,6 χιλ. περισσότερους απασχολούμενους. Σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο, οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 34,1 χιλ., όταν την αντίστοιχη περίοδο το 2015 η αύξηση ήταν 84,2 χιλ. άτομα, παρότι το καλοκαίρι του 2015 σηματοδεύτηκε από την ολιγοήμερη αργία των τραπεζών και την επακόλουθη επιβολή περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων. Παράλληλα με τους απασχολούμενους, αυξήθηκε σε ετήσια βάση και το ποσοστό απασχόλησης από 39,7% (2015γ) σε 40,6% (2015γ).

Το 61,4% της αύξησης των απασχολούμενων αφορά σε άνδρες και το υπόλοιπο σε γυναίκες, επιβεβαιώνοντας έτσι την ταχύτερη απορρόφηση των ανδρών

από την αγορά εργασίας, στοιχείο που συνάδει με την ταχύτερη μείωση του ποσοστού ανεργίας που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Επιπλέον, οι άνδρες συνεχίζουν να έχουν σημαντικά υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης έναντι των γυναικών (48,7% έναντι 33%), ενώ και η ετήσια αύξηση αυτού από το 2015 είναι μεγαλύτερη για τους άνδρες (1,1 εμ έναντι 0,7 εμ).

Ηλικιακά η σύνθεση της μεταβολής της απασχόλησης παρουσιάζει ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα, οι απασχολούμενοι ηλικίας 15-29 ετών μειώθηκαν κατά 11 χιλ. άτομα τον τελευταίο χρόνο. Μια προσεκτικότερη ματιά στις επιμέρους ηλικιακές ομάδες, όμως, φανερώνει ότι η ομάδα 25-29 ετών εμφανίζει μείωση των απασχολούμενων (-18,3 χιλ.), ενώ τόσο η ομάδα 20-24, αλλά ειδικά η ομάδα 15-19, εμφανίζουν και οι δύο αύξηση των απασχολούμενων (1,9 χιλ. και 5,4 χιλ. αντίστοιχα). Όπως ήδη αναφέρθηκε, την ίδια περίοδο μειώθηκαν οι άνεργοι νέοι, ειδικά στην ομάδα 25-29 ετών. Τα δύο φαινόμενα μοιάζουν φαινομενικά ασύμβατα, αλλά δεν είναι απαραίτητα έτσι. Μια πιθανή ερμηνεία είναι η έξοδος από την αγορά εργασίας λόγω αποθάρρυνσης, με δύο πιθανές διεξόδους. Η πρώτη είναι η παύση αναζήτησης εργασίας και η δεύτερη η αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό μέσω της μετανάστευσης.

Η αύξηση της απασχόλησης σε ετήσια βάση αφορά σε μεγαλύτερο βαθμό τους κατόχους μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου (56,7% του συνόλου ή 37,2 χιλ. άτομα) και ακολουθούν οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης (55,5% του συνόλου ή 33,6 χιλ. άτομα). Αντίθετα, μειώθηκαν σημαντικά οι απασχολούμενοι με απολυτήριο δημοτικού (-33,6 χιλ.), οι οποίοι, λόγω ηλικίας, πιθανόν να συνταξιοδοτούνται συχνότερα από τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές ομάδες. Οι απασχολούμενοι κάτοχοι πτυχίου πανεπιστημίου αυξήθηκαν επίσης, αλλά πολύ λιγότερο σε σύγκριση με ομάδες χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου. Ο κορεσμός της αγοράς εργασίας για απόφοιτους πανεπιστημίου, που φαίνεται να προκύπτει από τα στοιχεία, είναι ιδιαίτερα ανησυχητικός. Δεδομένης της ανομοιογένειας που εμφανίζει η συγκεκριμένη ομάδα ως προς τις προοπτικές απασχόλησης, όμως, είναι πιθανόν να αποκρύπτονται σημαντικές διαφοροποιήσεις⁵. Σε επίπεδο τριμήνου, φαίνεται ότι τόσο οι απόφοιτοι πανεπιστημίου όσο και οι απόφοιτοι δημοτικού δεν ευνοούνται, μιας και είναι οι μοναδικές εκπαιδευτικές ομάδες που καταγράφουν άξια λόγου μείωση των απασχολούμενων (περίπου 10 χιλ.). Κατά τα άλλα, το ποσοστό απασχόλησης

5. Μητράκος, Θ., Τσακλόγλου, Π. και Ι. Χολέζας, 2010. Προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας των νέων στην Ελλάδα με έμφαση στους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 33, σσ. 23-68.

αυξάνει με την εκπαίδευση, οπότε όσο περισσότερη εκπαίδευση έχει κάποιος, τόσο πιθανότερο είναι να απασχολείται⁶. Ειδικότερα, οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου έχουν 79,3% ποσοστό απασχόλησης, ενώ οι απόφοιτοι πανεπιστημίου και οι κάτοχοι πτυχίου ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης έχουν ποσοστό απασχόλησης κοντά στο 60%.

Το μεγαλύτερο μερίδιο στην αύξηση της απασχόλησης σε ετήσια βάση αφορά τους μισθωτούς, καθώς αυξήθηκαν κατά 62,6 χιλ. (+2,6%) και ακολουθούν οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό (+7,9%). Από την άλλη πλευρά, στάσιμη είναι η απασχόληση για τους αυτοαπασχολούμενους χωρίς προσωπικό, ενώ μειώθηκε η απασχόληση των βοηθών στην οικογενειακή επιχείρηση. Σημειώνεται ότι οι δύο αυτές κατηγορίες απασχολούμενων συνεχίζουν να μειώνονται σε ετήσια βάση από το 2008, ενώ τόσο οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό, όσο και οι μισθωτοί, άρχισαν να αυξάνονται: οι πρώτοι από το 2015 και οι δεύτεροι από το 2014. Με άλλα λόγια, φαίνεται να συντελείται ένας μετασχηματισμός της απασχόλησης στη χώρα εν μέσω της κρίσης, ο οποίος ευνοεί τους μισθωτούς και τις επιχειρήσεις. Η φορολογική πολιτική που ασκείται, ειδικά η τελευταία ρύθμιση του Ν.4387/2016 (άρθρο 39), μάλλον περιπλέκει περισσότερο τα πράγματα, ειδικά για τους αυτοαπασχολούμενους που χαρακτηρίζονται ως οιονεί μισθωτοί, κοινώς αυτούς που απασχολούνται με «μπλοκάκι»⁷.

Ο μετασχηματισμός αφορά και τη μισθωτή απασχόληση, όπως θα συζητηθεί στην επόμενη ενότητα, μεταβάλλοντας τους όρους απασχόλησης και τις απολαβές από αυτή προς το δυσμενέστερο. Στο σημείο αυτό αρκεί να αναφερθεί ότι η αύξηση της μερικής απασχόλησης, που ξεκίνησε συστηματικά από το τρίτο τρίμηνο του 2011, την περίοδο 2008γ-2016γ ισούται με 41,4%, όταν την ίδια περίοδο η πλήρης απασχόληση μειώθηκε κατά 23%. Το αποτέλεσμα είναι ότι το 2016γ περίπου ένας στους δέκα απασχολείται μερικώς, έναντι περίπου ενός στους είκοσι το 2008γ. Επιπλέον, από αυτούς, περίπου επτά στους δέκα δηλώνουν ότι δεν μπορούν να βρουν πλήρη απασχόληση, άρα η μερική απασχόληση είναι αναγκαστική διέξοδος και όχι επιλογή, όταν το 2008γ αυτό ίσχυε για τους τέσσερις στους δέκα.

Όπως σημειώνεται πολλάκις στα προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, οι επιπτώσεις της κρίσης διαφέρουν ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Στον Πίνακα 3.1.3 παρουσιάζεται για κάθε κλάδο ο αριθμός των απασχολούμενων στην αρχή της κρίσης (I) και το τρίτο εξάμηνο του 2016 (III), ο ελάχιστος αριθμός απασχολούμενων έκτοτε (II), ο οποίος σημειώνεται σε διαφορετική χρονική στιγμή για τον κάθε κλάδο⁸, καθώς και το ποσοστό μεταβολής από την έναρξη της κρίσης ως το ελάχιστο σημείο (IV) και από το ελάχιστο σημείο ως το τρίτο εξάμηνο του 2016 (V). Άνω του 60% μειώθηκε η απασχόληση στους κλάδους *Διαχείριση ακίνητης περιουσίας* (73,9%) και *Κατασκευές* (64,5%), άνω του 40% μειώθηκε η απασχόληση στους κλάδους *Ορυχεία και λατομεία* (49,1%), *Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών* (49%), *Μεταποίηση* (42,7%) και *Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης* (40,4%). Σε αντιδιαστολή, μείωση της απασχόλησης κάτω του 20% εμφάνισαν οι κλάδοι *Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας* (12%), *Γεωργία, δασοκομία και αλιεία* (12,8%), *Εκπαίδευση* (15,5%) και *Ενημέρωση και επικοινωνία* (16,5%). Σημειώνεται ότι οι μειώσεις αυτές έγιναν γρηγορότερα σε κάποιους κλάδους, ενώ έκτοτε έχει ξεκινήσει η ανάκαμψη σε όλους τους κλάδους, εκτός από τον κλάδο *Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών*.

Ο κλάδος *Διαχείριση ακίνητης περιουσίας* εμφανίζει την ισχυρότερη ανάκαμψη που ξεκίνησε το 2014γ, και οδήγησε σε διπλασιασμό των απασχολούμενων έκτοτε, αν και η συνολική απασχόληση στον κλάδο παραμένει κάτω του 60% σε σύγκριση με το 2008γ. Πέριξ ή άνω του 60% αύξηση εμφανίζουν ακόμη τέσσερις κλάδοι: *Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων* (72,7%), *Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες* (64,4%), *Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης* (61,2%) και *Ορυχεία και λατομεία* (59,1%). Σημειώνεται ότι οι τρεις πρώτοι κλάδοι, μαζί με τον κλάδο *Ενημέρωση και επικοινωνία*, απασχολούν το 2016γ περισσότερους από όσους απασχολούσαν κατά την έναρξη της κρίσης, δηλαδή το 2008γ. Αυτό δεν σημαίνει, βεβαίως, ότι αυξήθηκε η ζήτηση εργασίας με την αυστηρή έννοια του όρου, καθώς

6. Υπενθυμίζεται ότι το αποτέλεσμα είναι απόρροια δύο μεταβλητών που ευνοούν τα άτομα με περισσότερη εκπαίδευση: α) της απόφασης συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και β) της πιθανότητας εύρεσης απασχόλησης.

7. Η ρύθμιση αλλάζει τον τρόπο καθορισμού των ασφαλιστικών εισφορών, χωρίς όμως ακόμη να είναι ξεκάθαρες όλες οι παράμετροι, και δημιουργεί μεγάλη αβεβαιότητα, ειδικά στους οιονεί μισθωτούς. Πρακτικά τους εξομοιώνει με τους αυτοαπασχολούμενους, οι οποίοι όμως έχουν μεγαλύτερη ευελιξία να περιορίσουν την επιβάρυνση από τις νέες ασφαλιστικές εισφορές. Φαίνεται ότι η αδυναμία ελέγχου της φοροδιαφυγής, όποιες και αν είναι οι αιτίες για αυτό, οδηγούν στην υιοθέτηση επιπρόσθετων στρεβλώσεων στην αγορά εργασίας.

8. Το 2013 καταχωρίζεται ως η χειρότερη χρονιά για οκτώ από τους 21 κλάδους, το 2014 για πέντε κλάδους, και το 2015 για τρεις κλάδους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.3 Απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και μεταβολές

	2008γ (I)	ΕΛΧ (II)	2016γ (III)	2008γ-ΕΛΧ (IV)	ΕΛΧ-2016γ (V)
	χιλ.	χιλ.	χιλ.	%	%
A. Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	510,5	445,3	456,6	-12,8	2,5
B. Ορυχεία και λατομεία	17,3	8,8	14,0	-49,1	59,1
Γ. Μεταποίηση	548,2	314,2	355,8	-42,7	13,2
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	33,0	22,3	27,5	-32,4	23,3
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	32,4	19,3	24,9	-40,4	29,0
ΣΤ. Κατασκευές	400,9	142,3	145,4	-64,5	2,2
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	841,2	616,4	665,9	-26,7	8,0
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	214,3	166,7	192,6	-22,2	15,5
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	347,5	236,3	381,0	-32,0	61,2
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	79,8	66,6	83,6	-16,5	25,5
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	119,8	84,2	94,7	-29,7	12,5
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	8,8	2,3	4,9	-73,9	113,0
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	240,7	185,8	202,3	-22,8	8,9
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	79,3	58,5	96,2	-26,2	64,4
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	376,9	296,4	331,4	-21,4	11,8
Ο. Εκπαίδευση	319,0	269,4	276,9	-15,5	2,8
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	233,2	205,2	222,8	-12,0	8,6
Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	61,2	39,3	50,9	-35,8	29,5
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	97,1	64,1	68,0	-34,0	6,1
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών ⁹	77,1	39,3	39,3	-49,0	0,0
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,4	1,1	1,9	-21,4	72,7

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημειώσεις: 1. ΕΛΧ= ελάχιστος αριθμός απασχολούμενων. 2. Το ελάχιστο δεν απαντάται στο ίδιο έτος και τρίμηνο για όλους τους κλάδους. Για παράδειγμα, στον κλάδο Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού ο ελάχιστος αριθμός απασχολούμενων απαντάται το 2011β, ενώ στον κλάδο Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών απαντάται το 2016γ. Τέσσερις κλάδοι εμφανίζουν τους λιγότερους απασχολούμενους το 2013α.

ενδέχεται να μειώθηκαν οι ώρες απασχόλησης. Τον τελευταίο χρόνο δε, ο κλάδος Μεταφορά και αποθήκευση εμφανίζει ισχυρή αύξηση του αριθμού των

απασχολούμενων (25,9%) και ακολουθεί ο κλάδος Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης (16%).

9. Η τιμή 0 στην στήλη (V) οφείλεται στο ότι ο κλάδος Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών είναι ο μοναδικός κλάδος, ο οποίος εμφανίζει ακόμη μειούμενο αριθμό απασχολούμενων.

3.1.4. Εξελίξεις στη μισθωτή απασχόληση

Οι μισθωτοί στην Ελλάδα το 2016 αντιπροσωπεύουν το 65,9% των απασχολούμενων, οριακά αυξημένο μερίδιο σε σύγκριση με το 2008, όπως συζητήθηκε παραπάνω, παρά τη μείωση των απασχολούμενων, καθώς αυτή φαίνεται ότι «μοιράστηκε» μεταξύ των διαφορετικών τύπων απασχόλησης¹⁰. Μεγαλύτερη μείωση καταγράφεται το 2016 σε σύγκριση με το 2008 στον αριθμό των αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό (-29,4%), δηλαδή των επιχειρήσεων, και στον αριθμό των βοηθών στην οικογενειακή επιχείρηση (-46,9%)¹¹. Κατά τη συγγραφή του παρόντος, τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία από το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ ήταν αυτά του Δεκεμβρίου. Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η μισθωτή απασχόληση αυξήθηκε κατά τον μήνα Δεκέμβριο, καθώς οι αποχωρήσεις (καταγγελίες συμβάσεων και οικειοθελείς αποχωρήσεις) υπολείπονται των προσλήψεων κατά 11.132. Το ενδιαφέρον είναι ότι η αύξηση αυτή είναι η μεγαλύτερη των τελευταίων ετών (2014 και 2015), αλλά υπολείπεται της αύξησης που καταγράφηκε το 2013 (19.999). Στη διάρκεια του 2016 δημιουργήθηκαν συνολικά 136.260 καθαρές θέσεις απασχόλησης, επίδοση που ξεπερνά εκείνη του 2013 και δείχνει ότι η αγορά εργασίας ανακάμπτει από τα μέτρια αποτελέσματα των δύο προηγούμενων ετών, οπότε δημιουργήθηκαν περίπου 100.000 καθαρές θέσεις απασχόλησης ετησίως, και φαίνεται να ξαναβρίσκει τη δυναμική της, παρά τον υψηλό βαθμό αβεβαιότητας σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Από το σύνολο των καθαρών θέσεων εργασίας λιγότερες από τις μισές καταλήφθηκαν από άνδρες τους μήνες Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο. Ωστόσο, μέχρι και τον Σεπτέμβριο η πλειονότητα των νέων θέσεων απασχόλησης καταλαμβάνονται από άνδρες, με εξαίρεση μόνο τον Απρίλιο. Μάλιστα, κάποιους μήνες η διαφορά υπέρ των ανδρών είναι ιδιαίτερα ισχυρή, όπως είναι ο Ιούνιος (88,7%) και ο Ιούλιος (82,3%). Ως αποτέλεσμα, στο σύνολο του 2016 οι άνδρες κατέλαβαν το 56,6% των νέων θέσεων απασχόλησης, ποσοστό λίγο χαμηλότερο από εκείνο του 2015. Αντίστοιχα, οι περισσότερες καθαρές θέσεις που δημιουργήθηκαν τον Δεκέμβριο καταλήφθηκαν από νέους ηλικίας 15-24 ετών (7.051 ή 63,3% του συνόλου των

καθαρών νέων θέσεων). Η εποχικότητα είναι ιδιαίτερα έντονη στους νέους, καθώς τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο κυριαρχούν στην κατάληψη καθαρών θέσεων εργασίας, ενώ την περίοδο Αυγούστου-Οκτωβρίου πρωτοστατούν στην απώλειά τους. Συνολικά το 2016, το 40,1% των καθαρών νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης καταλήφθηκε από νέους 15-24 ετών, ενώ η αμέσως επόμενη ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών, επίσης νέοι υπό την έννοια του μικρού διαστήματος από την αποφοίτηση, ειδικά για τους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, κατέλαβε το 23,1% των καθαρών θέσεων μισθωτής απασχόλησης. Πρόκειται για τις μοναδικές δύο ηλικιακές ομάδες που υπεραντιπροσωπεύονται στην κατάληψη νέων θέσεων απασχόλησης¹². Σημειώνεται ότι σε σύγκριση με το 2015, η υπεραντιπροσώπηση αυτή περιορίστηκε.

Το πρώτο αρνητικό στοιχείο στην εικόνα της αγοράς εργασίας το 2016 εντοπίζεται στη σύνθεση των προσλήψεων ως προς το είδος τους. Συγκεκριμένα, το 12μηνο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου η πλειονότητα των προσλήψεων ήταν σε θέσεις μερικής και εκ περιτροπής απασχόλησης (54,7%), αν και το μερίδιό τους μειώθηκε ελαφρώς συγκριτικά με το 2015 (55,5%). Ειδικότερα, το 2016 μόνο τον Απρίλιο και τον Μάιο οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης αποτέλεσαν την πλειονότητα των νέων θέσεων εργασίας, όταν την αντίστοιχη περίοδο του 2015 αυτό συνέβη τέσσερις μήνες. Αυτό σημαίνει επιδείνωση των όρων απασχόλησης, παρά την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, αν και πρέπει να επισημανθεί, ότι, τουλάχιστον, μειώθηκε το μερίδιο των προσλήψεων σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης το 12μηνο, από 18% το 2015 σε 14,6% το 2016.

Το δεύτερο αρνητικό στοιχείο εντοπίζεται στη μετατροπή συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερική ή εκ περιτροπής απασχόληση. Συνολικά, 51.262 συμβάσεις πλήρους απασχόλησης μετατράπηκαν σε συμβάσεις ευέλικτης απασχόλησης το 2016, έναντι 78.917 την αντίστοιχη περίοδο του 2015. Η μείωση αγγίζει το 35% εκ πρώτης όψης και πιθανόν δημιουργεί υπέρμετρη αισιοδοξία. Ωστόσο, μια προσεκτικότερη ανάγνωση των στοιχείων αποκαλύπτει ότι το 2015 κυριαρχήθηκε από τον Ιούλιο¹³, μήνα δυσμενέστατων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Αν αφαιρεθεί η επίδραση του Ιουλίου από τα δύο έτη, τότε η μείωση του

10. Οι αριθμοί προέρχονται από δημοσιευμένα στοιχεία των ΕΕΔ της ΕΛΣΤΑΤ και αφορούν μέσους όρους για τα τρία πρώτα τρίμηνα των ετών.

11. Τα δύο αυτά στοιχεία είναι πιθανόν ενδείξεις του πλήγματος που έχει δεχθεί η μικρή και, συνήθως, οικογενειακή επιχείρηση στη χώρα.

12. Προκειμένου να γίνει κατανοητό το μέγεθος της υπεραντιπροσώπησης των νέων στις νέες θέσεις απασχόλησης, αρκεί να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΕΔ, το 2016 (Ιανουάριος-Σεπτέμβριος) οι άνεργοι της ηλικιακής ομάδας 15-24 ετών αποτελούσαν το 11,1% του συνόλου των ανέργων, ενώ αυτοί της ομάδας 25-29 ετών το 15,4% του συνόλου των ανέργων.

13. Σημειώνεται ότι τον Ιούλιο του 2015 πραγματοποιήθηκε το 40,3% των μετατροπών του 11μήνου.

αριθμού των μετατροπών συμβάσεων μετά βίας πλησιάζει το 2,5%. Επομένως, κανένας εφησυχασμός δεν δικαιολογείται. Το παρήγορο είναι ότι ακόμη και χωρίς τον Ιούλιο, οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του εργαζόμενου μειώθηκαν κατά 37,1% το 2016¹⁴. Σε αντιδιαστολή, αυξήθηκαν οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης (5,4% με τον Ιούλιο ή 9,5% χωρίς τον Ιούλιο).

Συμπερασματικά, η διαφαινόμενη συνέχιση της βελτίωσης της μισθωτής απασχόλησης το 2016, παρά τα επιμέρους ανεπαρκή αποτελέσματα σε επιμέρους μήνες στη διάρκεια του έτους, είναι μεν καλοδεχούμενη, πρέπει δε να προβληματίσει ως προς το είδος των θέσεων απασχόλησης στις οποίες στηρίζεται, καθώς οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης συνεπάγονται μεγαλύτερη αβεβαιότητα και, συνήθως, χαμηλότερες αποδοχές. Αυτό ενδέχεται να δημιουργήσει προσκόμματα στην άνοδο της εσωτερικής ζήτησης και να καθυστερήσει την έξοδο από την κρίση. Η προτίμηση που δείχνει η αγορά εργασίας για νέους πιθανόν σχετίζεται με προγράμματα ενεργητικής απασχόλησης που μειώνουν το κόστος εργασίας περαιτέρω (υπενθυμίζεται ότι είναι ήδη χαμηλότερο για τους νέους έως 25 ετών), όμως μπορεί να είναι και απόρροια της μεγαλύτερης ευελιξίας που πιθανόν να αποδέχονται οι νέοι ως προς τους όρους απασχόλησής τους (ωράριο, σταθερότητα, αποδοχές, ασφάλιση, κτλ.). Από την άλλη πλευρά, η προτίμηση που δείχνει η αγορά εργασίας στους άνδρες υποψήφιους προς εργασία είναι ένα εύρημα που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

3.1.5. Απασχόληση και ιδιωτική καταναλωτική ζήτηση

Ένα θέμα που απασχολεί τον δημόσιο διάλογο είναι η σύνδεση μεταξύ της απασχόλησης και της ιδιωτικής καταναλωτικής ζήτησης. Συγκεκριμένα, η ανεργία μειώνεται, η απασχόληση αυξάνεται, εντούτοις, όπως παρατηρείται¹⁵, η ιδιωτική καταναλωτική ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες δεν ενισχύεται. Μια προσεκτική εξέταση των συνθηκών όμως φανερώνει τουλάχιστον πέντε πιθανές αιτίες, οι οποίες αφορούν αποκλειστικά την αγορά εργασίας και δύνανται να ερμηνεύσουν

τη χαλαρή σύνδεση της αύξησης της απασχόλησης με την ιδιωτική καταναλωτική ζήτηση. Προφανώς υπάρχουν και άλλες αιτίες, οι οποίες δεν σχετίζονται άμεσα με την αγορά εργασίας, όπως είναι η αύξηση της φορολογίας, άμεσης και έμμεσης, η αύξηση της διεθνούς τιμής του πετρελαίου, η οποία συμπαράσχει τις τιμές πρώτων υλών, καθώς και προϊόντων και υπηρεσιών που το χρησιμοποιούν ως εισροή, κ.ά.

Η πρώτη πιθανή ερμηνεία σχετίζεται με το είδος της απασχόλησης. Όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες ενότητες, επεκτείνονται συνεχώς οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης (μερική ή/και εκ περιτροπής απασχόληση), ειδικά στην περίπτωση της μισθωτής απασχόλησης, οι οποίες είναι μεν προτιμότερες από την ανεργία, όμως συνεπάγονται συνήθως λιγότερες ώρες εργασίας και, κατά συνέπεια, χαμηλότερες αποδοχές. Στο πλαίσιο αυτό, η αύξηση του αριθμού των υποαπασχολούμενων (περιλαμβάνουν και τους μερικώς απασχολούμενους) μόνο τυχαία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί. Αναφέρεται ενδεικτικά ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΕΔ, το ποσοστό των υποαπασχολούμενων αυξήθηκε την περίοδο 2015γ-2016γ από 6,4% σε 7,1%. Σε απόλυτους αριθμούς, την ίδια περίοδο η απασχόληση συνολικά αυξήθηκε κατά 1,8%, ενώ οι υποαπασχολούμενοι κατά 12,9%.

Επιπλέον, σε αντιδιαστολή με τις συμβάσεις πλήρους απασχόλησης, οι συμβάσεις ευέλικτης απασχόλησης αυξάνουν την αβεβαιότητα για το εργασιακό μέλλον, άρα και για τη μελλοντική ροή εισοδημάτων, και συμβάλλουν περαιτέρω στη συγκράτηση της ιδιωτικής καταναλωτικής ζήτησης. Αυτό σημαίνει ότι, ακόμη και αν οι αποδοχές είναι ικανοποιητικές, η αβεβαιότητα για τη συνέχιση της ροής τους περιορίζει την καταναλωτική δαπάνη, π.χ. αναβάλλοντας αγορές για το μέλλον. Αν σε αυτό προστεθεί και η γενικότερη αβεβαιότητα που επικρατεί σχετικά με την ολοκλήρωση της διαπραγμάτευσης με τους θεσμούς για την ολοκλήρωση της δεύτερης αξιολόγησης, την ενεργοποίηση των ευνοϊκών ρυθμίσεων για το ελληνικό χρέος και, επομένως, την επιτυχή υλοποίηση του τρίτου μνημονίου και την πορεία εξόδου από την κρίση, η συγκράτηση της ιδιωτικής κατανάλωσης μοιάζει απολύτως δικαιολογημένη.

Η τρίτη πιθανή ερμηνεία έχει να κάνει με την αδήλωτη εργασία. Η χώρα μας θεωρείται¹⁶ ότι έχει υψηλό μερί-

14. Υπενθυμίζεται ότι η έννοια της μετατροπής με τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου δεν βρίσκει σύμφωνο τον γράφοντα, καθώς η κρίση και η υψηλή ανεργία έχουν περιορίσει τη διαπραγματευτική ισχύ των απασχολούμενων και, επομένως, η σύμφωνη γνώμη ενδέχεται να μην είναι αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής.

15. Βλέπε π.χ. το Εβδομαδιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων (5/1/2017) της ALPHA BANK, διαθέσιμο στο <<http://www.alpha.gr/files/infoanalyses/weekly05012017.pdf>>.

16. Βλέπε <<http://www.naftemporiki.gr/finance/story/1062111/sto-24-tou-ethnikou-eisodimatos-i-mauri-ergasia-stin-ellada>> και <<http://www.kathimerini.gr/870233/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-adhlwth-ergasia-anerxetai-sto-25-toy-aep>>.

διο ανασφάλιστων και αδήλων εργαζομένων¹⁷ στο πλαίσιο μιας ανεπτυγμένης σκιώδους οικονομίας¹⁸, παρότι σε επίπεδο οικονομίας η αδήλωτη εργασία μάλλον δεν είναι τόσο διαδεδομένη όσο πιστεύεται¹⁹. Τα τελευταία διαθέσιμα δεδομένα του επιχειρησιακού προγράμματος ARTEMIS (9/2013-11/2015) προσδιορίζουν την ανασφάλιστη εργασία περίπου στο 5,3% των απασχολούμενων, αλλά πολύ υψηλότερη μεταξύ των αλλοδαπών (13,6%). Με δεδομένα την εντατικοποίηση των ελέγχων και τα αυστηρά πρόστιμα που επιβάλλονται (18πλάσιο του βασικού μισθού), είναι πολύ πιθανό ανασφάλιστοι απασχολούμενοι να δηλώνονται υπό τον φόβο σύλληψης και επιβολής εξοντωτικού προστίμου ή ακόμη απλώς επειδή τα οικονομικά δεδομένα βελτιώθηκαν λίγο και η επιχείρηση αποφάσισε να νομιμοποιήσει πλήρως ή μερικώς τους ανασφάλιστους εργαζόμενους που ήδη απασχολούσε²⁰. Προφανώς αυτό δεν αυξάνει το διαθέσιμο εισόδημα των εμπλεκόμενων, απλώς το εμφανίζει στις δημόσιες υπηρεσίες εσόδων και τους ασφαλιστικούς φορείς και επιτρέπει την καταμέτρησή του.

Μια τέταρτη πιθανή ερμηνεία είναι η μείωση των ανέργων να προκαλείται από τη μετανάστευση προς χώρες του εξωτερικού με σκοπό την εύρεση απασχόλησης. Υπενθυμίζεται ότι το ποσοστό ανεργίας υπολογίζεται ως ο λόγος του αριθμού των ανέργων προς το άθροισμα των ανέργων και των απασχολούμενων. Επομένως, μια μείωση του αριθμητή δεν αντισταθμίζεται από αντίστοιχη μείωση του παρονομαστή.

Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι μείωση του αριθμού των ανέργων οδηγεί σε μείωση του ποσοστού ανεργίας. Άρθρα στον περιοδικό τύπο κάνουν λόγο για σημαντικές ροές Ελλήνων προς άλλες χώρες με στόχο την αναζήτηση εργασίας, ήδη από το 2010²¹. Επιπλέον, οι Labrianidis and Pratsinakis (2016) εκτιμούν ότι περίπου 240 χιλ. Έλληνες έφυγαν από τη χώρα την περίοδο 2010-2015. Οι μισοί από αυτούς ήταν άνεργοι. Σημαντικό εύρημα, που επιβεβαιώνει το φαινόμενο του “brain drain”, είναι ότι οι μετανάστες από το 1990 και έπειτα είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, φαινόμενο που ενισχύθηκε μετά το 2010 (το 64% των πολύ υψηλά καταρτισμένων έφυγε μετά το 2010)²².

Μια πέμπτη ερμηνεία είναι ότι η αύξηση της απασχόλησης γίνεται με αποδοχές χαμηλότερες από αυτές που ίσχυαν στο παρελθόν, ακόμη και αν αφορά τους ίδιους όρους εργασίας, π.χ. ώρες και χαρακτηριστικά εργασίας. Επομένως, παρά την αύξηση της απασχόλησης, το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα από εργασία δεν αυξάνεται αντίστοιχα. Η μείωση των μισθών ως αποτέλεσμα της κρίσης ξεκινά το 2009. Σύμφωνα με τον δείκτη μισθών της ΕΛΣΤΑΤ²³, η μείωση των μισθών το τρίτο τρίμηνο του 2009 έφτασε το -1,3%. Έκτοτε, η ετήσια μείωση επιταχύνθηκε φτάνοντας το 9,5% το 2012 και το 7,6% το 2013. Αντίθετα, το 2014 οι μισθοί αυξήθηκαν κατά 1,8%, το 2015 παρέμειναν σχεδόν σταθεροί, ενώ το 2016 αυξήθηκαν οριακά (1%). Συνολικά οι μισθοί έχουν μειωθεί από το 2008γ κατά περίπου 20%. Αν σε αυτό προστεθεί η μεγάλη μείωση των

17. Ο IOBE υποστηρίζει ότι η ανασφάλιστη εργασία έφτανε το 30% το 2011 (βλέπε IOBE, 2012. *Η έννοια της αδήλων εργασίας και τα χαρακτηριστικά της*. IOBE, Αθήνα), ενώ το INE-ΓΣΕΕ ανέβαζε τον δείκτη στο 40,5% το 2013 (βλέπε Καψάλης, Α., 2015. *Η αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα. Αξιολόγηση των σύγχρονων μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου*. INΣΕ-ΓΣΕΕ, Μελέτες, Τεύχος 43). Στο Ειδικό Τεύχος του Ευρωβαρόμετρου το 2014 για την αδήλωτη εργασία (με στοιχεία του 2013) μόλις το 3% των ερωτώμενων στην Ελλάδα δηλώνει ότι παρείχε αδήλωτη εργασία κατατάσσοντας τη χώρα στις τελευταίες θέσεις της κατάταξης. Αντίθετα, το 54% δηλώνει ότι γνωρίζει κάποιον άλλο που το έκανε, κατατάσσοντας τη χώρα στις πρώτες θέσεις της κατάταξης! Βλέπε <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf> σσ. 50 και 54.

18. Βλέπε π.χ. Bitzenis, A., Vlachos, V. and F. Schneider, 2016. An Exploration of the Greek Shadow Economy: Can Its Transfer into the Official Economy Provide Economic Relief Amid the Crisis? *Journal of Economic Issues*, 50(1), σσ. 165-196. Οι συγγραφείς υπολογίζουν ότι η σκιώδης οικονομία στη χώρα αγγίζει το 25% την περίοδο 2009-2011, όταν το αντίστοιχο μερίδιο στην ΕΕ28 είναι περίπου 20%, ομολογουμένως λίγο χαμηλότερα από εκτιμήσεις στο παρελθόν (σ. 184). Η σύγκριση μεταξύ της σκιώδους οικονομίας και της αδήλων εργασίας πρέπει να αποφεύγεται, καθώς διαφέρουν.

19. Βλέπε Κανελλόπουλος, Κ., 2012. Μέγεθος και διάρθρωση της ανασφάλιστης εργασίας. Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 37, σσ. 25-44, ο οποίος εκτιμά το ποσοστό ανασφάλιστης εργασίας για το σύνολο της οικονομίας κοντά στο 12% κατά μέσο όρο για την περίοδο 2006-2012.

20. Όπως τονίζεται και στη διαγνωστική έκθεση για την αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα του ILO (βλέπε <http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/49757/1_Diagnostic_Report_on_undeclared_work_in_Greece_gr.pdf>, σσ. 26-27) την περίοδο της κρίσης δεν είναι σπάνια τα εξής: α) ο εργοδότης πληρώνει δύο μισθούς στον απασχολούμενο, έναν επίσημο και έναν ανεπίσημο (μαύρα) και β) ο απασχολούμενος δηλώνεται ως μερικής απασχόλησης, αλλά απασχολείται περισσότερες ώρες.

21. Βλέπε π.χ. <<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=354901>>.

22. Η έκθεση είναι διαθέσιμη στο <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/CMS%20pdf/Research/NBG_2014_-_Research_Call/Final-Report-Outward-migration-from-Greece-during-the-crisis-revised-on-1-6-2016.pdf>.

23. Διαθέσιμος στο <<http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/DKT08/->>. Χρησιμοποιείται ο διορθωμένος για την εποχική διακύμανση δείκτης μισθών.

εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων²⁴ και η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος λόγω αύξησης της φορολογίας, τότε η εικόνα που σχηματίζεται μπορεί εύκολα να ερμηνεύσει την αδύναμη σύνδεση των νέων θέσεων απασχόλησης με την ιδιωτική κατανάλωση.

3.1.6. Συμπεράσματα

Η πορεία της αγοράς εργασίας το τρίτο τρίμηνο του 2016 είναι σε γενικές γραμμές θετική. Η ανεργία μειώθηκε περαιτέρω και η απασχόληση αυξήθηκε. Πιο ευνοημένοι εμφανίζονται οι άνδρες και οι νέοι ηλικίας 15-24 ετών. Επίσης, καλύτερα φαίνεται να εξελίσσονται οι προοπτικές απασχόλησης για τους απόφοιτους γυμνασίου και τους απόφοιτους τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, όπως και για τους κατόχους μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου. Ισχυρή αποκλιμάκωση της ανεργίας εμφανίζουν ορισμένες περιφέρειες, όπως τα Ιόνια νησιά, η Κεντρική Μακεδονία και η Αττική, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν περιπτώσεις μελέτης.

Η αύξηση της απασχόλησης οδηγεί σε μετασχηματισμό της σύνθεσης της δεξαμενής των απασχολούμενων, καθώς ενισχύονται οι μισθωτοί και οι αυτοα-

πασχολούμενοι με προσωπικό, δηλαδή οι επιχειρήσεις. Ειδικότερα, ο κλάδος *Διαχείριση ακίνητης περιουσίας* εμφανίζει διπλασιασμό των απασχολούμενων από το 2014, ενώ αύξηση λίγο κάτω ή πάνω από το 60% εμφανίζουν ακόμη τέσσερις κλάδοι και συγκεκριμένα οι *Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων*, *Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες*, *Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης* και *Ορυχεία και λατομεία*. Μια πιο προσεκτική εξέταση της αύξησης της απασχόλησης φανερώνει ότι στηρίζεται σε επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, οι οποίες όμως συνεπάγονται μεγαλύτερη αβεβαιότητα και, συνήθως, χαμηλότερες αποδοχές. Η τελευταία παρατήρηση σε συνδυασμό με την αυξημένη πιθανότητα σταδιακής μετάβασης απασχολούμενων από την ανεπίσημη στην επίσημη απασχόληση, τη μείωση των ανέργων λόγω μετανάστευσης και τις χαμηλότερες αποδοχές που συνεπάγονται οι νέες θέσεις απασχόλησης, ακόμη και όταν αφορούν θέσεις εργασίες με όμοια χαρακτηριστικά με αντίστοιχες του παρελθόντος (π.χ. πλήρους απασχόλησης), ερμηνεύουν σε σημαντικό βαθμό τη χαλαρή σύνδεση μεταξύ της αύξησης της απασχόλησης και της μείωσης της ανεργίας με την καθηλωμένη ιδιωτική κατανάλωση.

24. Η μείωση των εισοδημάτων εκμαιεύεται, μεταξύ άλλων, και από τη μεγάλη υστέρηση στην είσπραξη ασφαλιστικών εισφορών από τον ΟΑΕΕ, βλέπε <<http://www.euro2day.gr/news/economy/article/1441330/asfaltistiko-hreh-kai-daneika-pnigoy-n-ta-tameia.html>>.

3.2. Το υγειονομικό σύστημα στην Ελλάδα: Πρόσφατες τάσεις και συγκριτική απεικόνιση με τις ευρωπαϊκές χώρες

Ρωξάνη Καραγιάννη

Η ποιότητα της περίθαλψης καθώς και η καθολική πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες υγείας έχουν βελτιωθεί στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, όμως εξακολουθούν να υπάρχουν ανισότητες. Το εύρος των υπηρεσιών αλλά και ο επιμερισμός του κόστους μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα ασκεί πιέσεις ταυτόχρονα στις δημόσιες δαπάνες και στις ιδιωτικές πληρωμές, δημιουργώντας προβλήματα στην προσβασιμότητα των πολιτών στις υπηρεσίες υγείας. Η γήρανση του πληθυσμού και τα δημοσιονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν αρκετές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, αναμένεται να εντείνουν ακόμη περισσότερο τις πιέσεις στη χρηματοδότηση των συστημάτων υγείας. Το προσδόκιμο επιβίωσης έχει αυξηθεί περισσότερο από 6 έτη τις τελευταίες δεκαετίες, όμως ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού εξακολουθεί να εκτίθεται σε κινδύνους, με αρνητικές για την υγεία του επιπτώσεις.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις εντοπίζονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και στο ελληνικό υγειονομικό σύστημα, στο οποίο μετά το 2009 εφαρμόστηκε πλήθος διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων με στόχο τη συγκράτηση των δαπανών υγείας και τη βελτίωση της αποδοτικότητάς του. Με τη χρήση των βάσεων δεδομένων του WHO-European Health for All (HFA) Database (2016), του OECD-Health Data Statistics (2016), και της Eurostat Database (2016) παρουσιάζονται επιλεγμένοι δείκτες που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, το επίπεδο υγείας του πληθυσμού, τις κύριες αιτίες θανάτου, τους προσδιοριστικούς παράγοντες υγείας, τις υποδομές και το ανθρώπινο δυναμικό του υγειονομικού συστήματος, καθώς και τις συνολικές δαπάνες για την Ελλάδα και τον μέσο όρο των ΕΕ-28 (EU-28) χωρών και των 53 WHO-EUR χωρών, που συνιστούν την ευρωπαϊκή περιφέρεια του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Η ανάλυση στοχεύει στην περιγραφή του επιπέδου της υγείας των πολιτών και του υγειονομικού συστήματος της χώρας μας, καθώς και της θέσης που καταλαμβάνει μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών με βάση τα πιο πρόσφατα δημοσιεύσιμα στοιχεία.

3.2.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO, 2016), οι ευρωπαϊκές χώρες χαρακτηρίζονται από χαμηλό δείκτη γονιμότητας και σημαντική αύξηση του δείκτη γήρανσης. Οι τάσεις αυτές είναι ιδιαίτερα έντονες στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να παρατηρείται σταδιακή μεταβολή στη διάρθρωση του πληθυσμού μετά το 2000. Η μεταβολή αυτή αναμένεται να προκαλέσει στο μέλλον πιέσεις τόσο στο σύστημα υγείας, όσο και στην οικονομία της χώρας γενικότερα.

Το 2013, το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 0-14 ετών αναλογούσε στο 14,7% του συνολικού πληθυσμού της χώρας μας συγκριτικά με 15,6% στις EU-28 και 17,5% στις WHO-EUR χώρες (Πίνακας 3.2.1). Στην Ελλάδα παρατηρήθηκε μείωση κατά 4,3% συγκριτικά με 9,2% και 10,3% στις EU-28 και WHO-EUR χώρες, αντίστοιχα, κατά την περίοδο 2000-2013. Αντίθετα, ο πληθυσμός ηλικίας πάνω από 65 ετών αναλογούσε στο 20,3% του συνολικού πληθυσμού, καταγράφοντας αύξηση 22%, όταν στις EU-28 και WHO-EUR χώρες παρατηρείται μικρότερη αύξηση 17,6% και 12,4%, αντίστοιχα.

Μετά το 2010, ο δείκτης γονιμότητας μειώνεται σταδιακά, αγγίζοντας τις 1,3 μονάδες το 2012, μειωμένος κατά 0,2 μονάδες και 0,3 μονάδες, συγκριτικά με τον δείκτη γονιμότητας των EU-28 και WHO-EUR χωρών, αντίστοιχα (Πίνακας 3.2.1). Το ποσοστό γεννήσεων ανά 1.000 άτομα είναι χαμηλότερο συγκριτικά με τον μέσο όρο των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών, ενώ το ποσοστό των θανάτων ανά 1.000 άτομα υψηλότερο, έχοντας ως αποτέλεσμα αρνητική πληθυσμιακή μεταβολή -1,5 μονάδων για την Ελλάδα.

3.2.2. Δείκτης του επιπέδου υγείας του πληθυσμού

Οι δείκτες του προσδόκιμου ζωής κατά τη γέννηση και κατά την ηλικία των 65 ετών καταγράφουν συνεχόμενη αυξητική τάση σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες τις τελευταίες δεκαετίες, η οποία οφείλεται στη βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών όπως το επίπεδο μόρφωσης και οι διατροφικές συνήθειες, καθώς και στη βελτίωση του επιπέδου υγείας του πληθυσμού μέσω του εκσυγχρονισμού της ιατρικής φροντίδας, της καθολικής πρόσβασης των πολιτών στις υπηρεσίες υγείας και της μείωσης της θνησιμότητας από καρδιαγγειακά και άλλα νοσήματα. Το 2014, το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση στην Ελλάδα (81,5) ήταν υψηλότερο από τον μέσο όρο των EU-28 και WHO-EUR χωρών (80,9 και 77,5, αντίστοιχα) και αυξημένο κατά 3 έτη συγκριτικά με το 2000 (Πίνακας 3.2.2). Η Ελλάδα ανήκει στις πρώτες 10 χώρες με τον

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1 Επιλεγμένοι δημογραφικοί δείκτες, 2012 ή πιο πρόσφατα διαθέσιμο έτος

Δείκτες	Ελλάδα	ΕU-28	WHO-EUR*
Πληθυσμός (σε 000)	10.096	507.844	905.093
% ηλικίας 0-14 ετών	14,7	15,6	17,5
% ηλικίας 65+ ετών	20,3	18,5	15,1
Δείκτης γονιμότητας	1,3	1,6	1,7
Ποσοστό γεννήσεων ανά 1.000 άτομα	9,1	10,0	12,3
Ποσοστό θανάτων ανά 1.000 άτομα	10,5	9,8	9,9
Πληθυσμιακή μεταβολή ανά 1.000 άτομα	-1,5	0,2	2,4
Συντελεστής GINI (κατανομή εισοδήματος)	36,7	31,1	33,5

Πηγή: European Health for All (HFA) Database (2016).

* WHO-EUR: αναφέρεται στις 53 χώρες που αποτελούν την ευρωπαϊκή περιφέρεια του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.2 Επιλεγμένοι δείκτες σχετικά με το επίπεδο υγείας του πληθυσμού, 2000 και 2014

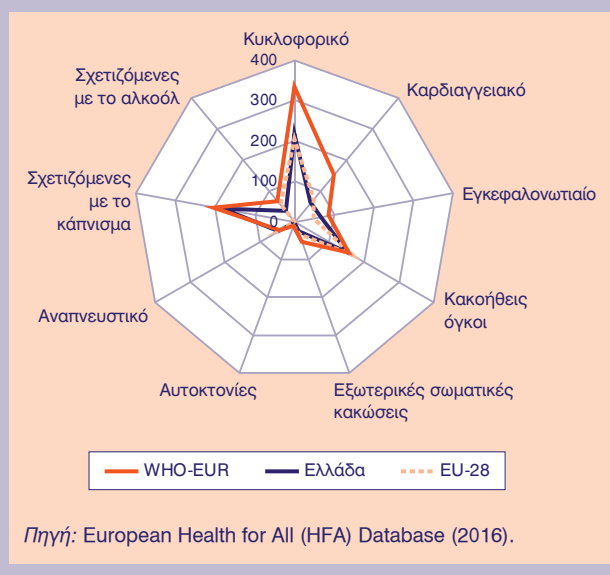
Δείκτες	Ελλάδα 2000	ΕΕ-28 2000	WHO-EUR 2000	Ελλάδα 2014	ΕU-28 2014	WHO-EUR 2014	Μεταβολή
Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση – Σύνολο πληθυσμού							
Σύνολο	78,6	77,5	74,0	81,5	80,9	77,5	▲
Γυναίκες	80,9	80,7	77,9	84,1	83,7	80,8	▲
Άνδρες	75,6	74,1	70,1	78,9	78,0	74,2	▲
Προσδόκιμο ζωής στην ηλικία των 65 ετών – Σύνολο πληθυσμού							
Σύνολο	17,5	17,8	16,4	19,8	20,0	18,3	▲
Γυναίκες	18,6	19,4	14,3	21,6	21,6	16,3	▲
Άνδρες	16,3	15,7	17,2	18,8	18,0	19,9	▲
Προσδόκιμο υγιούς ζωής κατά τη γέννηση							
Σύνολο							
Γυναίκες	68,2	64,4	μ.δ.	64,8	61,8	μ.δ.	▼
Άνδρες	66,3	63,5	μ.δ.	64,1	61,4	μ.δ.	▼
Προσδόκιμο υγιούς ζωής στην ηλικία των 65 ετών							
Γυναίκες	10,6	10,4	μ.δ.	7,1	8,6	μ.δ.	▼
Άνδρες	9,6	9,8	μ.δ.	7,7	8,6	μ.δ.	▼
Θνησιμότητα ανά 100.000 άτομα σταθμισμένη ως προς την ηλικία για το σύνολο των νοσημάτων*							
Σύνολο	704,6	735,8	948,6	553,1	578,0	744,2	▼
Γυναίκες	572,2	569,1	720,1	433,4	452,8	571,6	▼
Άνδρες	855,5	956,0	1.256,8	689,2	734,4	970,3	▼
Βρεφική θνησιμότητα ανά 1.000 βρέφη*							
Σύνολο	5,4	5,9	9,9	2,9	3,8	6,7	▼
Γυναίκες	4,8	5,3	8,8	2,6	3,5	6,1	▼
Άνδρες	6,1	6,5	11,1	3,3	4,1	7,5	▼

Πηγή: European Health for All (HFA) Database (2016), OECD Health Data Statistics (2016), Eurostat Database (2016).

▲: αύξηση, ▼: μείωση. μ.δ. = μη διαθέσιμα στοιχεία. *2012.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1

Κυριότερες αιτίες θανάτου, 2012

υψηλότερο δείκτη, ενώ τις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν η Ισπανία, η Ιταλία και η Γαλλία. Διαχρονικά, οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερο προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση συγκριτικά με τους άντρες (84,1 και 78,9 το 2014, αντίστοιχα).

Στην Ελλάδα το προσδόκιμο ζωής κατά την ηλικία των 65 ετών (19,8 το 2014) αυξήθηκε κατά 2,3 έτη κατά την περίοδο 2000-2014, λαμβάνοντας τιμές πολύ κοντά στον μέσο όρο των EU-28 (20,0) και WHO-EUR (18,3) χωρών (Πίνακας 3.2.2). Σε ό,τι αφορά τις γυναίκες ο δείκτης βελτιώθηκε κατά 3 έτη ενώ για τους άνδρες κατά 2,5 έτη, κατά την περίοδο 2000-2014. Σύμφωνα με τον OECD (2016), το προσδόκιμο ζωής για την ηλικία των 65 ετών αναμένεται να αυξηθεί μέχρι το 2060 κατά 4,7 έτη για τις γυναίκες και κατά 4,5 έτη για τους άνδρες. Η αύξηση αυτή, σε συνδυασμό με τη μείωση στον δείκτη γονιμότητας, αναμένεται να δημιουργήσει πιέσεις στον δείκτη γήρανσης του πληθυσμού, περιορίζοντας τα ποσοστά του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και διογκώνοντας τις ανάγκες για συνταξιοδοτικές παροχές και δαπάνες υγείας στη μακροχρόνια φροντίδα υγείας.

Το προσδόκιμο υγιούς ζωής κατά τη γέννηση εκφράζει τα έτη που μπορεί να ζήσει ένα άτομο χωρίς κάποιας μορφής ανικανότητα. Στην Ελλάδα, ο δείκτης μειώθηκε σταδιακά μετά το 2000 κατά 3,4 έτη (64,8 έτη) για τις γυναίκες και κατά 2,2 έτη (64,1 έτη) για τους άνδρες, λαμβάνοντας τιμές πάνω από τον μέσο όρο των EU-28 χωρών (Πίνακας 3.2.2). Το προσδόκι-

μο υγιούς ζωής στην ηλικία των 65 ετών ήταν 7,1 έτη για τις γυναίκες και 7,7 έτη για τους άνδρες το 2014, μειωμένο κατά 3 έτη συγκριτικά με το 2000. Παρατηρούμε ότι η διαφορά μεταξύ γυναικών και ανδρών είναι μικρότερη συγκριτικά με το προσδόκιμο ζωής, υποδηλώνοντας ότι οι γυναίκες παρουσιάζουν σε μεγαλύτερο ποσοστό κάποια μορφής ανικανότητα μετά την ηλικία των 65 ετών.

Σε ό,τι αφορά τη θνησιμότητα ανά 100.000 άτομα¹, στην Ελλάδα καταγράφεται σταδιακή μείωση τις τελευταίες δεκαετίες και κυμαίνεται κάτω από τον μέσο όρο των EU-28 και WHO-EUR χωρών (Πίνακας 3.2.2). Την περίοδο 2000-2012 μειώθηκε κατά 21,5% (από 705 θανάτους το 2000 σε 553 το 2012). Η θνησιμότητα μεταξύ των ανδρών ήταν περίπου 35% υψηλότερη, κατά μέσο όρο, συγκριτικά με τη θνησιμότητα μεταξύ των γυναικών το 2012. Παρόμοιες τάσεις μείωσης παρατηρούνται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, με την Ισπανία, τη Γαλλία και την Ιταλία να έχουν τον μικρότερο δείκτη θνησιμότητας ενώ η Βουλγαρία και η Σερβία τον υψηλότερο.

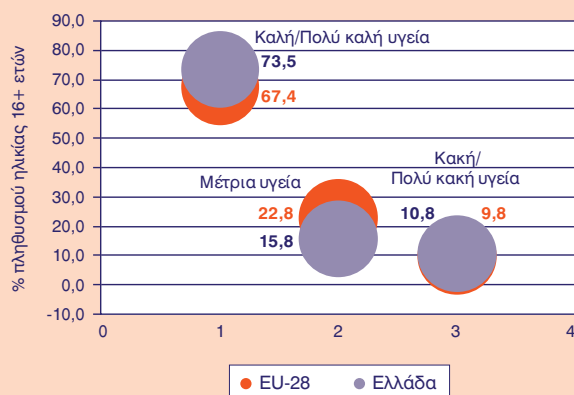
Στο Διάγραμμα 3.2.1 απεικονίζονται οι κυριότερες αιτίες θανάτου για την Ελλάδα και τις ευρωπαϊκές χώρες το 2012 για το σύνολο του πληθυσμού. Οι παθήσεις του κυκλοφορικού συστήματος, τα νοσήματα τα συσχετιζόμενα με το κάπνισμα, οι κακοήθεις όγκοι, τα καρδιαγγειακά επεισόδια, οι εγκεφαλικές παθήσεις και τα προβλήματα του αναπνευστικού είναι οι κυριότερες αιτίες θανάτου. Οι εξωτερικές σωματικές κακώσεις που οφείλονται σε ατυχήματα και αυτοκτονίες κατέχουν σημαντικό μερίδιο. Σύμφωνα με τους van Goel και Pearson (2014) φαίνεται να υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ των δύσκολων οικονομικών συνθηκών και του υψηλότερου αριθμού αυτοκτονιών. Σε ό,τι αφορά τις αυτοκτονίες, σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες παρατηρήθηκε μικρή αύξηση στην αρχή της οικονομικής κρίσης το 2008, κυρίως στους άνδρες. Στην Ελλάδα, ο δείκτης θνησιμότητας από αυτοκτονίες είναι από τους χαμηλότερους μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, αλλά σε απόλυτες τιμές οι θάνατοι από αυτοκτονίες αυξήθηκαν σημαντικά τα τελευταία έτη, από 328 το 2007 σε 532 το 2013, υποδηλώνοντας αύξηση 60% σε απόλυτους όρους κατά την περίοδο 2007-2013 (OECD, 2016).

Η βρεφική θνησιμότητα αντανακλά το αποτέλεσμα των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στην υγεία των μητέρων και των νεογνών, όπως επίσης και την αποτελεσματικότητα των υγειονομικών συστημάτων ειδικά στην αντιμετώπιση επιπλοκών κατά τις πρώτες 4 εβδομάδες της ζωής του νεογνού. Στις περισσότερες

1. Όλα τα δεδομένα που αφορούν τον αριθμό και τις αιτίες θανάτων έχουν σταθμιστεί ως προς την ηλικία του πληθυσμού, ώστε να είναι συγκρίσιμα μεταξύ τους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2

Αντίληψη του πληθυσμού για το επίπεδο υγείας, 2014

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2016).

ευρωπαϊκές χώρες η βρεφική θνησιμότητα παραμένει σε χαμηλά επίπεδα με μικρές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών, υποδηλώνοντας την αξιοσημείωτη μείωση στον αριθμό θανάτων των νεογνών που επιτεύχθηκε μετά τη δεκαετία του 1970 (OECD, 2016). Στην Ελλάδα η βρεφική θνησιμότητα ανά 1.000 νεογνά μειώθηκε κατά 2,5 μονάδες κατά την περίοδο 2000-2012, αγγίζοντας τους 3 θανάτους το 2012 συγκριτικά με 4 και 7 θανάτους στις EU-28 και WHO-EUR χώρες, αντίστοιχα (Πίνακας 3.2.2).

Η έρευνα EU-SILC² δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να εκφράσουν την άποψή τους για το επίπεδο της υγείας τους, για το εάν νοσούν από χρόνια νοσήματα ή εάν αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας³. Κατά μέσο όρο στις EU-28 χώρες το 67,4% του πληθυσμού (έναντι 73,5% στην Ελλάδα) ιεραρχούν την υγεία τους ως «καλή/πολύ καλή», ενώ μόνο το 10,8% ως «κακή/πολύ κακή» (Διάγραμμα 3.2.2). Η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των 10 πρώτων χωρών με το υψηλότερο ποσοστό καλής υγείας μετά την Ιρλανδία, τη Σουηδία, την Κύπρο και την Ολλανδία, σε αντίθεση με την Πορτογαλία, τη Λετονία και τη Λιθουανία, όπου λιγότερο από το 50% δηλώνει «καλή υγεία». Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, οι άνδρες δηλώνουν καλύτερο επίπεδο υγείας συγκριτικά με τις γυναίκες, ενώ η ιεράρχηση μειώνεται όσο αυξάνεται το όριο της ηλικίας του πληθυσμού. Τα άτομα που ανήκουν σε εύρωστες οικονομικές ομάδες δύνανται να αξιολογούν θετικό-

τερα την υγεία τους συγκριτικά με τις ασθενέστερες ομάδες. Οι αποκλίσεις αυτές μπορεί να οφείλονται, σύμφωνα με τον OECD (2016), στις διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας, στις διατροφικές συνήθειες, στη φυσική άσκηση καθώς και στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.

3.2.3. Προσδιοριστικοί παράγοντες υγείας

Το κάπνισμα θεωρείται η κυριότερη αιτία πρόωρου θανάτου και ευθύνεται για τον θάνατο περίπου 700.000 ατόμων κάθε χρόνο (OECD, 2016). Το κάπνισμα έχει άμεσες και μακροχρόνιες επιπτώσεις στην υγεία των πολιτών. Οι έφηβοι που εθίζονται στο κάπνισμα από νεαρή ηλικία έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν καρδιαγγειακές παθήσεις, καρκίνο ή προβλήματα του αναπνευστικού, καθώς και να «πειραματιστούν» με το αλκοόλ και τις ναρκωτικές ουσίες. Μία από τις κυριότερες επιδράσεις του εφηβικού καπνίσματος είναι ο εθισμός στη νικοτίνη, με αποτέλεσμα οι έφηβοι να καπνίζουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και να αυξάνεται ο κίνδυνος δυσμενών επιπτώσεων στην υγεία τους.

Το ποσοστό των εφήβων ηλικίας 15 ετών που καπνίζουν τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα στην Ελλάδα αναλογούσε στο 13% για τα κορίτσια και 16% για τα αγόρια την περίοδο 2013-2014, συγκριτικά με 14,2% στις EU-27 χώρες (Πίνακας 3.2.3). Η Ελλάδα κατατάσσεται κάτω από τον μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών, με τη Βουλγαρία να κατέχει την πρώτη θέση (30% για τα αγόρια και 21% για τα κορίτσια) και τη Σουηδία την τελευταία (6% για τα αγόρια και 7% για τα κορίτσια). Ο μέσος όρος των εφήβων που καπνίζουν μειώθηκε σταδιακά, φθάνοντας τα επίπεδα της περιόδου 1993-1994.

Η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών με το υψηλότερο ποσοστό καπνιστών πάνω από 15 ετών (27,3%) μαζί με τη Βουλγαρία και την Κύπρο. Αντίθετα, το Λουξεμβούργο και η Σουηδία καταγράφουν το χαμηλότερο ποσοστό (15,3% και 11,9%, αντίστοιχα). Κατά μέσο όρο, το ποσοστό των ενηλίκων που καπνίζουν σε ημερήσια βάση μειώθηκε κατά 16% συγκριτικά με το 2000, με την υψηλότερη μείωση να επιτυγχάνεται στον αντρικό πληθυσμό. Αυτό οφείλεται σε ένα συνδυασμό ρυθμιστικών παρεμβάσεων, φορολόγησης των καπνικών προϊόντων και εκστρατειών ευαισθητοποίησης των πολιτών.

2. EU Statistics on Income and Living Conditions Survey.

3. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η αμεροληψία των απαντήσεων επηρεάζεται από την υποκειμενική απάντηση των ερωτηθέντων. Επίσης, τα ηλικιωμένα άτομα δηλώνουν με μεγαλύτερη συχνότητα «κακή υγεία» από ό,τι τα νεότερα, με αποτέλεσμα μία χώρα με μεγαλύτερο ποσοστό ηλικιωμένων να παρουσιάζει μικρότερο ποσοστό ατόμων που δηλώνουν «καλή/πολύ καλή υγεία».

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.3 Προσδιοριστικοί παράγοντες του επιπέδου υγείας, 2013-2014 ή πιο πρόσφατα διαθέσιμο έτος

Παράγοντες		Ελλάδα	EU-28	Μεταβολή
Κάπνισμα - έφηβοι ηλικίας 15 ετών που καπνίζουν τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα	Κορίτσια	13,0	14,2	▼
	Αγόρια	16,0	14,2	
Κάπνισμα - ενήλικες 15+ ετών που καπνίζουν καθημερινά	Σύνολο	27,3	21,0	▼
Αλκοόλ - έφηβοι ηλικίας 15 ετών	Κορίτσια	21,0	23,5	▼
	Αγόρια	22,0	27,1	
Αλκοόλ - κατανάλωση ενηλίκων 15+ (λίτρα κατά κεφαλήν)	Σύνολο	7,5	10,0	▼
Παχυσαρκία - παιδιά (διάφορες ηλικίες)*	Κορίτσια	38,0	21,0	▲
	Αγόρια	44,0	23,0	
Παχυσαρκία - ενήλικες 15+	Σύνολο	17,3	15,9	▲
Σωματική άσκηση - έφηβοι 15 ετών	Κορίτσια	7,0	10,0	▲
	Αγόρια	15,0	20,0	
Σωματική άσκηση - ενήλικες 15+	Γυναίκες	67,4	60,2	
	Άνδρες	68,7	68,2	▲
	Σύνολο	68,0	64,0	

Πηγή: OECD Health Data Statistics (2016).

*2010 ▲: αύξηση, ▼: μείωση.

Η κατανάλωση αλκοόλ στην εφηβική ηλικία επηρεάζει σημαντικά την αποδοτικότητα στη μάθηση μέσω της μειωμένης συμμετοχής και απόσπασης της προσοχής των εφήβων και της πρόωρης διακοπής των σπουδών τους. Συνδέεται, επίσης, με αρνητικές ψυχολογικές επιπτώσεις, ατυχήματα και την εκδήλωση βίας (OECD, 2016). Το 21% των κοριτσιών και το 22% των αγοριών ηλικίας 15 ετών στην Ελλάδα την περίοδο 2013-2014 δήλωσαν ότι έχουν καταναλώσει μεγάλη ποσότητα αλκοόλ τουλάχιστον δύο φορές κατά τη διάρκεια του έτους (Πίνακας 3.2.3). Τα παραπάνω ποσοστά είναι πολύ κοντά στον μέσο όρο των EU-27 χωρών, με τη Δανία να καταλαμβάνει την πρώτη θέση με 38% για τα κορίτσια και 39% για τα αγόρια. Διαχρονικά, ο μέσος όρος των ευρωπαϊκών χωρών μειώθηκε κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το 1993-1994.

Η κατανάλωση αλκοόλ στους ενήλικες ευθύνεται για το 7,6% και 4% των θανάτων στους άνδρες και γυναίκες, αντίστοιχα, ενώ συγκαταλέγεται στις κυριότερες αιτίες θανάτου μετά το κάπνισμα και την αρτηριακή πίεση στην Ευρώπη το 2012 (OECD, 2016). Οι ευρωπαϊκές χώρες καταγράφουν τα υψηλότερα ποσοστά κατανάλωσης αλκοόλ στους ενήλικες (κατά μέσο όρο 10 λίτρα κατά κεφαλήν το 2014) παγκοσμίως. Η Λιθουανία, το Βέλγιο και η Αυστρία κατέχουν τις πρώτες θέσεις με μέσο όρο κατανάλωσης 12 λίτρα ανά

ενήλικα, ενώ η Σουηδία, η Ελλάδα και η Ιταλία τις χαμηλότερες θέσεις με μέσο όρο 7,5 λίτρα ανά ενήλικα (Πίνακας 3.2.3).

Η παχυσαρκία και το υπερβολικό βάρος ευθύνονται για μια σειρά χρόνιων παθήσεων όπως η υπέρταση, η υψηλή χοληστερόλη, ο διαβήτης, οι καρδιαγγειακές παθήσεις και ορισμένες μορφές καρκίνου. Το υπερβολικό βάρος μπορεί να προκαλέσει ψυχολογικά προβλήματα στα παιδιά όπως μειωμένη αυτοεκτίμηση, διαταραχή στην όρεξη και κατάθλιψη (OECD, 2016). Στην Ελλάδα περισσότερα από ένα στα τρία παιδιά (38% για τα κορίτσια και 44% για τα αγόρια) ηλικίας 10-12 ετών εμφάνισαν προβλήματα παχυσαρκίας το 2010, όταν ο μέσος όρος για τις ευρωπαϊκές χώρες ήταν ένα στα πέντε παιδιά (Πίνακας 3.2.3). Η παιδική παχυσαρκία καταγράφει αυξητική τάση τις τελευταίες δεκαετίες παγκοσμίως. Στην Ευρώπη αυξήθηκε κατά 7 ποσοστιαίες μονάδες κατά την περίοδο 2001-2014, με την Ελλάδα να καταγράφει τον υψηλότερο ρυθμό αύξησης (OECD, 2016).

Σε ό,τι αφορά την παχυσαρκία στους ενήλικες, αυτή κυμάνθηκε στο 17,3% στην Ελλάδα το 2014 και στο 15,9% κατά μέσο όρο στις EU-28 χώρες (Πίνακας 3.2.3). Η παχυσαρκία αυξήθηκε 5 ποσοστιαίες μονάδες κατά μέσο όρο στις ευρωπαϊκές χώρες μετά το 2010. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην ευρεία χρήση

προϊόντων υψηλής περιεκτικότητας σε λίπη και στη μειωμένη σωματική άσκηση του πληθυσμού.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας συνιστά ότι τα παιδιά θα πρέπει να συμμετέχουν σε κάποια μορφή σωματικής άσκησης τουλάχιστον 60 λεπτά ημερησίως και οι ενήλικες 150 λεπτά. Παρ' όλα αυτά, τα στοιχεία δείχνουν ότι μεγάλο ποσοστό των παιδιών και ενηλίκων δεν ασκείται αρκετά. Στις EU-28 χώρες ένα στα 4 παιδιά ηλικίας 11-15 ετών το 2013-2014 δήλωσε ότι ασκείται καθημερινά (Πίνακας 3.2.3). Η Ελλάδα (7% για τα κορίτσια και 15% για τα αγόρια) καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις μαζί με τη Γαλλία και την Ιταλία, όπου μόνο ένα στα δέκα κορίτσια και ένα στα πέντε αγόρια δήλωσαν ότι ασκούνται καθημερινά. Το ποσοστό των ενηλίκων που ασκούνται παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και κυμαίνεται περίπου από 38% στη Ρουμανία μέχρι 80% στη Σουηδία. Στην Ελλάδα το ποσοστό ανέρχεται στο 68% του πληθυσμού, ελαφρώς υψηλότερο από τον μέσο όρο των EU-28 χωρών.

3.2.4. Υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό του υγειονομικού συστήματος

Στην Ελλάδα αντιστοιχούν περίπου 3 νοσοκομεία ανά 100.000 κατοίκους το 2014 (Πίνακας 3.2.4). Σε ό,τι αφορά τον αριθμό των κλινών, ο οποίος αποτελεί μία ένδειξη για τους διαθέσιμους πόρους της ενδονοσοκομειακής περίθαλψης, αναλογούν 420 κλίνες ανά 100.000 κατοίκους. Ο αριθμός των κλινών ήταν 19% και 24% χαμηλότερος από τον μέσο όρο των EU-28 και WHO-EUR χωρών, αντίστοιχα. Οι ιδιωτικές κλινικές στην Ελλάδα κατέχουν το 34,7% των συνολικών κλινών. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κλίνες στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα καταγράφουν αντίθετο ρυθμό μεταβολής στις δύο περιόδους 2000-2009 και 2009-2014 (Διάγραμμα 3.2.3). Κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης και την προσπάθεια αναδιάρθρωσης της ενδονοσοκομειακής περίθαλψης παρατηρείται ταυτόχρονα μείωση στον αριθμό των κλινών στον δημόσιο τομέα κατά 13,5% και αύξηση κατά 14,3% στον ιδιωτικό τομέα. Μετά το 2009, ο αριθμός των κλινών μειώθηκε 5,6% κατά μέσο όρο στις EU-28 χώρες και κατά 8,2% στις WHO-EUR χώρες. Η μείωση αυτή συμβαδίζει με τη μείωση στη μέση διάρκεια νοσηλείας και σε ορισμένες χώρες με τον αριθμό των εισαγωγών στα νοσοκομεία λόγω της αύξησης της βραχείας νοσηλείας. Το 2014 η Γερμανία και η Αυστρία καταγράφουν τον υψηλότερο κατά κεφαλήν αριθμό κλινών.

Η αναλογία ιατρών ανά 100.000 κατοίκους στην Ελλάδα το 2014 ήταν 626 ιατροί, από τους οποίους οι 241 ήταν ειδικευμένοι και οι 40 γενικοί ιατροί (Πίνακας 3.2.4). Η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση στην κατά

κεφαλήν αναλογία ιατρών μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι το αποτέλεσμα αυτό μπορεί να έχει υπερεκτιμηθεί, εφόσον συμπεριλαμβάνονται όλοι οι ιατροί που έχουν άδεια ασκήσεως επαγγέλματος, ακόμη και αυτοί που δεν ασκούν το επάγγελμα. Τη δεύτερη θέση καταλαμβάνει η Αυστρία με 505 ιατρούς ανά 100.000 κατοίκους. Η αύξηση στην αναλογία των ιατρών ήταν ραγδαία στην Ελλάδα την περίοδο πριν την οικονομική κρίση (41,4% την περίοδο 2000-2009 έναντι 13,3% στις EU-28 χώρες), ενώ περιορίστηκε στο 2,2% (έναντι 4,4% στις EU-28 χώρες) μετά το 2009. Ανάλογα σημαντική αύξηση παρατηρήθηκε και στο Ηνωμένο Βασίλειο, όμως η αναλογία ιατρών διατηρήθηκε κάτω από τον μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών. Η αναλογία των γενικών ιατρών παρέμεινε σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, παρ' όλη τη σημαντική αύξηση του συνόλου των ιατρών. Μετά το 2009, όμως, καταγράφεται ραγδαία αύξηση 127,6%, όταν η αναλογία των ειδικευμένων ιατρών αυξήθηκε μόνο κατά 35,6% (Διάγραμμα 3.2.3). Κατά την περίοδο 2009-2014 καταγράφεται επίσης σημαντική μείωση (-18,2%) στην αναλογία των αποφοίτων ιατρικών σχολών στην Ελλάδα, συγκριτικά με αύξηση 13,5% στις EU-28 και 8,1% στις WHO-EUR χώρες.

Το νοσηλευτικό προσωπικό εμφανίζει αντίθετες τάσεις από αυτές των ιατρών στην Ελλάδα. Το 2014, η αναλογία νοσηλευτών ανά 100.000 κατοίκους ήταν 344 νοσηλευτές συγκριτικά με 865 στις EU-28 και 741 στις WHO-EUR χώρες. Εάν και ο αριθμός αυτός περιλαμβάνει μόνο τους νοσηλευτές που εργάζονται στα νοσοκομεία, η Ελλάδα καταλαμβάνει μία από τις χαμηλότερες θέσεις μεταξύ των EU-28 χωρών, ενώ η Δανία βρίσκεται στην πρώτη θέση με 1.686 νοσηλευτές ανά 100.000 κατοίκους. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι νοσηλευτές παίζουν σημαντικό ρόλο στη φροντίδα των ασθενών όχι μόνο στην ενδονοσοκομειακή και στην εξωνοσοκομειακή φροντίδα αλλά και στη μακροχρόνια φροντίδα υγείας, εγείρονται ερωτήματα για την αριθμητική επάρκεια του νοσηλευτικού προσωπικού τα επόμενα έτη, εφόσον κατά την περίοδο 2009-2014 καταγράφηκε μείωση 2,8% συγκριτικά με αύξηση 1,6% και 1,5% στις EU-28 και WHO-EUR χώρες, αντίστοιχα. Σύμφωνα με μελέτη του OECD (2016), στην Ελλάδα η αναλογία νοσηλευτών ανά ιατρό που εργάζονται στα νοσοκομεία είναι 1,4, πολύ χαμηλότερη από τον μέσο όρο των EU-28 χωρών (2,5) και της πρώτης κατά σειρά χώρας, της Φιλανδίας (4,7).

Σε ό,τι αφορά τις υπόλοιπες κατηγορίες επαγγελματιών υγείας που απεικονίζονται στον Πίνακα 3.2.4, η αναλογία αυξήθηκε για τους φαρμακοποιούς και τις μαίες κατά 10,1% και 2,3%, αντίστοιχα, την περίοδο 2009-2014, ενώ μειώθηκε για τους οδοντίατρους

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.4 Επιλεγμένοι δείκτες υποδομών και ανθρώπινου δυναμικού του υγειονομικού συστήματος, 2014 ή πιο πρόσφατα διαθέσιμο έτος

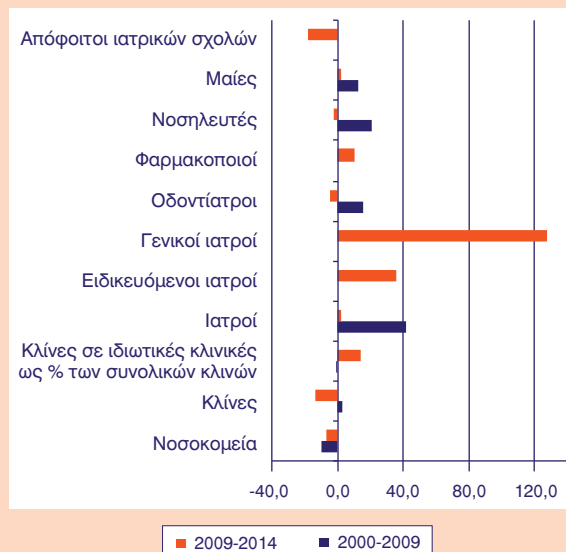
Δείκτες ανά 100.000 άτομα	Ελλάδα			EU-28			WHO-EUR		
	2014	Μεταβολή 2000-09	Μεταβολή 2009-2014	2014	Μεταβολή 2000-09	Μεταβολή 2009-2014	2014	Μεταβολή 2000-09	Μεταβολή 2009-2014
Νοσοκομεία	2,6	-10,4	-7,2	2,9	-10,0	0,7	3,1	-19,3	-8,6
Κλίνες	419,6	2,8	-13,5	521,6	-14,0	-5,6	553,9	-13,6	-8,2
Κλίνες σε ιδιωτικές κλινικές ως % των συνολικών κλινών	34,7	-0,9	14,3	33,7	μ.δ.	3,7	μ.δ.	μ.δ.	μ.δ.
Ιατροί	625,5	41,4	2,2	349,6	11,4	6,8	322,3	9,2	8,5
Ειδικευμένοι ιατροί	240,9	μ.δ.	35,6	100,8	13,3	17,1	92,9	6,1	22,6
Γενικοί ιατροί	39,2	μ.δ.	127,6	79,7	4,4	1,4	62,1	12,8	-3,2
Οδοντίατροι	125,0	15,6	-4,6	67,9	8,5	8,5	53,4	8,1	5,5
Φαρμακοποιοί	105,3	μ.δ.	10,1	85,1	10,8	14,3	56,6	12,1	12,3
Νοσηλεύτες	344,0	20,9	-2,8	864,3	9,1	1,6	740,4	7,6	1,5
Μαίες	23,8	12,2	2,3	33,1	4,7	1,8	39,9	1,5	-1,2
Απόφοιτοι ιατρικών σχολών	9,3	μ.δ.	-18,2	12,2	12,1	13,5	11,5	5,4	8,1

Πηγή: European Health for All (HFA) Database (2016). Ίδιοι υπολογισμοί.

μ.δ. = μη διαθέσιμα στοιχεία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3

Ρυθμός μεταβολής δεικτών υποδομών και ανθρώπινου δυναμικού στην Ελλάδα, 2000-2014

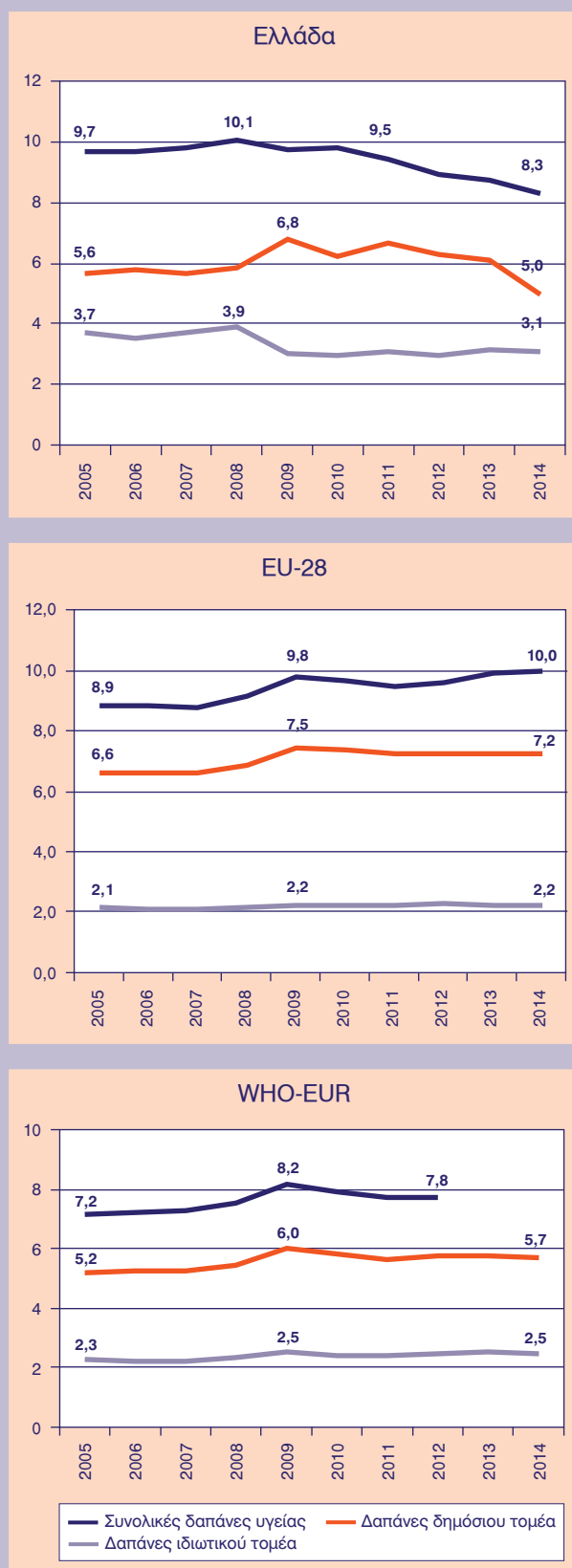

Πηγή: European Health for All (HFA) Database (2016). Ίδιοι υπολογισμοί.

κατά 4,6%. Στις υπόλοιπες EU-28 χώρες, η αναλογία των οδοντιάτρων αυξήθηκε κατά 8,5%, των φαρμακοποιών κατά 14,3% και των μαίων κατά 1,8%.

3.2.5. Δαπάνες υγείας

Το 2014, η Ελλάδα δαπάνησε το 8,3% του ΑΕΠ για υπηρεσίες υγείας, από το οποίο το 5% αφορούσε τις δαπάνες του δημόσιου τομέα και το 3,1% του ιδιωτικού τομέα (Διάγραμμα 3.2.4). Μετά το 2010 και την εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για τη συγκράτηση των δαπανών υγείας, παρατηρείται σημαντική μείωση στις συνολικές δαπάνες υγείας κατά 15,8%, με το μεγαλύτερο μερίδιο να αναλογεί στις περικοπές του δημόσιου τομέα κατά 19,8% ενώ, αντίθετα, οι δαπάνες του ιδιωτικού τομέα αυξήθηκαν κατά 4,8%. Σε ό,τι αφορά τον μέσο όρο των EU-28 χωρών, η μείωση 3,5%, που επιτεύχθηκε στο σύνολο των δαπανών υγείας την περίοδο 2009-2011, ακολουθήθηκε από αύξηση 5,5% την περίοδο 2011-2014, αγγίζοντας το 10% του ΑΕΠ το 2014. Οι δαπάνες του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα κατά μέσο όρο παραμένουν αμετάβλητες, περίπου στο 7,2% και στο 2,2% αντίστοιχα, μετά το 2011.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.4**Δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2014**

Πηγή: European Health for All (HFA) Database (2016).

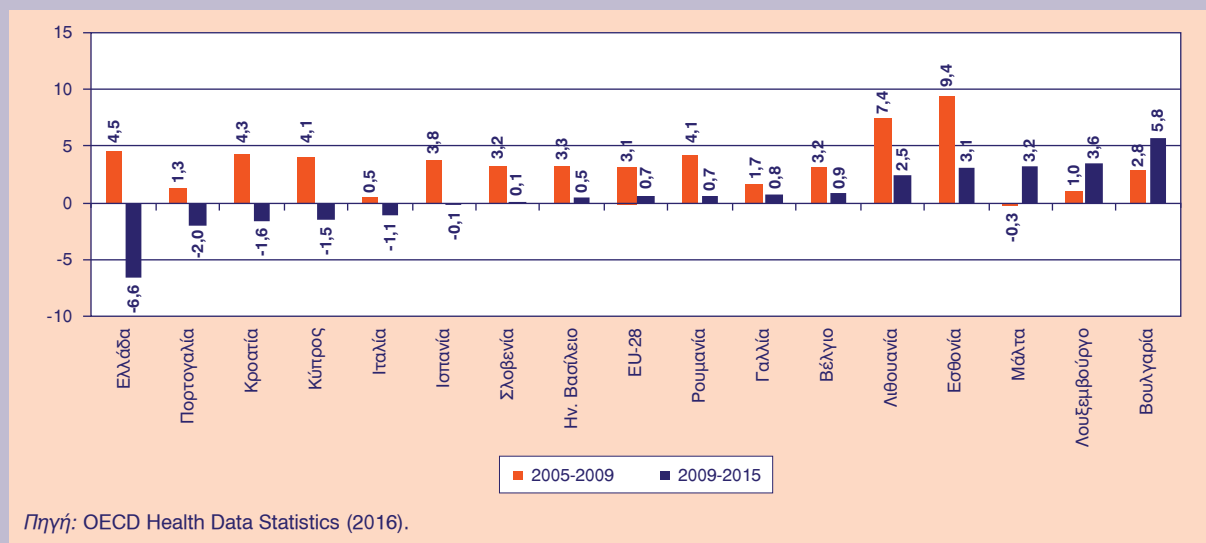
Η Ελλάδα καταλαμβάνει, επίσης, την πρώτη θέση μεταξύ των EU-27 χωρών ως προς το ύψος των δαπανών για την ενδονοσοκομειακή περίθαλψη (41% της συνολικής δαπάνης υγείας έναντι 30% για τις EU-27 χώρες το 2014) συγκριτικά με 36% το 2009, ως αποτέλεσμα της ραγδαίας μείωσης των δαπανών για την εξωνοσοκομειακή περίθαλψη και τη φαρμακευτική αγωγή (OECD, 2016). Η εξωνοσοκομειακή δαπάνη ανήλθε στο 22%, για τη μακροχρόνια φροντίδα υγείας στο 2%, για τις παροχές σε είδος στο 31% και στο 5% για υπηρεσίες πρόληψης και διοίκησης (έναντι 30%, 15%, 19% και 7%, αντίστοιχα, για τις EU-27 χώρες).

Σε ό,τι αφορά την κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας παρατηρούνται αποκλίσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών τόσο ως προς το απόλυτο μέγεθος, όσο και ως προς τον μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής. Κατά κύριο λόγο, οι χώρες με υψηλό εισόδημα, όπως το Λουξεμβούργο, η Νορβηγία και η Ελβετία, καταγράφουν την υψηλότερη κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας. Κατά μέσο όρο στις EU-28 χώρες, η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας ανήλθε στα € 2.781 το 2015, από τα οποία τα € 2.177 προέρχονται από τη δημόσια χρηματοδότηση και τα € 604 από ιδιωτικές πληρωμές (OECD, 2016). Μετά το 2008, η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας αυξήθηκε ετησίως μόνο 0,7% κατά μέσο όρο συγκριτικά με 3,1% την περίοδο 2005-2009 (Διάγραμμα 3.2.5). Αντίθετα, η Ελλάδα βίωσε μία από τις σημαντικότερες μεταβολές. Κατά την περίοδο 2005-2009, η κατά κεφαλήν δαπάνη αυξήθηκε κατά 4,5% ετησίως. Μετά το 2010 και την εφαρμογή των δημοσιονομικών μέτρων η κατά κεφαλήν δαπάνη μειώθηκε ετησίως 6,6% κατά μέσο όρο.

Η φαρμακευτική δαπάνη αποτελεί την τρίτη υψηλότερη δαπάνη στον τομέα της υγείας μετά την ενδονοσοκομειακή και την εξωνοσοκομειακή δαπάνη. Η κατά κεφαλήν φαρμακευτική δαπάνη διαφοροποιείται σημαντικά (από € 551 έως € 201) μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, αντανakλώντας τις διαφορές στο μέγεθος και στο είδος της κατανάλωσης καθώς και στις τιμές των φαρμακευτικών σκευασμάτων. Η Ελλάδα καταλαμβάνει την τρίτη θέση με € 468 το 2014, την πρώτη και δεύτερη θέση κατέχουν η Γερμανία με € 551 και η Ιρλανδία με € 523, ενώ ο μέσος όρος των EU-27 χωρών ήταν € 402 (OECD, 2016). Ο ρυθμός μεταβολής επίσης παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 3.2.6. Κατά την περίοδο 2009-2014, η κατά κεφαλήν φαρμακευτική δαπάνη των EU-23 χωρών μειώθηκε 1,1% κατά μέσο όρο συγκριτικά με αύξηση 1,4% την περίοδο 2005-2009. Η μείωση ήταν ιδιαίτερα ραγδαία στη χώρα μας (-8,5% έναντι 12,3% την περίοδο 2005-2009) λόγω της εφαρμογής μιας σειράς διαρθρωτικών μέτρων μείωσης της φαρμακευτικής δαπάνης, όπως

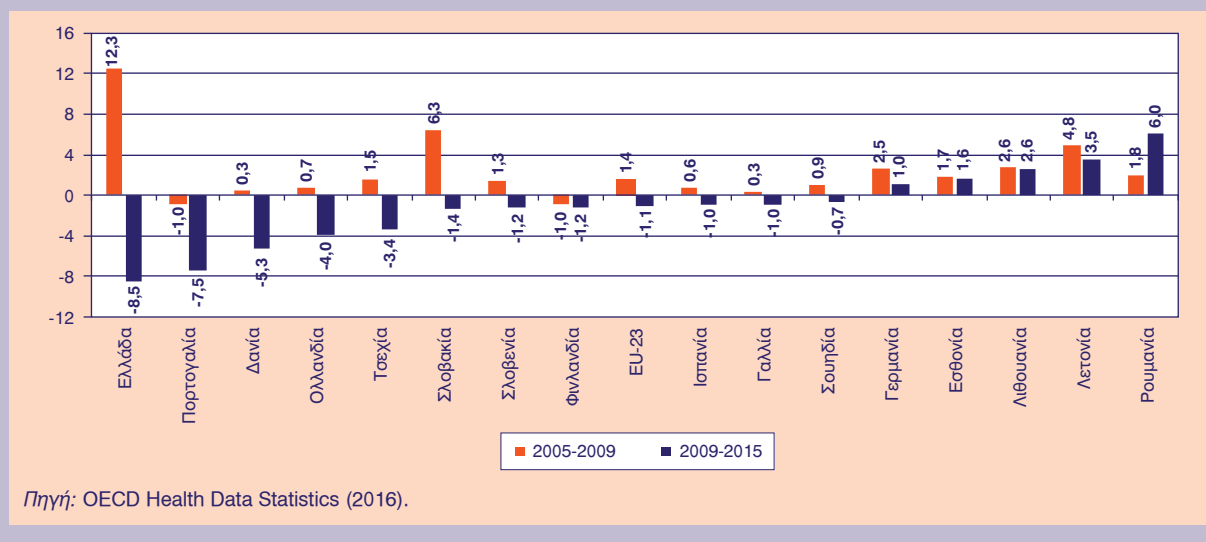
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.5

Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της κατά κεφαλήν συνολικής δαπάνης υγείας σε επιλεγμένες χώρες, 2005-2015 ή πιο πρόσφατα διαθέσιμο έτος

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.6

Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της κατά κεφαλήν φαρμακευτικής δαπάνης σε επιλεγμένες χώρες, 2005-2015 ή πιο πρόσφατα διαθέσιμο έτος

νέα τιμολογιακή πολιτική, διεύρυνση του αρνητικού καταλόγου, αύξηση της συμμετοχής των ασθενών, υποβολή επιστροφών και εκπτώσεων στην εφοδιαστική αλυσίδα, μετακυλίνοντας έτσι το βάρος από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα.

3.2.6. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, στην Ελλάδα παρατηρείται ταυτόχρονη αύξηση της γήρανσης του πληθυσμού και μείωση στον αριθμό των γεννήσεων, η οποία μεταβάλλει σταδιακά την πληθυσμιακή διάρθρωση και

αναμένεται να ασκήσει πιέσεις τόσο στο σύστημα υγείας όσο και στην οικονομία εν γένει. Οι Έλληνες πολίτες συγκαταλέγονται μεταξύ των Ευρωπαίων με το καλύτερο επίπεδο υγείας. Η βελτίωση στο επίπεδο υγείας, όπως παρουσιάζεται από τους δείκτες προσδόκιμου ζωής και τους δείκτες θνησιμότητας, συνεχίζεται αλλά με μικρότερο ρυθμό συγκριτικά με τον μέσο όρο των ευρωπαϊκών χωρών. Κύριες αιτίες θανάτου είναι οι παθήσεις του κυκλοφορικού, τα νοσήματα τα σχετιζόμενα με το κάπνισμα, τα καρδιαγγειακά νοσήματα καθώς και οι κακοήθειες όγκοι. Η εφαρμογή διαρθρωτικών μέτρων, όπως η

φορολόγηση των καπνικών προϊόντων καθώς και οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης των πολιτών κατά του καπνίσματος, φαίνεται να συνέβαλλαν θετικά στη μείωση του ποσοστού των καπνιστών. Όμως χρειάζεται επιπλέον προσπάθεια στα θέματα του υπερβολικού πάχους και της παχυσαρκίας, καθώς και στην υποκίνηση των πολιτών για περισσότερη σωματική άσκηση. Το υγειονομικό σύστημα χαρακτηρίζεται από υψηλή πυκνότητα ιατρών, χαμηλή πυκνότητα νοσηλευτών και υψηλό δείκτη ενδονοσοκομειακής περίθαλψης. Χαρακτηριστικό είναι ότι, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η αναλογία των ιατρών εξακολουθεί την αυξητική πορεία αλλά με φθίνοντα ρυθμό, με παράλληλη ραγδαία αύξηση στην αναλογία των γενικών ιατρών. Μετά την εφαρμογή πλήθους διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για τη συγκράτηση των δαπανών υγείας από το 2010 μέχρι σήμερα, οι συνολικές δαπάνες υγείας, η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας, η φαρμακευτική δαπάνη αλλά και η εξωνοσοκομειακή περίθαλψη μειώθηκαν αξιοσημείωτα, ενώ το μερίδιο των ιδιωτικών δαπανών αυξήθηκε.

Βιβλιογραφία

World Health Organization, 2016. *Greece profile of health and well-being*. Denmark: WHO Regional Office for Europe.

OECD/EU, 2016. *Health at a Glance: Europe 2016 - State of health in the EU cycle*. Paris: OECD Publishing.

Van Gool, K. and M. Pearson, 2014. Health, austerity and economic crisis: assessing the short-term impact in OECD countries, *OECD Health Working Papers*, no. 76. Paris: OECD Publishing.

Βάσεις δεδομένων

WHO, 2016. *European Health for All (HFA) Database*. [on-line] Διαθέσιμο στο: World Health Organization website <<http://data.euro.who.int/hfadb/>>.

OECD, 2016. *Health Data Statistics*. [on-line] Διαθέσιμο στο: OECD website <<http://www.oecd.org/els/health-systems/health-data.htm>>.

European Commission, 2016. *Eurostat Database*. [on-line] Διαθέσιμο στο: European Commission website <<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

4.1. Εξελίξεις στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Αθανάσιος Χύμης

Στην περσινή ανάλυση για την ανταγωνιστικότητα είχαμε εξετάσει την έννοια της ανταγωνιστικότητας αλλά και την κρίσιμη σημασία της στην ανάπτυξη μιας οικονομίας. Είδαμε την άμεση σχέση της με την παραγωγικότητα της οικονομίας και, κατά συνέπεια, την ικανότητά της να προσελκύει επενδύσεις εγχώ-

ριες ή/και ξένες. Στη φετινή σύντομη αναφορά στο θέμα θα εξετάσουμε την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά το παρελθόν έτος 2016. Στηριζόμαστε στην ευρέως διαδεδομένη Παγκόσμια Έκθεση Ανταγωνιστικότητας (WCR) του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (WEF)¹, η οποία δημοσιεύεται κάθε τέλος Σεπτεμβρίου και περιλαμβάνει στοιχεία του προηγούμενου έτους. Δηλαδή, η τελευταία έκθεση του WEF με τίτλο *World Competitiveness Report 2016-2017*, που δημοσιεύθηκε τον Σεπτέμβριο του 2016, έχει καταρτιστεί με δεδομένα του 2015. Γι' αυτό τον λόγο και στον Πίνακα 4.1.1 που ακολουθεί τα δεδομένα δεν αναφέρονται στο έτος έκδοσης της Έκθεσης αλλά στο έτος το οποίο αφορούν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1 Εξέλιξη της κατάταξης της Ελλάδος με βάση τον Παγκόσμιο Δείκτη Ανταγωνιστικότητας

	2007	2011	2012	2013	2014	2015
Σύνολο χωρών	134	144	148	144	140	138
Γενικός Δείκτης Ανταγωνιστικότητας	67	96	91	81	81	86
A) Βασικές προϋποθέσεις	51	98	88	76	74	80
1. Θεσμοί	58	111	103	85	81	81
2. Υποδομές	45	43	38	36	34	37
3. Μακροοικονομικό περιβάλλον	106	144	147	135	132	131
4. Υγεία και Βασική εκπαίδευση	40	41	35	41	41	46
B) Ενισχυτές απόδοσης	57	69	67	65	62	67
5. Ανωτάτη Εκπαίδευση και Επιμόρφωση	38	43	41	44	43	45
6. Αποτελεσματικότητα αγοράς αγαθών	64	108	108	85	89	89
7. Αποτελεσματικότητα αγοράς εργασίας	116	133	127	118	116	114
8. Ανάπτυξη χρηματοπιστωτικής αγοράς	67	132	138	130	131	136
9. Τεχνολογική ετοιμότητα	59	43	39	39	36	42
10. Μέγεθος αγοράς	33	46	47	49	52	56
Γ) Παράγοντες Καινοτομίας-Εξειδίκευσης	68	85	81	74	77	70
11. Επιχειρηματική εξειδίκευση	66	85	83	74	74	69
12. Καινοτομία	63	87	87	79	77	72

Πηγή: Παγκόσμιος Δείκτης Ανταγωνιστικότητας (WEF, σειρά ετών). Επεξεργασία από τον συγγραφέα.

1. <<https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>>.

Από τον πίνακα διαπιστώνεται ότι το 2015 η ελληνική οικονομία υποχώρησε από την 81η στην 86η θέση στον γενικό δείκτη ανταγωνιστικότητας, ανακόπτοντας μια σχετικά συνεχή ανοδική πορεία (με εξαίρεση το 2014, όταν έμεινε στάσιμη) που ξεκίνησε το 2011 και η οποία ακολούθησε μια συνεχή πτώση κατά την περίοδο 2007-2011.

Θα πρέπει να τονιστεί, όπως αναφέρθηκε και στο περσινό άρθρο, ότι η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδος στα προ της οικονομικής κρίσεως χρόνια δεν ήταν καθόλου καλή σε σχέση με τις λοιπές ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και του ΟΟΣΑ, με τις οποίες συγκρινόμαστε ως προς τα επίπεδα ευημερίας. Έτσι λοιπόν, εάν κανείς μελετούσε τις επιδόσεις αυτές, θα κατέληγε να διερωτάται πώς γίνεται η Ελλάς να ήταν, αφενός, μεταξύ των 25 πλουσιότερων χωρών του κόσμου (ήμασταν στην 22η θέση το 2007) και, αφετέρου, πολύ πίσω από όλες αυτές τις χώρες αλλά και από αρκετές αναπτυσσόμενες ακόμα, όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Η απάντηση προφανώς ήλθε, δυστυχώς, με τον πιο δραματικό τρόπο για τη χώρα μας. Ο πλούτος και η ευημερία ήταν πλασματικά και άνευ του αναγκαίου παραγωγικού ερείσματος. Ως αποτέλεσμα, ήλθε η οικονομική κρίση να ισορροπήσει την ανισορροπία αυτή μεταξύ υψηλού επιπέδου ευημερίας και χαμηλής ανταγωνιστικότητας.

Οι μόνοι δείκτες που παρουσίασαν βελτίωση το 2015 είναι των πυλώνων Επιχειρηματικής εξειδίκευσης και Καινοτομίας. Πράγματι, η βελτίωση των δεικτών αυτών συμφωνεί με τα στοιχεία που δημοσιεύει πρό-

σφατη μελέτη του ΟΟΣΑ (2016)² και δείχνει ότι η Ελλάς αύξησε σημαντικά το 2015 τις δαπάνες για έρευνα και καινοτομία, ως ποσοστό του ΑΕΠ, από 0,67% του ΑΕΠ το 2008 σε 0,96% το 2015. Όμως, παρά τη βελτίωση αυτή, η ελληνική οικονομία παραμένει ακόμα πολύ χαμηλότερα από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ ή της ΕΕ-28 που κυμαίνονται στο 1,4% - 1,8% του ΑΕΠ.

Ένας άλλος σημαντικός έμμεσος δείκτης ανταγωνιστικότητας είναι ο δείκτης της ευκολίας του επιχειρείν (Doing Business) της Παγκόσμιας Τράπεζας³ ο οποίος δημοσιεύεται κάθε τέλος Οκτωβρίου. Όπως η ονομασία του υποδηλώνει, εστιάζει σε παράγοντες που διευκολύνουν την επιχειρηματική δραστηριότητα σε μία οικονομία, είναι δηλαδή πιο εστιασμένος σε σχέση με τον γενικότερο δείκτη παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας του WEF ο οποίος λαμβάνει σειρά πολλών παραγόντων υπ' όψιν για τη δημιουργία του. Όπως και η Έκθεση για την Παγκόσμια Ανταγωνιστικότητα, τα στοιχεία που χρησιμοποιεί η Έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας για την ευκολία του επιχειρείν είναι του προηγούμενου από της δημοσίευσης της Έκθεσης έτους.

Σύμφωνα με τον δείκτη αυτόν, η Ελλάς έπεσε κατά μία θέση το 2015 (Doing Business, 2017) σε σχέση με το 2014 και συγκεκριμένα από την 60ή στην 61η μεταξύ 190 χωρών. Είχε σημειωθεί σημαντική άνοδος την περίοδο 2009-2014, όταν από την 109η (μεταξύ 183 χωρών) το 2009, η ελληνική οικονομία ανέβηκε στην 60ή θέση (μεταξύ 189 χωρών) το 2013. Όμως, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 4.1.2, η θέση της Ελλάδος δεν ήταν καθόλου καλή και προ κρίσεως, πράγμα που αντικατοπτρίζει το χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής οι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.2 Συγκριτική κατάταξη της Ελλάδος με βάση τον δείκτη ευκολίας του επιχειρείν της Παγκόσμιας Τράπεζας για την περίοδο 2006-2015

Χώρες/Έτη	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Σύνολο χωρών	178	181	183	183	183	185	189	189	189	190
Ελλάς	100	96	100	109	100	78	72	61	60	61
Ιταλία	53	65	78	80	87	73	65	56	45	50
Κύπρος	-	-	40	37	40	36	39	64	47	45
Ισπανία	38	49	62	49	44	44	52	33	33	32
Πορτογαλία	37	48	48	31	30	30	31	25	23	25
Ιρλανδία	8	7	7	9	10	15	15	13	17	18

Πηγή: Doing Business (2008-2017), Παγκόσμια Τράπεζα. Επεξεργασία από τον συγγραφέα.

2. <<http://www.oecd.org/sti/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-25186167.htm>>.

3. <<http://www.doingbusiness.org/reports>>.

κονομίας να προσελκύσει άμεσες ξένες επενδύσεις. Είναι χαρακτηριστικό το πόσο πίσω ήταν, και συνεχίζει να είναι, η ελληνική οικονομία σε σχέση με χώρες οι οποίες πέρασαν παρόμοια σοβαρή οικονομική κρίση. Παρά τη σοβαρή βελτίωση που έχει παρουσιάσει η χώρα μας τα τελευταία χρόνια, χρειάζεται να βελτιωθεί ακόμη περισσότερο και με γρηγορότερους ρυθμούς, εάν θέλει να προσελκύσει τις αναγκαίες επενδύσεις οι οποίες θα δώσουν την απαραίτητη ώθηση για βιώσιμη ανάπτυξη.

Τέλος, τον Δεκέμβριο του περασμένου έτους δημοσιεύθηκαν από τον ΟΟΣΑ τα αποτελέσματα του ανά τριετία διενεργούμενου διεθνούς τεστ αξιολόγησης PISA (Programme for International Student Assessment)⁴, το οποίο αφορά μαθητές ηλικίας 15 ετών, μαθητές δηλαδή που βρίσκονται στο τέλος του υποχρεωτικού δευτεροβάθμιου συστήματος παιδείας. Η χώρα μας σημειώνει νέα πτώση και κατατάσσεται 43η σε σύνολο 72 χωρών, κάτω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Το ζήτημα της παιδείας είναι πολύ σημαντικό για την ανταγωνιστικότητα και ανάπτυξη της οικονομίας, αφού αφορά το επίπεδο καλλιέργειας, μορφώσεως και εξειδικεύσεως του μελλοντικού εργατικού δυναμικού. Επίσης, συνδέεται άμεσα με ένα άλλο καυτό ζήτημα της ελληνικής οικονομίας, αυτό της φοροδιαφυγής. Όταν, δηλαδή, ο πολίτης βλέπει τα χρήματά του που κατευ-

θύνονται για δημόσια παιδεία (υγεία κ.ο.κ) να μην έχουν το αναμενόμενο αποτέλεσμα, αυτό δεν βοηθά στη βελτίωση της (σχετικά χαμηλής) φορολογικής συνείδησης.

Τα ανωτέρω υποδεικνύουν ότι, εάν η ελληνική οικονομία θέλει να εισέλθει σε οδό βιώσιμης ανάπτυξης και όχι, όπως στο παρελθόν, ανάπτυξης-φούσκας, θα πρέπει να προαγάγει σειρά παραμέτρων, όπως την ποιότητα των θεσμών (το χρονοβόρο σύστημα δικαιοσύνης είναι ουσιαστικό μέρος αυτής), την εμπιστοσύνη μεταξύ κράτους και πολιτών (αυτό δεν γίνεται όσο το κράτος εφαρμόζει δύο μέτρα και δύο σταθμά στις οικονομικές σχέσεις του με τους πολίτες, π.χ. γνωρίζουμε ότι τα χρέη του κράτους προς τον πολίτη παραγράφονται εντός τριετίας ενώ του πολίτη προς το κράτος όχι πριν την παρέλευση 20ετίας), την απλοποίηση του φορολογικού νόμου, τη σταθερότητα και συνέπεια της πολιτικής, τη βελτίωση των υποδομών, την καλύτερη πρόσβαση στη χρηματοδότηση για τις επιχειρήσεις, τη βελτίωση της αποδοτικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος και της συνδέσεως της τριτοβάθμιας παιδείας με την αγορά, τη μείωση της γραφειοκρατίας ώστε να αυξηθεί η αποδοτικότητα και η παραγωγικότητα του κρατικού μηχανισμού, και πολλά άλλα μέτρα τα οποία αναδεικνύονται από τους δείκτες και υποδείκτες που καταρτίζει το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο ΟΟΣΑ.

4. <<https://www.oecd.org/pisa/>>.

4.2. Εξελίξεις στο κανονιστικό πλαίσιο άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα

Αλεξάνδρα Κοντόλαιμου

4.2.1. Εισαγωγή

Η άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ρυθμιστικού πλαισίου και την εφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων και διαδικασιών σε ολόκληρο τον κύκλο ζωής μιας επιχείρησης. Από τα αρχικά στάδια δημιουργίας μιας επιχείρησης μέχρι την ανάπτυξή της ή/και την παύση λειτουργίας της, απαιτούνται αποτελεσματικά συστήματα που να διέπονται από ένα σαφές κανονιστικό πλαίσιο αναφορικά με την έναρξη της επιχείρησης, την εξασφάλιση χρηματοδοτικών πόρων, τις συναλλαγές με προμηθευτές/πελάτες του εξωτερικού, την απόδοση φόρων στο κράτος, την εφαρμογή συμβάσεων κλπ. Σε κάθε στάδιο ή έκφανση της επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να παρουσιαστούν σημαντικά εμπόδια λόγω της ασάφειας στο ρυθμιστικό πλαίσιο, των αναποτελεσματικών, χρονοβόρων και πολύπλοκων διαδικασιών με αποτέλεσμα την καθυστέρηση ή/και αναστολή επιχειρηματικών εγχειρημάτων, ακόμα και εκείνων με σημαντικές προοπτικές δυναμικής ανάπτυξης.

Επιπλέον, η ενθάρρυνση και υποστήριξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας συνδέεται άρρηκτα με τους αναπτυξιακούς στόχους πολλών οικονομιών παγκοσμίως. Ειδικότερα στην περίπτωση της Ελλάδας, η διευκόλυνση της επιχειρηματικότητας έχει αναχθεί σε μείζονα προτεραιότητα, άμεσα συνυφασμένη με την ανάκαμψη της οικονομίας και την έξοδο από την κρίση. Ωστόσο, με βάση την πρόσφατη σχετική έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας (Doing Business 2017)¹, η Ελλάδα, παρά την πρόοδο που έχει σημειώσει τα τελευταία χρόνια σε συγκεκριμένους τομείς, συνεχίζει να υστερεί σημαντικά ως προς την ευκολία του επιχειρείν σε σύγκριση με άλλες χώρες.

4.2.2. Συνολική επίδοση ως προς την ευκολία του επιχειρείν

Η έκθεση Doing Business 2017 βαθμολογεί και κατατάσσει 190 χώρες παγκοσμίως με βάση μια

σειρά δεικτών που αναφέρονται στο κατά πόσο το κανονιστικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας διευκολύνει την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η συνολική βαθμολογία για κάθε οικονομία προκύπτει από την αξιολόγηση του ρυθμιστικού περιβάλλοντος της επιχείρησης όσον αφορά 10 βασικούς τομείς: έναρξη επιχείρησης, κατασκευαστικές άδειες, ηλεκτροδότηση, καταχώριση ακίνητης περιουσίας, λήψη πιστώσεων, προστασία επενδυτών μειοψηφίας, καταβολή φόρων, διασυνοριακό εμπόριο, εφαρμογή συμβάσεων και ολοκλήρωση πτωχευτικής διαδικασίας. Η τελική κατάταξη των χωρών βασίζεται σε ένα συνολικό μέτρο επίδοσης, την “απόσταση από το όριο” (Distance to Frontier-DTF), το οποίο δείχνει πόσο κατά μέσο όρο απέχει κάθε οικονομία από την εφαρμογή της καλύτερης πρακτικής αναφορικά με το ρυθμιστικό περιβάλλον της επιχείρησης. Η κλίμακα μέτρησης του συγκεκριμένου δείκτη επίδοσης (DTF) κυμαίνεται μεταξύ 0 και 100, όπου το 0 υποδηλώνει τη χειρότερη επίδοση, ενώ το 100 τοποθετείται πάνω στο όριο αντιστοιχώντας στην καλύτερη επίδοση.

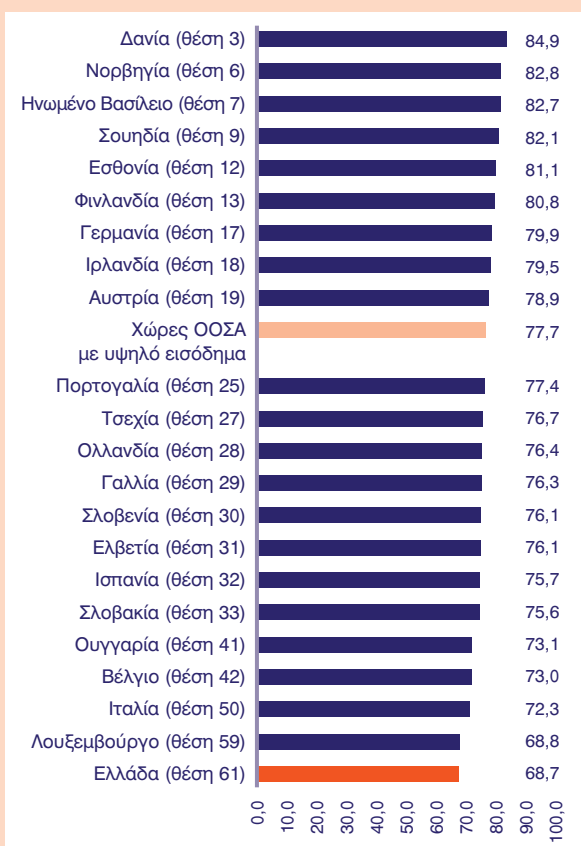
Το Διάγραμμα 4.2.1 παρουσιάζει τη συνολική επίδοση της Ελλάδας και των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών του ΟΟΣΑ με υψηλό εισόδημα, μετρώντας την ευκολία του επιχειρείν βάσει του δείκτη DTF, ενώ στις παρενθέσεις εμφανίζεται η θέση κάθε χώρας στην παγκόσμια κατάταξη. Η βαθμολογία της Ελλάδας στην τελευταία έκθεση διαμορφώθηκε στο 68,7, παραμένοντας αμετάβλητη σε σχέση με την προηγούμενη έκθεση (Doing Business 2016). Η βαθμολογία αυτή την τοποθετεί στην 61η θέση μεταξύ των 190 χωρών που συμπεριλαμβάνονται στην έκθεση του 2017. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.2.1, η Ελλάδα παρουσιάζει τη χειρότερη επίδοση σε σύγκριση με όλες τις ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ που συγκαταλέγονται στην κατηγορία υψηλού εισοδήματος, υστερώντας κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών αυτών (77,7). Αυτό σημαίνει ότι, σε σχέση με τις ευρωπαϊκές χώρες που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4.2.1, η Ελλάδα φαίνεται να διαθέτει το λιγότερο “ελκυστικό” κανονιστικό πλαίσιο για την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας. Από την άλλη πλευρά, ανάμεσα στις 10 χώρες παγκοσμίως με το πιο “φιλικό” προς τις επιχειρήσεις ρυθμιστικό περιβάλλον συμπεριλαμβάνονται και 4 ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ με υψηλό εισόδημα (Δανία, Νορβηγία, Ηνωμένο Βασίλειο και Σουηδία)².

1. Η έκθεση “Doing Business” της Παγκόσμιας Τράπεζας δημοσιεύεται σε ετήσια βάση από το 2004 και μελετά τις ρυθμίσεις και τους κανόνες που διευκολύνουν ή εμποδίζουν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα ως προς την έναρξη, λειτουργία ή επέκτασή τους.

2. Οι υπόλοιπες χώρες της πρώτης δεκάδας σε παγκόσμιο επίπεδο είναι η Νέα Ζηλανδία (1η θέση), η Σιγκαπούρη (2η θέση), το Χονγκ Κονγκ (4η θέση), η Ν. Κορέα (5η θέση), οι ΗΠΑ (8η θέση) και η FYROM (10η θέση).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1

Ευκολία του επιχειρείν – Συνολικός δείκτης

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, Έκθεση Doing Business 2017.

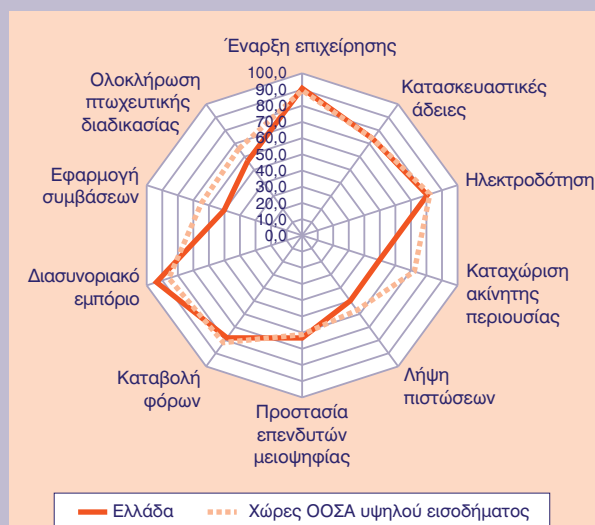
Σημείωση: Οι θέσεις των χωρών στις παρενθέσεις αναφέρονται σε στοιχεία του Ιουνίου 2016 και προκύπτουν από τη μέση βαθμολογία του δείκτη "απόστασης από το όριο" (DTF) κάθε χώρας στους 10 τομείς στους οποίους βασίζεται η γενική κατάταξη.

4.2.3. Επίδοση στους επιμέρους τομείς άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας

Η εξέταση των επιμέρους δεικτών που απαρτίζουν το συνολικό μέτρο (DTF) μάς δείχνει σε ποιους συγκεκριμένους τομείς άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας το ρυθμιστικό περιβάλλον δυσχεραίνει το ελληνικό επιχειρείν και σε ποιους το διευκολύνει (Διάγραμμα 4.2.2). Συγκριτικά με το μέσο επίπεδο των χωρών του ΟΟΣΑ υψηλού εισοδήματος, το κανονιστικό-νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα φαίνεται να εγείρει σημαντικά εμπόδια για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, κυρίως όσον αφορά στην καταχώριση της ακίνητης περιουσίας και στην εφαρμογή των συμβάσεων μέσω της δικαστικής οδού. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ελλάδα απαιτούνται 10 συνολικά διαδικασίες για τη μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας (π.χ. κατάρτιση τοπογραφικού σχεδίου και έκδοση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2

Ευκολία του επιχειρείν – Επιμέρους δείκτες

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, Έκθεση Doing Business 2017.

Σημείωση: Οι επιμέρους δείκτες δείχνουν τη βαθμολογία με βάση την "απόσταση από το όριο" (DTF) στους 10 τομείς άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας και αναφέρονται σε στοιχεία του Ιουνίου 2016.

συναφών πιστοποιητικών από μηχανικούς, προετοιμασία της συμφωνίας μεταβίβασης από δικηγόρο, έκδοση απαιτούμενων πιστοποιητικών από την Εφορία και το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων, δήλωση της πράξης μεταβίβασης στο Υποθηκοφυλακείο και εγγραφή στο Κτηματολόγιο) ενώ στις χώρες του ΟΟΣΑ υψηλού εισοδήματος απαιτούνται, κατά μέσο όρο, μόλις 5 διαδικασίες. Επίσης, ο μέσος χρόνος εκδίκασης μιας εμπορικής διαφοράς σε δικαστήριο της Αθήνας είναι 1.580 ημέρες, όταν ο αντίστοιχος χρόνος σε μια μέση χώρα του ΟΟΣΑ υψηλού εισοδήματος είναι μόνο 575 ημέρες.

Στον αντίποδα, το κανονιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα παρουσιάζεται αρκετά ευνοϊκό όσον αφορά το διασυνοριακό εμπόριο και κυρίως τις εισαγωγές προϊόντων, με το κόστος εκτελωνισμού και ελέγχων σε μια τυπική περίπτωση εισαγόμενων εμπορευμάτων να είναι μηδενικό, έναντι 115 δολαρίων στη μέση χώρα του ΟΟΣΑ υψηλού εισοδήματος.

Η εικόνα αυτή επιβεβαιώνεται και από τον Πίνακα 4.2.1, όπου παρουσιάζεται η κατάταξη της Ελλάδας σε κάθε έναν από τους εξεταζόμενους τομείς σε σύγκριση με χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας που αντιμετωπίζουν ή/και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα (Ιρλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία, Σλοβενία), καθώς και σε σχέση με ισχυρές οικονομίες του ευρωπαϊκού Βορρά (Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο, Ολλανδία).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1 Κατάταξη χωρών με βάση τους επιμέρους δείκτες ευκολίας του επιχειρείν

Δείκτης	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ιταλία	Πορτογαλία	Ισπανία	Σλοβενία	Γαλλία	Γερμανία	Αυστρία	Βέλγιο	Ολλανδία	Χώρα με την καλύτερη επίδοση
Συνολικός δείκτης	61	18	50	25	32	30	29	17	19	42	28	Νέα Ζηλανδία
Έναρξη επιχείρησης	56	10	63	32	85	49	27	114	111	17	22	Νέα Ζηλανδία
Κατασκευαστικές άδειες	58	38	86	35	113	80	20	12	49	44	87	Νέα Ζηλανδία
Ηλεκτροδότηση	52	33	51	50	78	16	25	5	20	60	45	Ν. Κορέα
Καταχώριση ακίνητης περιουσίας	141	41	24	27	50	34	100	79	30	131	29	Νέα Ζηλανδία
Λήψη πιστώσεων	82	32	101	101	62	133	82	32	62	101	82	Νέα Ζηλανδία
Προστασία επενδυτών μειοψηφίας	42	13	42	70	32	9	32	53	32	63	70	Νέα Ζηλανδία
Καταβολή φόρων	64	5	126	38	37	24	63	48	42	66	20	Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα
Διασυνοριακό εμπόριο	29	47	1	1	1	1	1	38	1	1	1	15 Οικονομίες*
Εφαρμογή συμβάσεων	133	90	108	19	29	119	18	17	10	52	71	Ν. Κορέα
Ολοκλήρωση πτωχευτικής διαδικασίας	52	17	25	7	18	12	24	3	20	10	11	Φινλανδία

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, Έκθεση Doing Business 2017.

* Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Δανία, Ισπανία, Ιταλία, Κροατία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Ουγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία.

Στους τομείς καταχώρισης ακίνητης περιουσίας και εφαρμογής συμβάσεων η Ελλάδα παρουσιάζει τη χειρότερη επίδοση σε σχέση με τις άλλες χώρες, κατέχοντας την 141η και 133η θέση, αντίστοιχα. Στην Ελλάδα για την καταχώριση/μεταβίβαση ακινήτων απαιτούνται κατά μέσο όρο 20 ημέρες, ενώ στην Πορτογαλία μόνο μία και στην Ολλανδία 2,5 ημέρες. Επίσης, απαιτείται σχεδόν τετραπλάσιος χρόνος για την εκδίκαση μιας τυπικής εμπορικής διαφοράς σε δικαστήριο της Αθήνας (1.580 ημέρες) σε σχέση με τη Γαλλία (395 ημέρες) και την Αυστρία (397 ημέρες).

Εντούτοις, αξίζει να σημειωθεί η υψηλή θέση της Ελλάδας στην κατάταξη με βάση τον δείκτη του διεθνούς εμπορίου (29η θέση), η οποία υποδηλώνει ευνοϊκότερο ρυθμιστικό πλαίσιο διεξαγωγής διασυνοριακού εμπορίου συγκριτικά με άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, ανάμεσά τους και τη Γερμανία (38η θέση),

στην οποία οι διαδικασίες προετοιμασίας σχετικών εγγράφων και εκτελωνισμού είναι περισσότερο χρονοβόρες και κοστίζουν περισσότερο. Σχετικά καλή παρουσιάζεται η επίδοση της Ελλάδας και στον δείκτη έναρξης επιχείρησης όπου κατέχει την 56η θέση στην παγκόσμια κατάταξη έναντι της 114ης θέσης της Γερμανίας και της 111ης θέσης της Αυστρίας. Στην Ελλάδα μπορεί πλέον να ιδρυθεί μια επιχείρηση χωρίς να απαιτείται ελάχιστο αρχικό κεφάλαιο, ενώ το αντίστοιχο κόστος για μια επιχείρηση στη Γερμανία ανέρχεται στο 33% περίπου του κατά κεφαλήν εισοδήματος της χώρας. Επιπρόσθετα, ο συνολικός απαιτούμενος χρόνος για την ολοκλήρωση των διαδικασιών έναρξης της επιχείρησης είναι 13 ημέρες στην Ελλάδα, ενώ στην Αυστρία ανέρχεται στις 21 ημέρες.

Εξετάζοντας τη διαχρονική εξέλιξη των εν λόγω δεικτών για την Ελλάδα (Πίνακας 4.2.2), παρατη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.2 Ευκολία του επιχειρείν στην Ελλάδα, 2010-2016

Δείκτης	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Συνολικός δείκτης	60,42	60,66	62,66	63,35	68,56	68,67	68,67
Έναρξη επιχείρησης	70,78	78,72	78,57	89,22	90,71	90,70	90,70
Κατασκευαστικές άδειες	69,96	67,45	71,57	71,53	73,63	73,63	73,63
Ηλεκτροδότηση	78,31	78,31	78,29	78,28	80,57	80,57	80,57
Καταχώριση ακίνητης περιουσίας	42,44	42,44	43,16	43,14	49,62	49,62	49,67
Λήψη πιστώσεων	56,25	56,25	56,25	56,25	50,00	50,00	50,00
Προστασία επενδυτών μειοψηφίας	33,33	33,33	46,67	53,33	63,33	63,33	63,33
Καταβολή φόρων	78,34	78,71	80,74	81,29	77,89	78,65	78,22
Διασυνοριακό εμπόριο	77,21	77,30	79,31	80,30	93,72	93,72	93,72
Εφαρμογή συμβάσεων	51,02	49,11	48,02	43,65	50,19	50,19	50,19
Ολοκλήρωση πτωχευτικής διαδικασίας	23,27	22,48	21,99	55,78	55,98	56,28	56,66

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, Εκθέσεις Doing Business 2011-2017.

ρούμε ότι η μεγαλύτερη πρόοδος στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να σημειώθηκε το 2013 ή το 2014. Ενδεικτικά αναφέρουμε την αύξηση του δείκτη έναρξης επιχείρησης από 78,57 το 2012 στο 89,22 το 2013, που σχετίζεται με την κατάργηση των απαιτήσεων ελάχιστου αρχικού κεφαλαίου στην περίπτωση σύστασης Ιδιωτικής Κεφαλαιουχικής Εταιρείας (ΙΚΕ). Επίσης, στην αύξηση του δείκτη του διασυνοριακού εμπορίου κατά 13 περίπου ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2013 και 2014 φαίνεται πως είχε σημαντική συμβολή η εισαγωγή ενός συστήματος ηλεκτρονικής υποβολής της τελωνειακής διασάφησης για τις εξαγωγές. Ωστόσο, τα τελευταία τρία έτη (2014-2016) παρατηρούνται πολύ μικρές μεταβολές τόσο στον γενικό δείκτη όσο και στους επιμέρους δείκτες.

Σε σχέση με το 2015, η βαθμολογία της χώρας έμεινε αμετάβλητη στους 7 από τους 10 δείκτες. Μικρή μείωση καταγράφηκε στον δείκτη της καταβολής φόρων (στο 78,22% από 78,65%), η οποία φαίνεται να σχετίζεται με την αύξηση του εταιρικού φορολογικού συντελεστή. Από την άλλη πλευρά, μικρή αύξηση παρουσίασε ο δείκτης της καταχώρισης ακίνητης περιουσίας καταγράφοντας την πρόοδο που σημείωσε η Ελλάδα στην ευκολία μεταβίβασης ακινήτων, λόγω μείωσης του φόρου μεταβίβασης περιουσίας και της κατάργησης της απαίτησης σχε-

τικά με την υποβολή πιστοποιητικού φορολογικής ενημερότητας. Επίσης, πρόσφατες σημαντικές μεταρρυθμίσεις έλαβαν χώρα στον τομέα εφαρμογής των συμβάσεων με την εισαγωγή αυστηρότερων κανόνων για αναβολές, επιβάλλοντας προθεσμίες στις δικαστικές αποφάσεις και περιορίζοντας τις προσφυγές που μπορούν να κατατεθούν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας εκτέλεσης των συμβάσεων. Η πρόοδος όμως αυτή δεν αποτυπώθηκε στον σχετικό δείκτη, καθώς φαίνεται ότι και άλλες χώρες προέβησαν σε μεταρρυθμίσεις που διευκόλυναν την εφαρμογή των συμβάσεων διαμέσου των δικαστηρίων.

4.2.4. Συμπεράσματα

Η εφαρμογή καινοτόμων επιχειρηματικών ιδεών και η ανάληψη επιχειρηματικών εγχειρημάτων υψηλής προστιθέμενης αξίας προϋποθέτει την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου κανονιστικού πλαισίου που να ενθαρρύνει και να υποστηρίζει την επιχειρηματική δραστηριότητα σε όλα τα στάδια και τις εκφάνσεις της. Πολλές από τις μεταρρυθμίσεις που έχει εφαρμόσει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχουν διευκολύνει σε σημαντικό βαθμό το ελληνικό επιχειρείν, κυρίως όσον αφορά την έναρξη επιχείρησης και τη διεξαγωγή διασυνοριακού εμπορίου. Ωστόσο, η

χώρα καταλαμβάνει την τελευταία θέση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ με υψηλό εισόδημα βάσει του συνολικού δείκτη ευκολίας του επιχειρείν που υπολογίζει η Παγκόσμια Τράπεζα σε σχετική έκθεσή της. Για τη χαμηλή αυτή επίδοση φαίνεται να ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό οι πολύπλοκες και χρονοβόρες διαδικασίες στη μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας και στην εφαρμογή των συμβάσεων διαμέσου της δικαστικής οδού.

Συνολικά λοιπόν, συμπεραίνουμε ότι, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει σημειώσει η Ελλάδα στη διευκόλυνση του επιχειρείν, θα πρέπει να συνεχίσει

την υλοποίηση δομικών μεταρρυθμίσεων, καθώς φαίνεται να υπάρχουν σημαντικά περιθώρια βελτίωσης κυρίως όσον αφορά τους τομείς καταχώρισης ακίνητης περιουσίας και την εφαρμογή των συμβάσεων μέσω των δικαστηρίων. Η απλοποίηση των διαδικασιών, η μείωση της γραφειοκρατίας, του χρόνου και του κόστους διεκπεραίωσης των απαιτούμενων ενεργειών, κατά περίπτωση, κρίνονται απαραίτητες προκειμένου να δημιουργηθεί στη χώρα ένα “φιλικό” ρυθμιστικό περιβάλλον που θα ενθαρρύνει τις επενδύσεις και την ανάληψη καινοτόμων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

4.3. Επισκόπηση των πρόσφατων εξελίξεων στην αγορά του πετρελαίου θέρμανσης

Βασίλης Λυχναράς

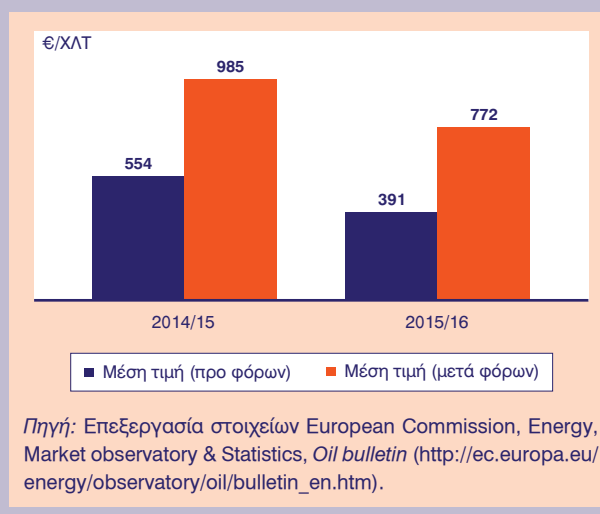
Το τελευταίο χρονικό διάστημα, η πορεία των διεθνών τιμών του πετρελαίου, οι αλλαγές στη φορολογία των καυσίμων και η διαδικασία χορήγησης του επιδόματος πετρελαίου θέρμανσης, έχουν φέρει για μια ακόμη φορά στο επίκεντρο των συζητήσεων τις εξελίξεις στις τιμές διάθεσης του πετρελαίου θέρμανσης. Σε αυτό το πλαίσιο, κρίθηκε ότι θα ήταν χρήσιμη μια σύντομη επισκόπηση των εξελίξεων στη συγκεκριμένη αγορά κατά τις πρόσφατες περιόδους διάθεσης, καθώς και μια συζήτηση πάνω στους παράγοντες που φαίνεται ότι την επηρεάζουν σημαντικά. Το άρθρο αυτό βασίζεται στην εν εξελίξει εργασία του ΚΕΠΕ με τίτλο “Διερεύνηση των επιπτώσεων στα κρατικά έσοδα από τη μεταβολή του ΕΦΚ στο πετρέλαιο θέρμανσης”, των ερευνητών Β. Λυχναρά, Ε. Νίτση και Χ. Τριαντόπουλου.

4.3.1. Εξέλιξη της τιμής του πετρελαίου θέρμανσης τις περιόδους 2014/15 και 2015/16

Όπως είναι γνωστό, η διάθεση του πετρελαίου θέρμανσης αφορά τις περιόδους μεταξύ Οκτωβρίου και Απριλίου. Έτσι, αρχικά εξετάζουμε τη μέση ετήσια τιμή διάθεσης της περιόδου μεταξύ Οκτωβρίου 2015 και Απριλίου 2016, σε σύγκριση με την αντίστοιχη τιμή της αμέσως προηγούμενης περιόδου και παρατηρούμε ότι οι τιμές παρουσίασαν μείωση. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 4.3.1, η τιμή προ φόρων της περιόδου 2015/16 μειώθηκε κατά 29% και η τιμή μετά φόρων κατά 22%, σε σχέση με τις ήδη μειωμένες τιμές της προηγούμενης περιόδου 2014/15. Σημειώνεται ότι η τιμή προ φόρων εξαρτάται άμεσα από τις διεθνείς τιμές του πετρελαίου, ενώ η διαφορά των τιμών προ και μετά φόρων προκύπτει κατά κύριο λόγο μετά την επιβολή του Ειδικού Φόρου Κατανάλωσης (ΕΦΚ), καθώς και του ΦΠΑ. Η πτώση λοιπόν που παρατηρείται, φαίνεται να οφείλεται στη μείωση των διεθνών τιμών, καθώς οι συντελεστές φορολόγησης των καυσίμων παρέμειναν σταθεροί. Συγκεκριμένα, η επιβάρυνση του ΕΦΚ ήταν 230 ευρώ ανά χιλιόλιτρο και ο συντελεστής ΦΠΑ 23%. Έχει επίσης ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς τη μηνιαία εξέλιξη των τιμών στη διάρκεια της περιόδου 2015/16 (Διάγραμμα 4.3.2). Παρατηρούμε ότι οι τιμές προ φόρων μειώθηκαν εξαιτίας της πτωτικής πορείας

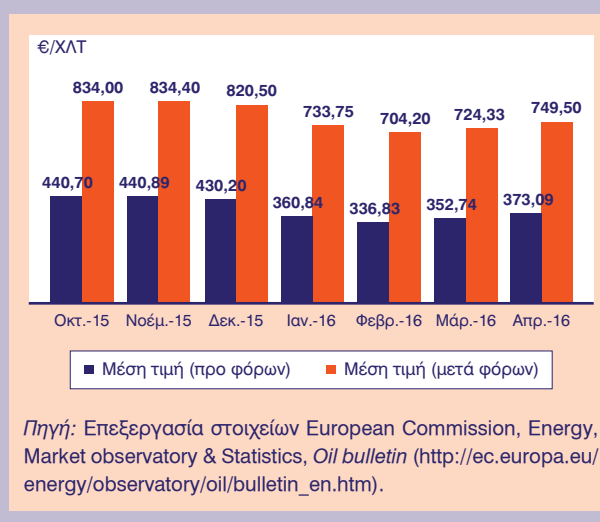
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.1

Μέση τιμή διάθεσης πετρελαίου θέρμανσης

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.2

Μηνιαία εξέλιξη της μέσης τιμής διάθεσης πετρελαίου θέρμανσης την περίοδο 2015/16

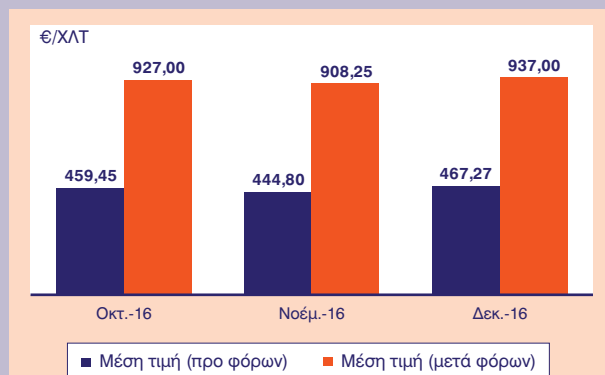
των διεθνών τιμών και συμπαρέσυραν και τις τελικές τιμές καταναλωτή.

4.3.2. Εξέλιξη των τιμών προ και μετά φόρων την τρέχουσα περίοδο διάθεσης

Κατά την τρέχουσα περίοδο διάθεσης του πετρελαίου θέρμανσης που ξεκίνησε τον Οκτώβριο 2016, επιβλήθηκε αυξημένος ΕΦΚ 280 ευρώ ανά χιλιόλιτρο, ενώ ταυτόχρονα ο συντελεστής ΦΠΑ είχε ήδη αυξηθεί στο 24%. Η αύξηση των φορολογικών συντελεστών, σε συνδυασμό με την ανοδική τάση των διεθνών τιμών, οδήγησαν σε άνοδο των τελικών τιμών για τον καταναλωτή. Ενδεικτικά, το Διάγραμμα 4.3.3 παρουσιάζει

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.3

Μηνιαία εξέλιξη της μέσης τιμής διάθεσης πετρελαίου θέρμανσης την περίοδο 2016/17

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, *Oil bulletin* (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

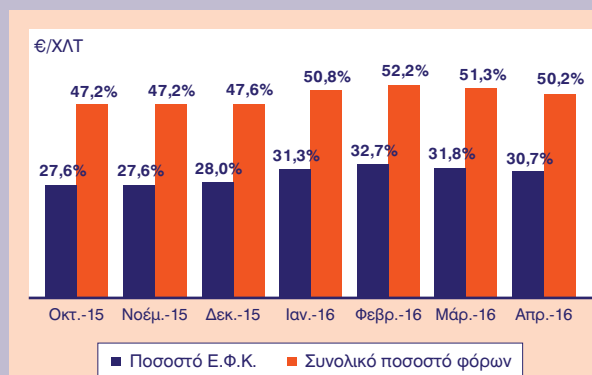
τις μέσες μηνιαίες τιμές προ και μετά φόρων, κατά τους τρεις πρώτους μήνες της τρέχουσας περιόδου διάθεσης. Παρατηρούμε ότι η διάθεση του πετρελαίου θέρμανσης τον Οκτώβριο του 2016 ξεκίνησε σε τιμές υψηλότερες κατά 19%, τόσο προ φόρων, όσο και μετά φόρων, σε σχέση με το τέλος της προηγούμενης περιόδου (Απρίλιος 2016). Επίσης, παρατηρούμε ότι στο τέλος του έτους οι τιμές παρουσίασαν μια μικρή αύξηση, επηρεασμένες από τις διεθνείς τιμές του πετρελαίου.

4.3.3. Ποσοστιαία συμμετοχή της φορολογίας στην τελική τιμή

Όπως είναι γνωστό, υπάρχει διαρκής και έντονη συζήτηση για τη συμμετοχή της φορολογίας στη διαμόρφωση της τελικής τιμής διάθεσης των υγρών καυσίμων γενικά, αλλά και του πετρελαίου θέρμανσης ειδικότερα. Από τα στοιχεία των τιμών που παρουσιάστηκαν στο Διάγραμμα 4.3.1, υπολογίζεται ότι την περίοδο 2015/16 οι φόροι αποτελούσαν συνολικά το 49% της μέσης ετήσιας τελικής τιμής, ενώ το ποσοστό αυτό είναι αυξημένο σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο 2014/15 που ήταν 44%. Αντίστοιχα, η συμμετοχή μόνο του ΕΦΚ στην τελική τιμή ήταν κατά μέσο όρο 23% την περίοδο 2014/15 και αυξήθηκε στο 30% την περίοδο 2015/16. Σχετικά με τις παραπάνω αυξήσεις, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι δεν οφείλονται σε αυξήσεις φόρων, οι οποίοι όπως αναφέρθηκε παρέμειναν σταθεροί, αλλά προέκυψαν αναλογικά εξαιτίας της μείωσης της μέσης τιμής προ φόρων του πετρελαίου θέρμανσης, λόγω της πορείας των διεθνών τιμών. Αντίστοιχα, το Διάγραμμα 4.3.4 παρουσιάζει, σε μηνιαία βάση, την εξέλιξη της ποσοστιαίας συμμετοχής των φόρων στη τελική τιμή, κατά τη διάρκεια της προηγούμενης περιόδου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.4

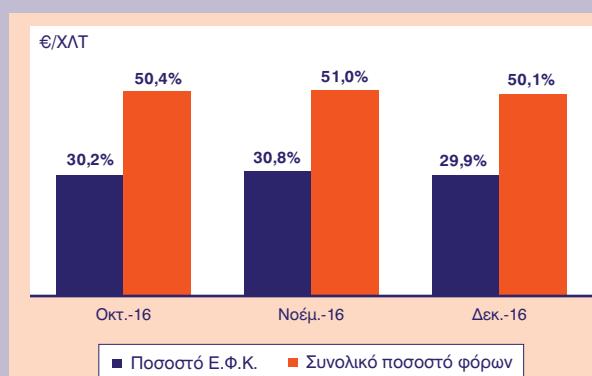
Μηνιαία εξέλιξη της ποσοστιαίας συμμετοχής των φόρων στην τελική τιμή, την περίοδο 2015/16

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, *Oil bulletin* (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.5

Μηνιαία εξέλιξη της ποσοστιαίας συμμετοχής των φόρων στην τελική τιμή, την περίοδο 2016/17

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, *Oil bulletin* (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

Παρατηρούμε ότι από τον Ιανουάριο του 2016 και μετά αυξήθηκε ποσοστιαία η επιβάρυνση της φορολόγησης στην τιμή καταναλωτή, κάτι που συνδυάζεται με την αντίστοιχη μείωση των τιμών, όπως παρουσιάστηκε στο Διάγραμμα 4.3.2.

Αντίστοιχα, παρουσιάζει ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς και την επίπτωση που είχε η τελευταία αύξηση του ΕΦΚ από 230 σε 280 ευρώ ανά χιλιόλιτρο, σε συνδυασμό με τη μικρή αύξηση του ΦΠΑ, κατά την τρέχουσα περίοδο διάθεσης 2016/17. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4.3.5, κατά τους τελευταίους μήνες του 2016, παρά την αύξηση της φορολογίας του πετρελαίου θέρμανσης, η συμμετοχή τόσο του ΕΦΚ, όσο και του συνόλου της φορολογίας στην τελική τιμή παρέμεινε περίπου στο ίδιο επίπεδο σε σχέση με το τέλος της προηγούμενης περιόδου.

περιόδου διάθεσης. Αυτό το γεγονός οφείλεται στην ταυτόχρονη αύξηση των διεθνών τιμών του πετρελαίου, η οποία οδήγησε στην άνοδο των τιμών προ φόρων του (όπως φάνηκε και στο Διάγραμμα 4.3.3). Έτσι, ενώ υπήρξε σημαντική επιβάρυνση στην τελική τιμή, η ποσοστιαία συμμετοχή των φόρων δεν μεταβλήθηκε.

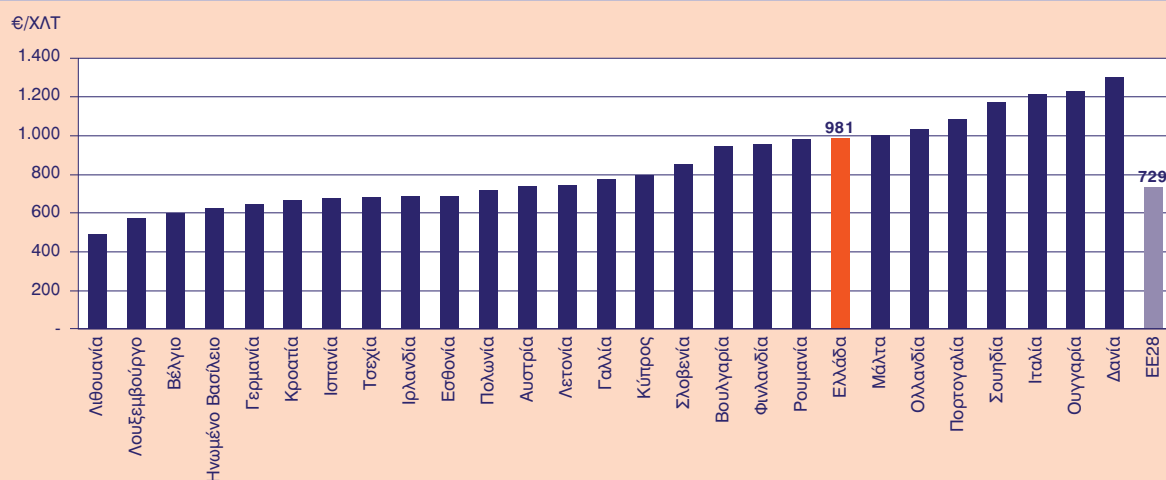
4.3.4. Σύγκριση Ελλάδας και χωρών ΕΕ

Ακούγεται συχνά η άποψη ότι η τιμή του πετρελαίου θέρμανσης στη χώρα μας είναι από τις υψηλό-

τερες στην ΕΕ, καθώς και ότι περιλαμβάνει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά φόρων. Τα Διαγράμματα 4.3.6 και 4.3.7, που ακολουθούν, δείχνουν τη θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, καθώς και τον μέσο όρο της ΕΕ, σε ό,τι αφορά τα παραπάνω στοιχεία. Οι τιμές που χρησιμοποιήθηκαν είναι ενδεικτικές, καθώς αφορούν αποκλειστικά τις τελευταίες διαθέσιμες καταγεγραμμένες τιμές, και συγκεκριμένα στις 2/1/2017. Παρατηρούμε ότι η μέση τιμή στην Ελλάδα είναι όντως πολύ υψηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ28 και αρκετά ακριβότερη από τις περισσότερες χώρες. Ωστό-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.6

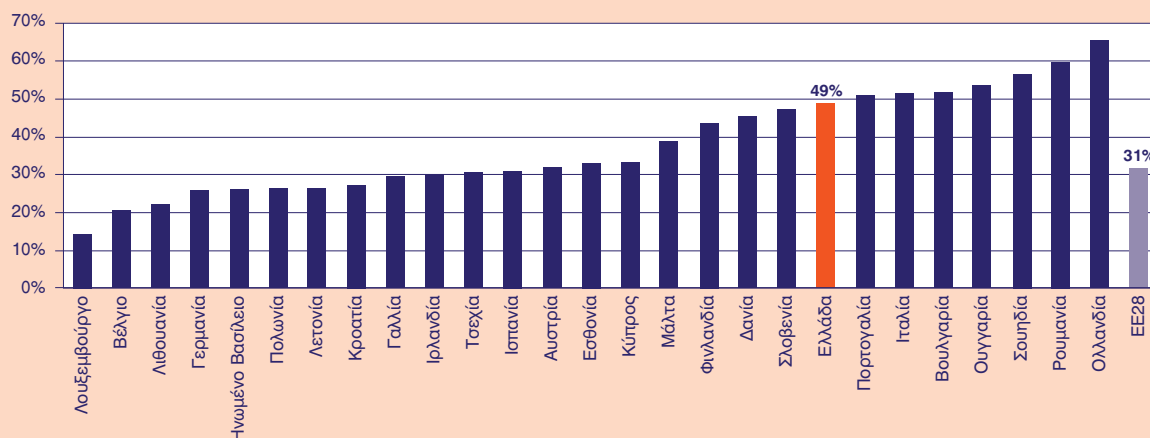
Τελικές τιμές πετρελαίου θέρμανσης στην ΕΕ (2 Ιανουαρίου 2017)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, *Oil bulletin* (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.7

Ποσοστιαία συμμετοχή του συνόλου των φόρων στις τελικές τιμές πετρελαίου θέρμανσης στην ΕΕ (2 Ιανουαρίου 2017)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, *Oil bulletin* (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

σο, φαίνεται ότι υπάρχουν και χώρες με αρκετά υψηλότερη τιμή πώλησης του πετρελαίου θέρμανσης. Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για τη φορολογία. Η χώρα μας, με ποσοστό φόρων 49% στην τελική τιμή, ξεπερνά κατά πολύ τον μέσο όρο του 31% της ΕΕ28. Ωστόσο, εμφανίζονται και χώρες με υψηλότερα ποσοστά φόρων, όπως για παράδειγμα η Ολλανδία που αγγίζει το 65%.

4.3.5. Εξέλιξη της κατανάλωσης του πετρελαίου θέρμανσης τις περιόδους 2014/15 και 2015/16

Όπως αναφέρθηκε, την περίοδο 2015/16 η τιμή πώλησης του πετρελαίου θέρμανσης στη χώρα μας παρουσίασε σημαντική μείωση, η οποία προήλθε κυρίως από την πτωτική πορεία των διεθνών τιμών πετρελαίου. Βάσει αυτού, θα ανέμενε κάποιος να αυξηθεί η ζήτηση της περιόδου, κάτι το οποίο όμως δεν επιβεβαιώθηκε, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα

μα 4.3.8. Συγκεκριμένα, η συνολική κατανάλωση την περίοδο 2015/16, η οποία έφτασε τα 1.463 χιλ. χιλιόλιτρα, ήταν μειωμένη κατά 7% σε σχέση με την κατανάλωση της περιόδου 2014/15 (1.573 χιλ. χιλιόλιτρα).

Στο πλαίσιο της διευρυμένης εργασίας για το πετρέλαιο θέρμανσης που αναφέρθηκε αρχικά, προέκυψε ότι το γεγονός αυτό οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στις ιδιαίτερα ευνοϊκές καιρικές συνθήκες που επικράτησαν κατά την περίοδο 2015/16 και ελαχιστοποίησαν τις ανάγκες σε θέρμανση. Ωστόσο, τον Δεκέμβριο του 2015 καταγράφεται σημαντικά υψηλότερη κατανάλωση σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2014, κάτι το οποίο επίσης φαίνεται να σχετίζεται με τις καιρικές συνθήκες που επικράτησαν τον συγκεκριμένο μήνα και τις αυξημένες ανάγκες σε θέρμανση που δημιουργήσαν. Συνεπώς, προκύπτει ότι, πέρα από την τιμή, υπάρχουν και άλλοι ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες που καθορίζουν τη ζήτηση για πετρέλαιο θέρμανσης και γι' αυτό τον λόγο είναι απαραίτητη η εμπεριστατωμένη μελέτη της αγοράς.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.8
Εξέλιξη της κατανάλωσης του πετρελαίου θέρμανσης

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Υπουργείου Οικονομικών.

Η εξέλιξη του μεταποιητικού τομέα κατά την περίοδο 1995-2013

Ιωάννης Χαλικιάς*

1. Εισαγωγή

Η κλαδική ανάλυση της ελληνικής οικονομίας, τόσο σε στατικό επίπεδο (πίνακες εισροών-εκροών), όσο και σε δυναμικό επίπεδο (εκτίμηση μακροοικονομικών υποδειγμάτων) αποτελεί ένα από τα κύρια ενδιαφέροντα των οικονομολόγων. Έτσι, πολλές κλαδικές μελέτες έχουν επιχειρηθεί στο παρελθόν με αντικείμενο την ανάλυση βασικών οικονομικών μεγεθών όπως η κατανάλωση, οι επενδύσεις, η απασχόληση, κλπ.

Με το παρόν άρθρο επιδιώκεται να καλυφθεί ένα κενό που παρουσιάζει η βιβλιογραφία στην εξέταση των επιδόσεων της ελληνικής μεταποίησης σε συνδυασμό με τους κύριους προσδιοριστικούς αυτής παράγοντες όπως είναι η ανταγωνιστικότητα, οι επενδύσεις και η παραγωγικότητα της εργασίας. Η ελληνική βιομηχανία σημείωσε τις καλύτερες επιδόσεις της τη δεκαετία του '70, όταν συμμετείχε στο ΑΕΠ με ποσοστό περίπου 20%, με 400.000 περίπου εργαζόμενους ή 12% του συνόλου των απασχολούμενων. Σήμερα το ποσοστό συμμετοχής της μεταποίησης στο ΑΕΠ έχει περιοριστεί σε 5,4%, με 168.000 θέσεις εργασίας ή 4,5% του συνόλου των απασχολούμενων.

Σκοπός της εργασίας δεν είναι η εκτίμηση δυναμικών υποδειγμάτων, αλλά η παρακολούθηση, μέσω κατάλληλων δεικτών, της εξέλιξης των επιδόσεων και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, προκειμένου να διερευνηθούν οι αιτίες της συρρίκνωσης του κλάδου της μεταποίησης. Άλλωστε η εκτίμηση τέτοιων οικονομετρικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων μεταβλητών είναι πλέον δευτερεύουσας σημασίας, αφού το πρώτο βήμα είναι η κατασκευή ενιαίων σειρών που αποτελεί και το αντικείμενο του άρθρου.

Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα επικαιροποιημένα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ που καλύπτουν την περίοδο 1995-2013, αναλύεται η εξέλιξη των βασικών οικονομικών μεγεθών της μεταποίησης (επενδύσεις, προστιθέμενη αξία, απασχόληση, κλπ.), οι εξαγωγικές επιδόσεις και η εξέλιξη της ανταγωνιστικότητάς της. Με τον όρο ανταγωνιστικότητα εννοούμε τους μετρήσιμους παράγοντες, δηλαδή το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και την παραγωγικότητα της εργασίας στη μεταποίηση.

Το Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών και Μελετών (ΚΕΕΜ) έχει δημοσιεύσει στο παρελθόν παρόμοιες μελέτες με αντικείμενο τη μέτρηση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων της ελληνικής μεταποίησης, πρώτα για το σύνολο της βιομηχανίας και αργότερα για τους επιμέρους κλάδους [1], [2]. Η κύρια αιτία της καθυστέρησης της ανάλυσης σε κλαδικό επίπεδο ήταν η έλλειψη κλαδικών στοιχείων όσον αφορά την απασχόληση, τις αμοιβές, κλπ. Τα στοιχεία αυτά, αν και συλλέγονταν από την τότε Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (ΕΣΥΕ), παρουσίαζαν χρονική υστέρηση στον χρόνο δημοσίευσής τους. Όμως, χάρη στις συντονισμένες προσπάθειες της ΕΣΥΕ και του IOBE, τα δεδομένα αυτά, μετά από ψηφιοποίηση και κατάλληλη επεξεργασία, διαμορφώθηκαν σε πλήρεις ενιαίες σειρές που κάλυψαν την περίοδο 1961-1992 με όλα τα βασικά οικονομικά μεγέθη τόσο για το σύνολο της βιομηχανίας όσο και για τους βασικούς, σε διψήφιο επίπεδο, βιομηχανικούς κλάδους, και έτσι κατέστη δυνατή μια πρώτη κλαδική προσέγγιση [3].

Το παρόν άρθρο αναφέρεται μόνο στις επιχειρήσεις της μεγάλης βιομηχανίας (μέση ετήσια απασχόληση άνω των 10 ατόμων) και βασίζεται στα αναθεωρημένα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) [6]. Ειδικότερα, κατά την περίοδο 1995-2007 η μεταποιητική δραστηριότητα αναλύεται σε 23 κλάδους σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών, Αναθεώρηση 1.1 (NACE Revision 1.1), και για την περίοδο 2008-2013 σε 24 κλάδους σύμφωνα με τη νεότερη Κοινοτική ταξινόμηση, Αναθεώρηση 2 (NACE Revision 2).

Η έλλειψη κλαδικών μελετών για τις εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής βιομηχανίας οφείλεται και σε

* Καθηγητής, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Επιστημονικός υπεύθυνος, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών (ΚΕΕΜ) του Πανελληνίου Συνδέσμου Εξαγωγέων.

έναν άλλον σημαντικό λόγο: την έλλειψη αντιστοιχίας μεταξύ των συστημάτων ταξινόμησης του εξωτερικού εμπορίου και της βιομηχανικής δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, στο εξωτερικό εμπόριο τα προϊόντα ταξινομούνται με κριτήριο είτε τη χρήση τους (τρόφιμα, πρώτες ύλες, κλπ.) ή την πρώτη ύλη από την οποία κατασκευάζονται (χημικά είδη, βιομηχανικά είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη, κλπ.). Έτσι, τα προϊόντα καταγράφονται με βάση την Τυποποιημένη Ταξινόμηση του Διεθνούς Εμπορίου (ΤΤΔΕ, Έκδοση 4.0). Αντίθετα, στη βιομηχανία τα προϊόντα ταξινομούνται με βάση τον βιομηχανικό κλάδο ο οποίος τα παράγει (εκροές). Γίνεται, λοιπόν, αμέσως αντιληπτή η δυσκολία που υπάρχει για την αντιστοίχιση των πενταψήφιων κωδικών του συστήματος ταξινόμησης του διεθνούς εμπορίου (ΤΤΔΕ - SITC) και των τριψήφιων κωδικών του συστήματος ταξινόμησης των βιομηχανικών κλάδων (NACE), που εν μέρει καλύπτεται από τις δημοσιεύσεις της Eurostat [7].

2. Βασικά μεγέθη της μεταποίησης

Βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία της βιομηχανικής βάσης μιας χώρας και την επέκτασή της μέσα από την ίδρυση μεγάλων παραγωγικών μονάδων είναι οι επενδύσεις που πραγματοποιούν οι βιομηχανικές επιχειρήσεις. Το Διάγραμμα 1 παρουσιάζει τις συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις που πραγματοποιήσαν οι επιχειρήσεις της μεγάλης βιομηχανίας (μέση ετήσια απασχόληση 10 άτομα και άνω) στην περίοδο 1995-2013. Η περίοδος 1995-2000 χαρακτηρίζεται από τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης των επενδύσεων σε όλους σχεδόν τους βιομηχανικούς κλάδους. Ακολουθεί η πτωτική πορεία τα επόμενα πέντε έτη έως το 2005 και μικρή ανάκαμψη κατά τα έτη 2006 και 2007. Η θεαματική αύξηση των επενδύσεων το 2008 οφείλεται στις επενδύσεις των κλάδων Πετρελαίου & Άνθρακα και Χημικών & Φαρμακευτικών Προϊόντων. Οι επενδύσεις των δύο συγκεκριμένων κλάδων σχεδόν πενταπλασιάστηκαν το 2008 και αποτελούν το 41,5% των συνολικών επενδύσεων. Από το 2008 αρχίζει η διαδοχική πτώση των επενδύσεων του μεταποιητικού τομέα ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης της χώρας. Με βάση τα μέχρι τώρα διαθέσιμα στοιχεία, οι επενδύσεις μειώθηκαν από το 2008 έως και το 2013 κατά -60%.

Οι επενδύσεις προέρχονται κυρίως από τις μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις και αφορούν νέες τεχνολογίες και αυτοματισμούς, με αποτέλεσμα να μην σημαίνουν κατ' ανάγκη ίδρυση νέων επιχειρήσεων ή ίδρυση νέων θέσεων εργασίας. Το Διάγραμμα 2 είναι αποκαλυπτικό για την εξέλιξη του αριθμού των μεταποιητικών επιχειρήσεων κατά την περίοδο 1995-2013.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '90 σημειώνεται διαδοχική μείωση του αριθμού των βιομηχανικών επιχειρήσεων, που συνεχίζεται μέχρι το 2005 με απώλεια 2.438 μεταποιητικών μονάδων. Ακολουθεί μία τετραετία, 2005-2009, με αυξητική τάση στην ίδρυση νέων επιχειρήσεων ως αποτέλεσμα των κινήτρων που καθιερώθηκαν τότε για τις εταιρείες (μείωση εταιρικών φόρων, δημιουργία αφορολόγητων αποθεματικών, κλπ.). Το ευνοϊκό κλίμα οδήγησε στην ίδρυση νέων μεταποιητικών μονάδων και από 3.376 το 2005 αυξήθηκαν σε 4.098 το 2009. Η οικονομική κρίση που ακολούθησε, σε συνδυασμό με την πολιτική αβεβαιότητα και την αύξηση της φορολογίας, οδήγησαν στην παύση της λειτουργίας σημαντικού αριθμού επιχειρήσεων που περιορίστηκαν σε 2.845 το 2013.

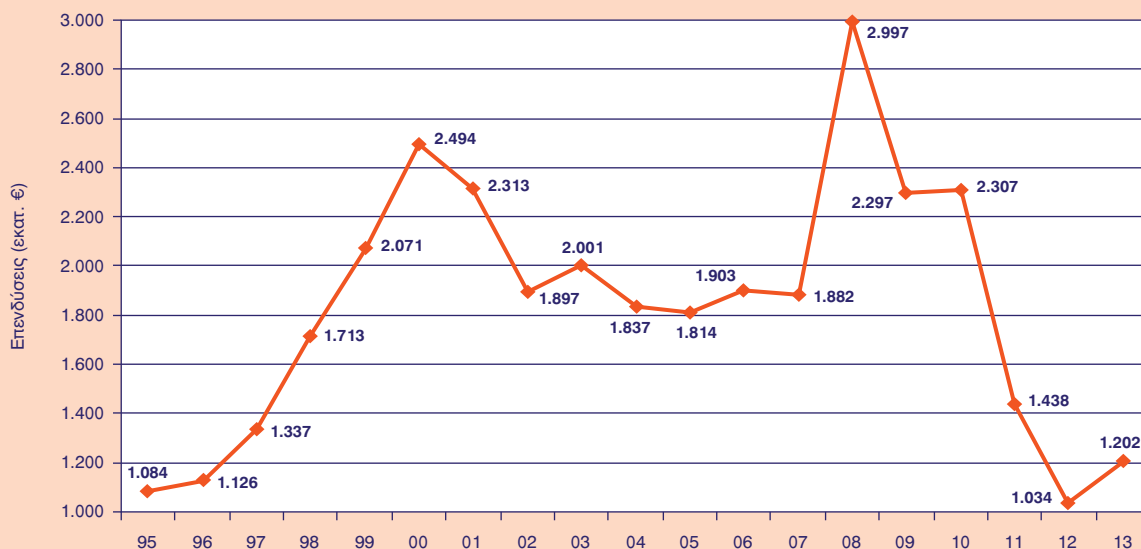
Ανάλογη εικόνα παρουσιάζει και η εξέλιξη του αριθμού των εργαζομένων στη μεταποίηση. Σωρευτικά κατά την περίοδο 1995-2013 οι θέσεις εργασίας στη μεταποίηση μειώθηκαν κατά 81.653 άτομα ή σε ποσοστό κατά -32,7%. Η μόνη περίοδος που σημειώνεται μικρή αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων είναι η περίοδος 2005-2009, περίοδος κατά την οποία αυξάνεται και ο αριθμός των νέων επιχειρήσεων.

Τέλος, όσον αφορά την ακαθάριστη αξία παραγωγής της μεταποίησης, παρατηρείται ο υψηλός ρυθμός αύξησης κατά την περίοδο 1995-2008 (Διάγραμμα 3). Συγκεκριμένα, η ακαθάριστη αξία παραγωγής αυξήθηκε συνολικά κατά 146,3%, σημειώνοντας μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής +6,9%. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζει και η εξέλιξη της προστιθέμενης αξίας της μεταποίησης με σωρευτική αύξηση 98,5% και μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής +5,4%. Από το 2009 η εικόνα αλλάζει. Η ακαθάριστη αξία παραγωγής σημειώνει το 2009 σημαντική μείωση κατά -18,4% και στη συνέχεια μεταβάλλεται με θετικό, αλλά χαμηλό ρυθμό μεταβολής (+1,6%). Αντίθετα, η προστιθέμενη αξία της μεταποίησης συρρικνώνεται δραστηρικά, σημειώνοντας σωρευτική μείωση στην περίοδο 2008-2013 κατά -28,4%, δηλαδή μέσο ρυθμό μεταβολής -7,7%. Κύρια αιτία της μείωσης της προστιθέμενης αξίας κατά την περίοδο 2008-2013 είναι η κατάρρευση των επενδύσεων που ήδη αναφέρθηκε, με αποτέλεσμα την αντικατάσταση των εισροών (ενδιάμεσες καταναλώσεις) από εγχώριες πηγές με εισροές από το εξωτερικό.

Αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων είναι η μείωση τα τελευταία χρόνια τόσο του ποσοστού της ακαθάριστης αξίας παραγωγής που αποτελεί η προστιθέμενη αξία, όσο και της συμβολής του μεταποιητικού τομέα στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ). Το Διάγραμμα 4 είναι αποκαλυπτικό για την εξέλιξη αυτών των δύο δεικτών.

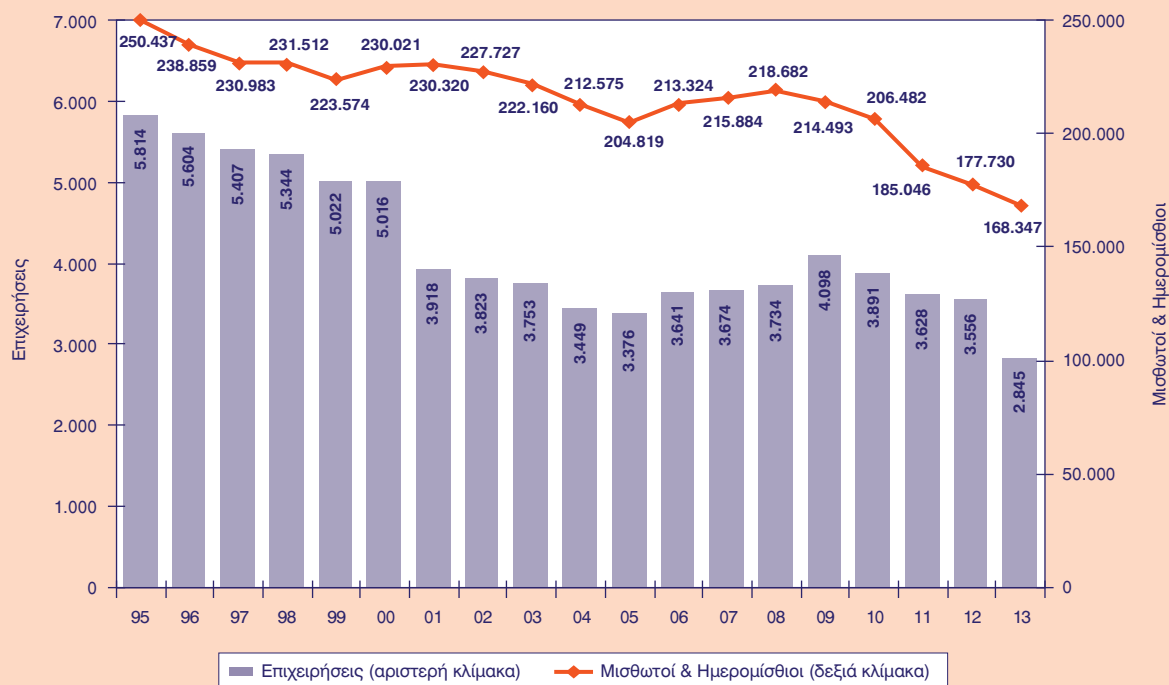
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Σύνολο επενδύσεων στη μεταποίηση (εκατ. €)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Αριθμός επιχειρήσεων (άνω των 10 ατόμων) και αριθμός απασχολούμενων στη μεταποίηση

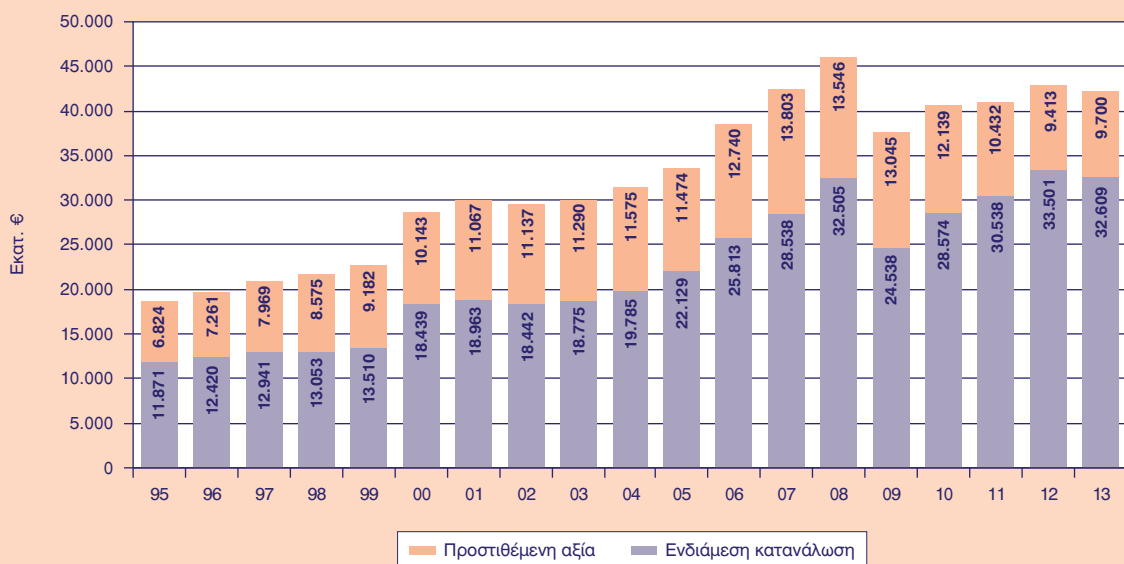

Στην περίοδο 1995-2004, η προστιθέμενη αξία αποτελούσε περίπου το 36%-40% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής της μεταποίησης. Από το 2005 το ποσοστό αυτό συνεχώς μειώνεται και περιορίστηκε σε 22% και 23% κατά τα έτη 2012 και 2013, αντίστοιχα. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζει και η εξέλιξη της συμ-

μετοχής της μεταποίησης στο ΑΕΠ. Κατά την περίοδο 1995-2001, το ποσοστό του ΑΕΠ που προερχόταν από τον μεταποιητικό τομέα ήταν περίπου 7%. Από το 2002 το ποσοστό συμμετοχής συνεχώς μειώνεται και διαμορφώθηκε σε 4,9% και 5,4% τα έτη 2012 και 2013, αντίστοιχα.

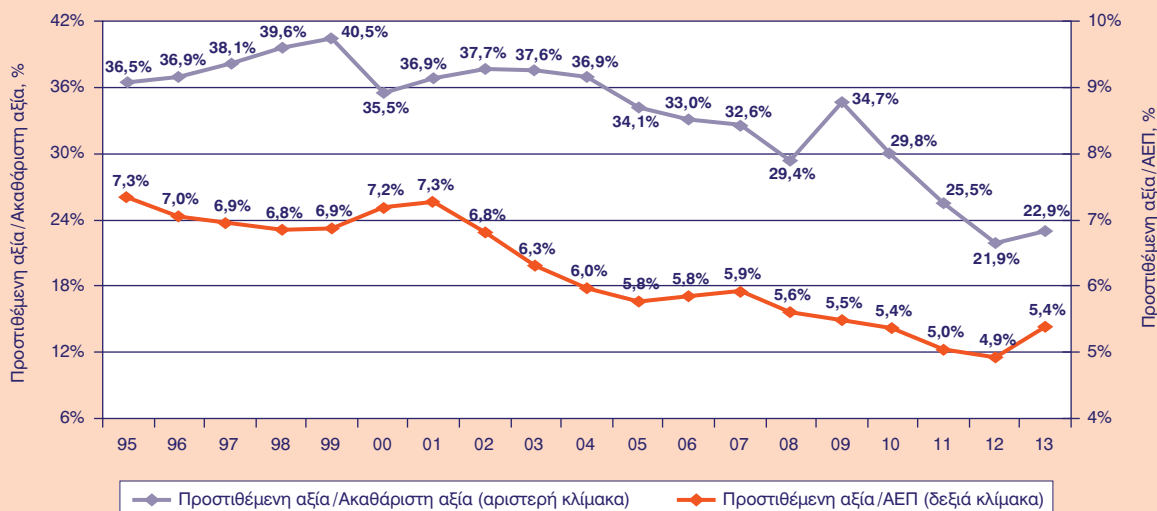
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Ακαθάριστη αξία παραγωγής της μεταποίησης (εκατ. €)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Συμμετοχή της προστιθέμενης αξίας παραγωγής της μεταποίησης (%)

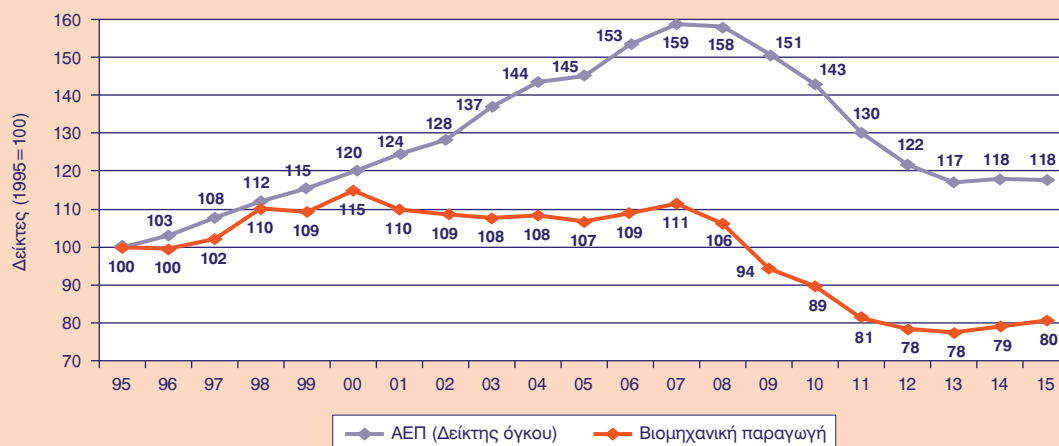
3. Δείκτες αποδοτικότητας της μεταποίησης

Βασικός δείκτης μέτρησης της αποδοτικότητας του μεταποιητικού τομέα είναι ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής. Το Διάγραμμα 5 αποτυπώνει την εξέλιξη του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής καθώς και του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ - δείκτης όγκου) κατά την περίοδο 1995-2015 (προσωρινά στοιχεία). Είναι εμφανής η υστέρηση του ρυθμού μεταβολής της βιομηχανικής παραγωγής σε σχέση με τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ.

Ειδικότερα, κατά την προ οικονομικής κρίσης περίοδο, 1995-2007, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ ήταν +4,0% και του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής μόλις +0,6%. Από το 2008, έτος που σημειώθηκε η πρώτη ύφεση κατά -0,4%, έως και το 2013, ο μέσος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ ήταν -5,5% και της βιομηχανικής παραγωγής -6,3%. Έτσι, σωρευτικά κατά την περίοδο 2008-2013, το ΑΕΠ συρρικνώθηκε κατά -26,4% και η βιομηχανική παραγωγή κατά -30,3%. Τέλος, κατά τα έτη 2014 και 2015, το ΑΕΠ μεταβλήθηκε κατά +0,8% και -0,2% και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Δείκτης όγκου) και Δείκτης βιομηχανικής παραγωγής (1995 = 100)

ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής κατά +1,8% και +1,9%, αντίστοιχα. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, σε αντίθεση με το ΑΕΠ που κατά την εξεταζόμενη περίοδο 1995-2015 αυξήθηκε κατά +17,6%, η βιομηχανική παραγωγή υποχώρησε κατά -19,5%.

Ποιες είναι οι αιτίες της υποχώρησης της βιομηχανικής παραγωγής; Τι επέδρασε τόσο αρνητικά στη μεταποίηση που επί χρόνια χαρακτηρίζεται από έλλειψη επενδύσεων, μείωση του αριθμού των μεταποιητικών μονάδων, συρρίκνωση της παραγωγής, με αποτέλεσμα την αποβιομηχάνιση της χώρας; Η απάντηση είναι απλή: Η απώλεια της ανταγωνιστικότητας του τομέα της μεταποίησης.

Ο όρος «ανταγωνιστικότητα» περιλαμβάνει ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά. Ποιοτικά χαρακτηριστικά είναι, για παράδειγμα, η ποιότητα του προϊόντος, η έγκαιρη παράδοσή του, η σταθερή παρουσία του στη διεθνή αγορά, κλπ. Η ποσοτική πλευρά της ανταγωνιστικότητας, που εξετάζεται σε αυτό το άρθρο, αφορά δύο μετρήσιμους παράγοντες που κατά τη διεθνή πρακτική είναι και οι κυριότεροι, δηλαδή το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και η παραγωγικότητα της εργασίας στη μεταποίηση. Αυτοί οι δύο δείκτες μετρούν την ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης τόσο σε απόλυτους όρους, δηλαδή εάν η επιχείρηση βελτιώνεται, όσο και σε σχετικούς όρους, δηλαδή εάν η επιχείρηση βελτιώνει την ανταγωνιστικότητά της γρηγορότερα από τους ανταγωνιστές της.

Στην περίπτωση της μεταποίησης που εκτός από το εσωτερικό της χώρας οι επιχειρήσεις προωθούν τα προϊόντα τους και στο εξωτερικό, ένας άλλος μετρήσιμος παράγοντας είναι οι τιμές των εξαγομένων προϊόντων. Όμως, ο δείκτης των τιμών εξαγωγών (είτε ως απόλυτος ή ως σχετικός δείκτης, δηλαδή οι τιμές

εξαγωγών σε σχέση με τις τιμές των ανταγωνιστών) έχει μειωμένη αξιοπιστία ως δείκτης μέτρησης της ανταγωνιστικότητας για τον εξής λόγο. Οι παραγωγοί, στην προσπάθειά τους να πουλήσουν τα προϊόντα τους, αυξάνουν τις τιμές σε ποσοστό μικρότερο από το ποσοστό αύξησης του κόστους παραγωγής (και επομένως σε ποσοστό μικρότερο από τη μείωση της ανταγωνιστικότητας), συμπιέζοντας έτσι τα κέρδη τους. Επίσης, αν το εσωτερικό κόστος αυξηθεί δυσανάλογα, τότε είναι δυνατό οι Έλληνες εξαγωγείς να μην μπορούν να πουλήσουν στο επίπεδο των τιμών που διαμορφώνει ο διεθνής ανταγωνισμός, αφού οι τιμές αυτές αδυνατούν να καλύψουν το κόστος παραγωγής, με αποτέλεσμα όχι μόνο να μην είναι ανταγωνιστικοί, αλλά στην κυριολεξία να αποκλείονται από τη διεθνή και ενίοτε και από την εσωτερική αγορά. Έτσι, το επίπεδο στο οποίο διαμορφώνονται οι εξαγωγικές τιμές μετά από μία μεταβολή του εσωτερικού κόστους της επιχείρησης, συμπληρωματικό μόνο χαρακτήρα έχει στον τρόπο μετρήσεως της ανταγωνιστικότητας. Οι κύριοι παράγοντες της ανταγωνιστικότητας πρέπει να αναζητηθούν στο εσωτερικό κόστος των επιχειρήσεων και αυτό μετριέται, σε ικανοποιητική έκταση, με το κόστος εργασίας ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος. Άλλωστε στη σύγχρονη βιομηχανία οι βασικοί παράγοντες κόστους είναι περίπου οι ίδιοι διεθνώς (πετρέλαιο, πρώτες ύλες, μέθοδοι παραγωγής, μηχανολογικός εξοπλισμός, κλπ.), με αποτέλεσμα το κόστος εργασίας να είναι ο βασικός παράγων διαφοροποίησης του κόστους παραγωγής και έχει επικρατήσει ως ο κύριος δείκτης μέτρησης της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης.

Ο δείκτης κόστους εργασίας ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος (ή δείκτης μοναδιαίου κόστους εργασίας - ΔΜΚΕ) προκύπτει από τη σχέση (συνολικό

κόστος εργασίας)/(όγκος παραγωγής). Όσον αφορά τις ανταγωνιστριες χώρες, η σύγκριση του κόστους εργασίας περιορίστηκε στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Προκειμένου να διευκολυνθεί η σύγκριση μεταξύ της μεταβολής του μοναδιαίου κόστους εργασίας της ελληνικής μεταποίησης και της μεταβολής του μοναδιαίου κόστους εργασίας στις χώρες της ΕΕ, έχει κατασκευαστεί ένας σχετικός δείκτης, ο οποίος αντιπροσωπεύει το πηλίκον που προκύπτει από τη διαίρεση του δείκτη μοναδιαίου κόστους εργασίας της ελληνικής μεταποίησης με τον αντίστοιχο δείκτη των ανταγωνιστριών χωρών. Έτσι, αύξηση του σχετικού δείκτη σημαίνει ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην ελληνική μεταποίηση αυξάνει περισσότερο από το μοναδιαίο κόστος στη μεταποίηση των ανταγωνιστών μας και, επομένως, μειώνεται η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της ελληνικής μεταποίησης, και αντίστροφα. Ο σχετικός αυτός δείκτης του μοναδιαίου κόστους εργασίας έχει υπολογιστεί σε κοινό νόμισμα (ECU) για την περίοδο προ ευρώ.

Το Διάγραμμα 6 είναι αποκαλυπτικό για τη διάβρωση που υπέστη η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού μεταποιητικού τομέα κατά την περίοδο 1995-2011. Ο δείκτης μοναδιαίου κόστους εργασίας αυξήθηκε σωρευτικά κατά 86% σημειώνοντας μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης +3,9%, όταν ο αντίστοιχος ΔΜΚΕ στις χώρες της ΕΕ αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό +1,9%. Αποτέλεσμα ήταν τα ελληνικά προϊόντα να γίνουν σωρευτικά, σε σχετικούς όρους, κατά 43% πιο ακριβά από τα προϊόντα των ανταγωνιστών μας. Αξίζει να σημειωθεί ότι, με βάση παλαιότερη μελέτη του Κέντρου Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών, οι χώρες της ΕΕ αντιπροσωπεύουν περίπου τα δύο τρίτα του συνολικού ανταγωνισμού που αντιμετωπίζουν τα ελληνικά προϊόντα στις διεθνείς αγορές [4], [5].

Η μείωση των μισθών και ημερομισθίων που επιβλήθηκε από τους πιστωτές με τα Προγράμματα Προσαρμογής οδήγησε σε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας και βελτίωση του σχετικού μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά τα έτη 2011-2013, με αποτέλεσμα να αντισταθμίσει περίπου το 50% της απώλειας της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων.

Κύριες αιτίες της αύξησης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, και ως εκ τούτου της διάβρωσης της ανταγωνιστικότητας, είναι η σημαντική αύξηση των μισθών και ημερομισθίων και η δυσανάλογα μικρή, σε σχέση με την πρώτη, αύξηση του όγκου παραγωγής στη μεταποίηση. Με άλλα λόγια, η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας είναι το αποτέλεσμα δύο αντίθετα μεταβαλλόμενων μεγεθών: της αμοιβής της εργασίας και της παραγωγικότητας της.

Για παράδειγμα, επί εποχής σκληρού Ευρώ και προ κρίσης, 2002-2009, το βασικό κόστος εργασίας στη

μεταποίηση σχεδόν διπλασιάστηκε (μέση ετήσια αύξηση Εθνικών Συλλογικών Συμβάσεων +5,5%, επίδομα ωρίμανσης 15% την 1η τριετία, 13% την 2η τριετία, 10% στις επόμενες τέσσερις τριετίες, επίδομα γάμου 10%, επίδομα/τέκνο 5%, κλπ.), με αποτέλεσμα να καταρρεύσει η μεταποίηση, διότι η αύξηση της παραγωγικότητας ήταν σαφώς μικρότερη της αύξησης του κόστους εργασίας, όπως αναλύεται στη συνέχεια.

Το Διάγραμμα 7 παρουσιάζει την εξέλιξη του ετήσιου κόστους μισθοδοσίας ενός ανειδίκευτου εργάτη/εργάτριας κατά την περίοδο 2002-2009 (7 έτη) που για λόγους συγκρισιμότητας ομαλοποιήθηκε, έτσι ώστε το ετήσιο εργατικό κόστος κατά το έτος 2002 να ισούται με € 10.000,00. Με βάση τις παραπάνω υποθέσεις, το βασικό ετήσιο κόστος μισθοδοσίας αυξήθηκε κατά την περίοδο 2002-2009 κατά +89% για τον άγαμο και κατά +126,8% για τον έγγαμο με δύο παιδιά.

Ο δείκτης κόστους εργασίας ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος (ή δείκτης μοναδιαίου κόστους εργασίας - ΔΜΚΕ) εκτιμάται σύμφωνα με τον εξής τύπο:

$$\Delta\text{ΜΚΕ} = \frac{(\text{Δείκτης αριθμού απασχολουμένων}) \times (\text{Δείκτης αμοιβών})}{\text{Δείκτης όγκου παραγωγής}}$$

Ο αριθμητής εκφράζει το συνολικό κόστος μισθοδοσίας και ο παρονομαστής τον όγκο παραγωγής. Έτσι προκύπτει ένας δείκτης που μετράει διαχρονικά το κόστος εργασίας ανά μία μονάδα παραγόμενου προϊόντος.

Επίσης, ο δείκτης της παραγωγικότητας της εργασίας ισούται με:

$$\text{Δείκτης παραγωγικότητας} = \frac{\text{Δείκτης όγκου παραγωγής}}{\text{Δείκτης αριθμού απασχολουμένων}}$$

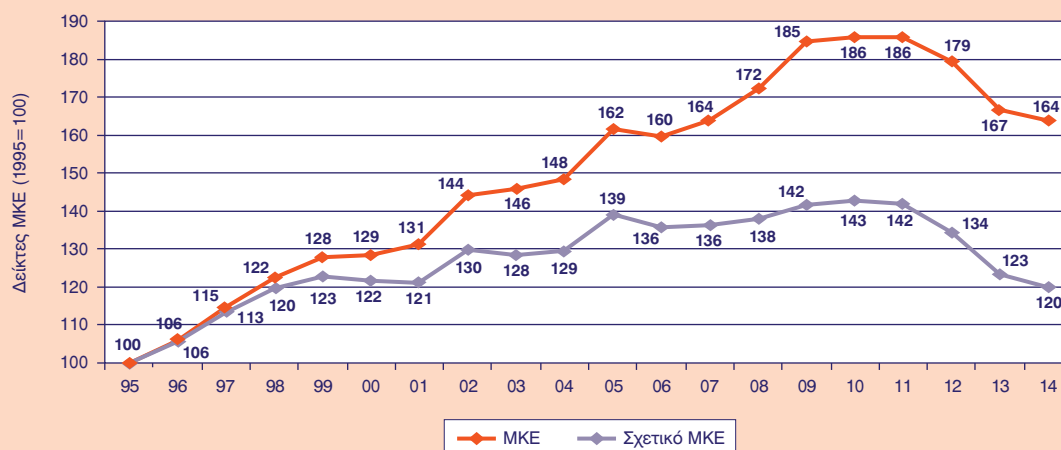
Από τα παραπάνω προκύπτουν τα εξής: Όσο μειώνεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος, τόσο αυξάνεται η ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης και αντίστροφα. Επίσης, όσο αυξάνεται ο όγκος παραγωγής ανά εργαζόμενο, τόσο αυξάνεται η παραγωγικότητα και αντίστροφα.

Από τις παραπάνω σχέσεις προκύπτει ένας εναλλακτικός τρόπος μέτρησης του Μοναδιαίου Κόστους Εργασίας:

$$\begin{aligned} \Delta\text{ΜΚΕ} &= \frac{\text{Δείκτης αμοιβών}}{(\text{Δείκτης όγκου παραγωγής}) / (\text{Δείκτης αριθμού απασχολουμένων})} = \\ &= \frac{\text{Δείκτης αμοιβών}}{\text{Δείκτης παραγωγικότητας}} \end{aligned}$$

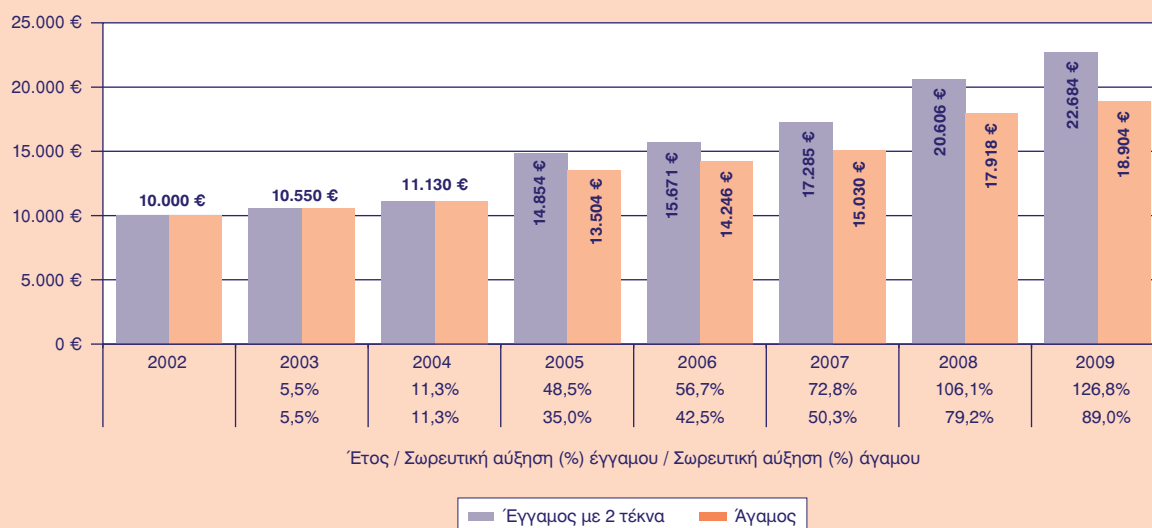
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Δείκτες μοναδιαίου κόστους εργασίας στη μεταποίηση (1995 = 100)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Εξέλιξη εργατικού κόστους κατά την περίοδο 2002-2009

Υποθέσεις:

1. Κατώτατος μισθός: € 556,04. Ετήσιο εργατικό κόστος: € 556,04 × 14 + 28,46% εργοδοτικές εισφορές = € 10.000,00.
2. Μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης του κατώτερου μισθού βάσει Εθνικών Συλλογικών Συμβάσεων: 5,5%.
3. Επίδομα ωρίμανσης: 15% την 1η τριετία, 13% την 2η τριετία.
4. Επίδομα γάμου: 10%, επίδομα / τέκνο: 5%.
5. Γάμος: το έτος 2005, 1ο τέκνο: το έτος 2007, 2ο τέκνο το έτος 2009.

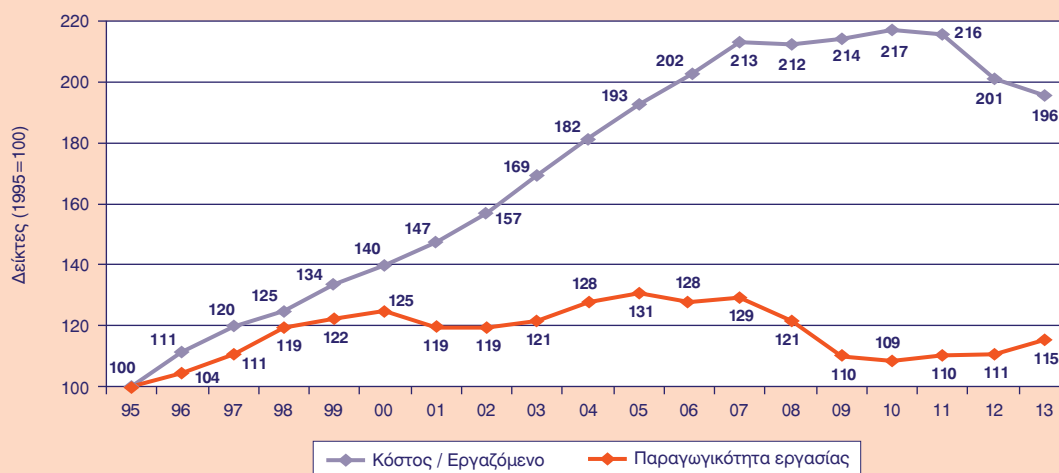
Με άλλα λόγια ο δείκτης του μοναδιαίου κόστους εργασίας ισούται με τον δείκτη της αμοιβής της εργασίας διαιρούμενο με τον δείκτη παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι, εάν η παραγωγικότητα αυξάνει περισσότερο από το κόστος της εργασίας, τότε ο ΔΜΚΕ μειώνεται και, ως εκ τούτου, βελτιώνεται η ανταγωνιστικότητα και αντίστροφα.

Στο Διάγραμμα 8 αποτυπώνονται οι εξελίξεις του μέσου ετήσιου κόστους ανά εργαζόμενο καθώς και του

δείκτη παραγωγικότητας της ελληνικής μεταποίησης. Τώρα γίνεται σαφές γιατί αυξήθηκε υπέρμετρα το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Το μέσο ετήσιο κόστος ανά εργαζόμενο αυξήθηκε κατά την περίοδο 1995-2010 κατά 117%, όταν η παραγωγικότητα βελτιώθηκε μόλις κατά 9%. Όλοι οι επιστημονικοί φορείς της χώρας (ΚΕΠΕ, ΤτΕ, ΙΟΒΕ, ΠΣΕ, κλπ.) ήδη από το 2000, όταν δρομολογήθηκε η ένταξη της χώρας μας στη ζώνη του Ευρώ, προειδοποίησαν τους

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8

Δείκτες μέσου ετήσιου κόστους και παραγωγικότητας της εργασίας στη μεταποίηση (1995 = 100)

κοινωνικούς εταίρους (ΣΕΒ, ΓΣΕΕ, κλπ.) ότι η ένταξη στο ενιαίο νόμισμα αφαιρούσε από τη χώρα μας τις δυνατότητες της εθνικής νομισματικής πολιτικής, η οποία με τις υποτιμήσεις του εθνικού νομίσματος μπορούσε, όπως στο παρελθόν, να αντισταθμίζει τις απώλειες της ανταγωνιστικότητας που προκαλούσε η αύξηση των μισθών και ημερομισθίων. Αποτέλεσμα της συνεχούς διάβρωσης της ανταγωνιστικότητας ήταν να συρρικνωθούν αρκετοί κλάδοι της μεταποίησης, ειδικά εκείνοι που χαρακτηρίζονται ως κλάδοι εντάσεως εργασίας (κλωστοϋφαντουργία, έπιπλα & λοιπές μεταποιητικές δραστηριότητες, ένδυση, υπόδηση & είδη ταξιδιού).

4. Οι εξαγωγικές επιδόσεις της μεταποίησης

Στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, οι εξαγωγές αποτελούν τον κύριο μοχλό ανάπτυξης της βιομηχανίας, αφού μέσα από τις εφαρμοζόμενες οικονομίες κλίμακας βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητά τους, με αποτέλεσμα την παραπέρα αύξηση της παραγωγής και την επέκταση των εξαγωγών. Η ελληνική μεταποίηση ακολούθησε αυτόν τον κανόνα και από τα πρώτα χρόνια της εκβιομηχάνισης της χώρας άρχισε και η εξωστρέφεια της βιομηχανίας. Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια που η χώρα μας μαστίζεται από την οικονομική κρίση και η εσωτερική κατανάλωση συνεχώς συρρικνώνεται, οι εξαγωγές έγιναν η μόνη λύση για την επιβίωση των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Το Διάγραμμα 9 είναι αποκαλυπτικό για το πόσο έχει αυξηθεί η εξωστρέφεια της ελληνικής μεταποίησης κατά τα χρόνια της κρίσης.

Η εξωστρέφεια εκφράζεται από τον λόγο (εξαγωγές)/(ακαθάριστη αξία παραγωγής). Κατά την προ κρίσης

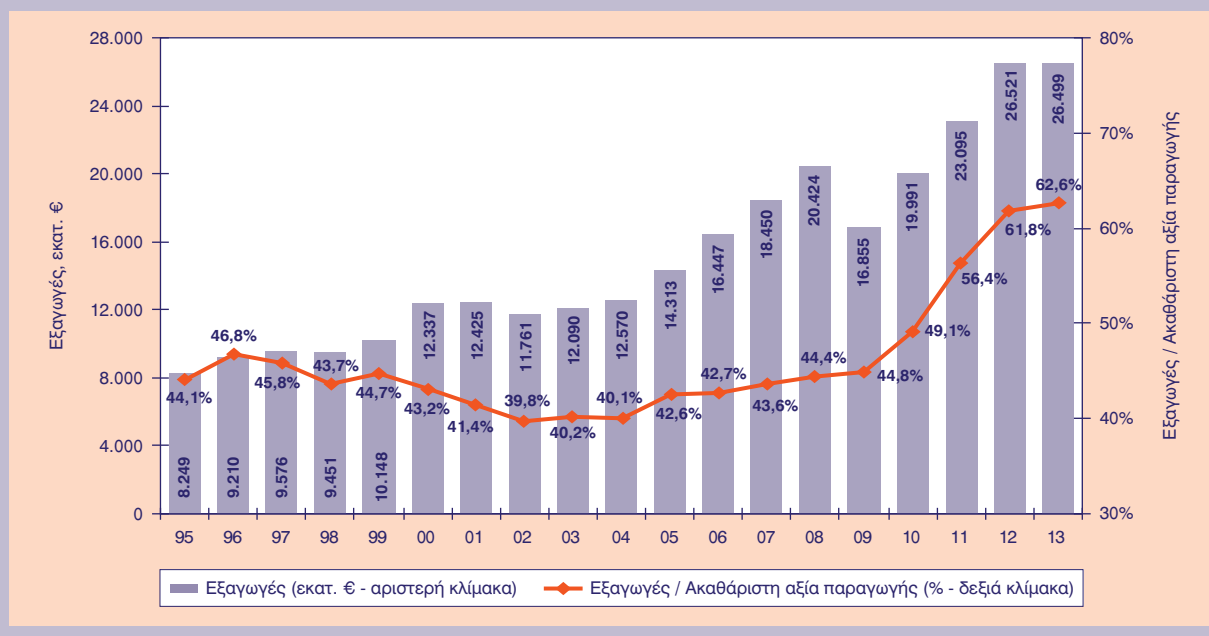
περίοδο οι εξαγωγές αποτελούσαν περίπου το 40%-43% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής, με παράλληλη αύξηση ή σταθερότητα της βιομηχανικής παραγωγής (Διάγραμμα 5). Όμως, κατά τα χρόνια της κρίσης, που ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής συνεχώς μειώνεται με μέσο ετήσιο ρυθμό -6,3%, οι εξαγωγές αυξάνονται και ο δείκτης εξωστρέφειας (εξαγωγές/παραγωγή) αυξήθηκε από 43,6% το 2007 σε 62,6% το 2013.

Παράλληλα, η ελληνική μεταποίηση, στην προσπάθειά της να αυξήσει τις εξαγωγικές της επιδόσεις, περιόρισε την παρουσία της στην εγχώρια αγορά. Κύρια αιτία ήταν οι χαμηλές τιμές που επικράτησαν στην ελληνική αγορά λόγω κρίσης και η μειωμένη ζήτηση. Με άλλα λόγια, οι μεταποιητικές επιχειρήσεις εστράφησαν στις ξένες αγορές στις οποίες προσέφεραν τα προϊόντα τους σε καλύτερες τιμές και με καλύτερους όρους πληρωμής. Αυτό προκύπτει από τα στοιχεία του Διαγράμματος 10 που δείχνει τη σύνθεση της εγχώριας φαινόμενης κατανάλωσης (παραγωγή + εισαγωγές - εξαγωγές). Εάν από την παραγωγή αφαιρέσουμε τις εξαγωγές, η εγχώρια παραγωγή καλύπτει ποσοστό μόλις 26% της εγχώριας κατανάλωσης, ενώ το υπόλοιπο 74% ικανοποιείται από τις εισαγωγές. Αξίζει να σημειωθεί ότι έως και το 2008 οι εισαγωγές αντιστοιχούσαν στο 70% ή και λιγότερο της εγχώριας κατανάλωσης, και διαδοχικά αυξήθηκαν στο 74% το 2013.

Με άλλα λόγια, τα εγχώρια παραγόμενα προϊόντα αντικατεστάθηκαν από φθηνότερα εισαγόμενα προϊόντα, και αυτό προκύπτει και από τους όρους εμπορίου (δείκτης εξαγομένων προϊόντων/δείκτης εισαγομένων προϊόντων). Οι όροι εμπορίου βελτιώθηκαν κατά την περίοδο 2009-2015 κατά +28,2%, που ση-

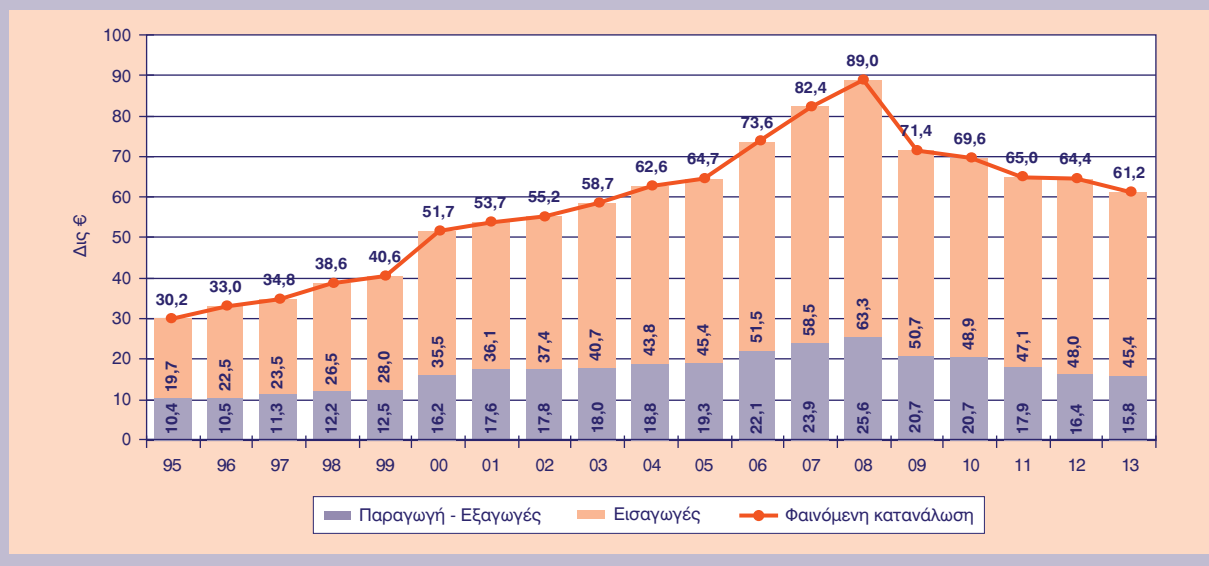
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9

Εξωστρέφεια της ελληνικής μεταποίησης (1995-2013)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10

Φαινόμενη εγχώρια κατανάλωση (1995-2013)

μαίνει ότι, κατά την περίοδο αυτή, οι εξαγωγικές επιχειρήσεις πέτυχαν στο εξωτερικό υψηλότερες τιμές κατά 28,2% σε σχέση με τις τιμές που θα εισέπρατταν στο εσωτερικό (αυτό συνέβη σε μεγάλο βαθμό στον κλάδο των τροφίμων & ποτών, [5]).

5. Συμπεράσματα

Στασιμότητα και στη συνέχεια δραστική μείωση σημειώνει ο κλάδος της ελληνικής μεταποίησης κατά τα τε-

λευταία 20 χρόνια. Ειδικότερα, κατά την προ της οικονομικής κρίσης περίοδο, 1995-2007, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής ήταν μόλις +0,6%, και από το 2008, έτος που σημειώθηκε η πρώτη ύφεση, έως και το 2013, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της βιομηχανικής παραγωγής ήταν -6,3%. Έτσι, σωρευτικά κατά την περίοδο 2008-2013, η βιομηχανική παραγωγή συρρικνώθηκε κατά -30,3%, και μόνο κατά τα έτη 2014 και 2015 αυξήθηκε κατά +1,8% και +1,9%, αντίστοιχα. Από τα πα-

ραπάνω προκύπτει ότι κατά την περίοδο 1995-2015, η βιομηχανική παραγωγή υποχώρησε κατά -19,5%. Αποτέλεσμα της συρρίκνωσης του μεταποιητικού τομέα είναι η δραστική μείωση των επενδύσεων, του αριθμού των μεταποιητικών επιχειρήσεων και του αριθμού των απασχολούμενων. Οι επενδύσεις, μετά από θεαματική αύξηση κατά την περίοδο 1995-2000, ακολουθούν πτωτική πορεία έως το 2005, και μετά από ανάκαμψη κατά τα έτη 2006, 2007 και 2008 (που οφείλεται στις επενδύσεις των κλάδων Πετρελαίου & Άνθρακα και Χημικών & Φαρμακευτικών Προϊόντων) συνεχίζουν την πτωτική τους πορεία, με αποτέλεσμα οι επενδύσεις το 2013 να διαμορφωθούν στα επίπεδα του 1995. Παράλληλα, οι μεταποιητικές επιχειρήσεις από 5.814 το 1995 περιορίστηκαν σε 2.845 το 2013 και χάθηκαν 82.090 θέσεις εργασίας (1995: 250.437 απασχολούμενοι, 2013: 168.347 απασχολούμενοι).

Πτωτική πορεία παρουσιάζει και η ακαθάριστη αξία παραγωγής της μεταποίησης. Μετά από συνεχή αύξηση κατά την περίοδο 1995-2008 με μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής +6,9% και αξία παραγωγής ύψους 46 δις € το 2008, περιορίστηκε σε 42,3 δις € το 2013, δηλαδή σωρευτική μείωση κατά -8,1%. Σημαντική μείωση σημείωσε και η προστιθέμενη αξία παραγωγής της μεταποίησης. Κατά την περίοδο 1995-2004, η προστιθέμενη αξία αποτελούσε περίπου το 36%-40% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής. Από το 2005 το ποσοστό αυτό μειώνεται συνεχώς και περιορίστηκε σε 22% και 23% κατά τα έτη 2012 και 2013, αντίστοιχα, με συνέπεια τη μείωση της συμμετοχής της μεταποίησης στο ΑΕΠ. Κατά την περίοδο 1995-2001, το ποσοστό του ΑΕΠ που προερχόταν από τον μεταποιητικό τομέα ήταν πάνω από 7%. Από το 2002 το ποσοστό συμμετοχής συνεχώς μειώνεται και διαμορφώθηκε σε 4,9% και 5,4% κατά τα έτη 2012 και 2013, αντίστοιχα.

Κύρια αιτία της συρρίκνωσης του μεταποιητικού τομέα είναι η διάβρωση της ανταγωνιστικότητας με βάση τον δείκτη του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Ο δείκτης μοναδιαίου κόστους εργασίας (ΔΜΚΕ) αυξήθηκε σωρευτικά, στην περίοδο 1995-2011, κατά 86% σημειώνοντας μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης +3,9%, όταν ο αντίστοιχος ΔΜΚΕ στις χώρες της ΕΕ αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό +1,9%. Αποτέλεσμα ήταν τα ελληνικά προϊόντα να γίνουν σωρευτικά, σε σχετικούς όρους, κατά 43% πιο ακριβά από τα προϊόντα των ανταγωνιστών μας. Η μείωση των μισθών και ημερομισθίων που επιβλήθηκε από τους πιστωτές με τα Προγράμματα Προσαρμογής οδήγησε σε μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας και βελτίωση του σχετικού μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά τα έτη 2011-2013, με αποτέλεσμα να αντισταθμίσει περίπου το 50% της απώλειας της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων. Κύριες αιτίες της αύξησης του μοναδιαίου κόστους εργασίας είναι η σημαντική αύξηση των μισθών

και ημερομισθίων και η δυσανάλογα μικρή, σε σχέση με την πρώτη, αύξηση του όγκου παραγωγής στη μεταποίηση. Με άλλα λόγια, η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας είναι το αποτέλεσμα δύο αντίθετα μεταβαλλόμενων μεγεθών: της αμοιβής της εργασίας και της παραγωγικότητάς της. Αρκεί να αναφερθεί ότι, κατά την περίοδο 1995-2010, το μέσο ετήσιο κόστος εργασίας αυξήθηκε κατά +117% και η παραγωγικότητα μόλις κατά +9%. Σύγκλιση μεταξύ των δύο δεικτών παρατηρείται κατά την περίοδο 2010-2013, όταν το μέσο ετήσιο κόστος εργασίας μειώθηκε κατά -10% και η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά +6%.

Οι εξαγωγές είναι η μόνη λύση για την επιβίωση των μεταποιητικών επιχειρήσεων, και ειδικότερα για την περίοδο που η χώρα μας μαστίζεται από την οικονομική κρίση και η εσωτερική κατανάλωση συνεχώς συρρικνώνεται. Μετά από συνεχή αύξηση των εξαγωγών κατά την περίοδο 1995-2008 με μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής +6,4%, ακολουθεί μείωση κατά -17,5% το 2009 λόγω της διεθνούς κρίσης. Έκτοτε, οι εξαγωγές μεταβάλλονται με θετικό ρυθμό σημειώνοντας σωρευτική αύξηση +57,2% στην περίοδο 2009-2013. Η σημαντική βελτίωση της εξωστρέφειας του μεταποιητικού τομέα αποκαλύπτεται από την αύξηση του δείκτη Εξαγωγές/Ακαθάριστη αξία παραγωγής. Κατά την προ κρίσης περίοδο οι εξαγωγές αποτελούσαν περίπου το 40%-43% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής (με περίπου αμετάβλητη τη βιομηχανική παραγωγή). Όμως, κατά τα χρόνια της κρίσης, που ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής συνεχώς μειώνεται, οι εξαγωγές αυξάνονται και ο δείκτης εξωστρέφειας (Εξαγωγές/Παραγωγή) αυξήθηκε από 43,6% το 2007 σε 62,6% το 2013. Με άλλα λόγια, η επιβίωση του μεταποιητικού τομέα εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τις εξαγωγές.

Πηγές

1. Η Ανταγωνιστικότητα των Ελληνικών Προϊόντων στην Περίοδο 1961-1983, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών (ΚΕΕΜ), Ιούνιος 1985.
2. Η Ανταγωνιστικότητα των Ελληνικών Προϊόντων στην Περίοδο 1980-1985: Ποσοτική Ανάλυση, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών (ΚΕΕΜ), Μάιος 1987.
3. Οι Εξαγωγικές Επιδόσεις της Ελληνικής Βιομηχανίας: Κλαδική Ανάλυση, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών (ΚΕΕΜ), Οκτώβριος 1995.
4. Οι Βασικές Ανταγωνίστριες Χώρες της Ελλάδος στις Εξαγωγές προς τις Χώρες-Μέλη της ΕΕ, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών (ΚΕΕΜ), Οκτώβριος 2000.
5. Η Εξέλιξη των Εξαγωγών Αγροτικών Προϊόντων κατά την Περίοδο 1988-2011: Τάσεις, Ανταγωνισμός, Μερίδια στις Ξένες Αγορές, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών (ΚΕΕΜ), Ιανουάριος 2013.
6. www.statistics.gr
7. <http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/relations/index.cfm?TargetUrl=LST_REL&StrLanguageCode=EN&IntCurrentPage=>.

Συμμετοχή και δυνατότητες της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Θεόδωρος Τσέκερης*

Γεωργία Σκίνηζη**

1. Εισαγωγή

Η τάση της εξωτερικής ανάθεσης (outsourcing) συγκεκριμένων διαδικασιών (είτε παραγωγικών διαδικασιών, είτε υπηρεσιών) υπήρξε η κινητήριος δύναμη πίσω από τη σύγχρονη διαμόρφωση των παγκόσμιων αλυσίδων αξίας (ΠΑΑ). Από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, οι επιχειρήσεις απομακρύνονται γεωγραφικά από τους καταναλωτές και συγκεντρώνονται σε βιομηχανικές περιοχές προκειμένου να εκμεταλλευτούν οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται και να σχηματίσουν νέα ευέλικτα συστημικά δίκτυα σε τοπικό επίπεδο (local outsourcing) και μικρές αλυσίδες αξίας (Capasso et al., 2013). Τη δεκαετία του '90, οι αλυσίδες αξίας αρχίζουν, συστηματικά και σε μεγάλο βαθμό, να διαπερνούν τα σύνορα, καθώς επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε οικονομίες υψηλού κόστους (κυρίως υψηλών μισθών) μεταφέρουν τόσο την παραγωγή τους όσο και άλλες δραστηριότητες και διαδικασίες σε χώρες χαμηλού κόστους. Η τεχνολογική επανάσταση της νέας χιλιετίας στα πεδία της πληροφορικής και της επικοινωνίας και η σημαντική βελτίωση των μεταφορών έδωσε τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να εξαπλώσουν τις δραστηριότητές τους σε ολόκληρο τον κόσμο, καθιστώντας τις αλυσίδες αξίας πραγματικά παγκόσμιες (Capasso et al., 2013· Baldwin και Venables, 2013).

Η τάση της μεταφοράς ορισμένων δραστηριοτήτων και διαδικασιών μιας επιχείρησης εκτός συνόρων (offshoring¹) έχει μία ιστορία τουλάχιστον 50 χρό-

νων στις δυτικές οικονομίες (Baldwin and Venables, 2013). Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η τάση αυτή έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις και έχει αλλάξει μορφή σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, καθώς αφορά όχι μόνο τις μεταποιητικές δραστηριότητες (manufacturing) αλλά και τις υπηρεσίες και δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας και εντάσεως γνώσης (Ceci και Masciarelli, 2010· Lewin et al., 2009) και παρουσιάζεται ως το νέο και επιτυχημένο επιχειρηματικό μοντέλο (Lewin και Volberda, 2011· Schmeisser, 2013). Επιπροσθέτως, η πρακτική της μεταφοράς δραστηριοτήτων εκτός συνόρων φαίνεται να μεταβάλλει τον παγκόσμιο οικονομικό χάρτη, καθώς επηρεάζει την ανταγωνιστικότητα, την απασχόληση, τις διαδικασίες δημιουργίας καινοτομίας και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των χωρών (Ceci και Masciarelli, 2010).

Το παρόν άρθρο επιχειρεί μια επικαιροποιημένη ανασκόπηση των τάσεων αυτών, δίνοντας έμφαση στη συμμετοχή και τις δυνατότητες που εμφανίζει η Ελλάδα στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Στη δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται διάφορα χαρακτηριστικά τα οποία θεωρούνται επιθυμητά, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, για τη συμμετοχή μιας χώρας ή μιας επιχείρησης στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Στην τρίτη και την τέταρτη ενότητα αναλύονται η συνολική συμμετοχή και η κλαδική συμμετοχή, αντίστοιχα, της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, ενώ στην τελευταία ενότητα συνοψίζονται τα αποτελέσματα και καταγράφονται τα συμπεράσματα της εργασίας.

2. Παράγοντες συμμετοχής στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Οι επιχειρήσεις αποφασίζουν να μεταφέρουν ορισμένες δραστηριότητές τους εκτός συνόρων για πολλούς λόγους: μείωση του κόστους, πρόσβαση σε εξειδικευμένο και ταλαντούχο εργατικό δυναμικό, πρόσβαση σε εξειδικευμένες τεχνολογίες, αύξηση της αποδοτικότητας και της ευελιξίας, πρόσβαση σε νέες αγορές, βελτίωση της εξυπηρέτησης των πελατών, μίμηση πρακτικής που

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

** Ερευνήτρια Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Ο όρος offshoring περιλαμβάνει τις δραστηριότητες μιας επιχείρησης που πραγματοποιούνται εκτός των συνόρων της χώρας στην οποία έχει έδρα η επιχείρηση. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν τις εισροές της επιχείρησης και όχι τις εκροές (δηλαδή, την πώληση των προϊόντων της επιχείρησης σε εκτός συνόρων αγορές). Ο όρος internal offshoring (ή captive offshoring ή international insourcing) αναφέρεται στην περίπτωση που η δραστηριότητα πραγματοποιείται από μία επιχείρηση η οποία συνδέεται άμεσα με τη «μητρική» επιχείρηση (affiliated company), π.χ., θυγατρική επιχείρηση. Κατ' αντιστοιχία, στην περίπτωση που η δραστηριότητα πραγματοποιείται από μία επιχείρηση η οποία δεν συνδέεται με τη «μητρική» επιχείρηση (unaffiliated company), π.χ., εξωτερικός προμηθευτής, αναφερόμαστε σε offshore outsourcing (ή outsource offshoring ή international subcontracting) (Kenney et al., 2009· Manning et al., 2008). Συχνά στη βιβλιογραφία υπάρχει σύγχυση μεταξύ των όρων offshoring και outsourcing. Με τον όρο outsourcing οι επιχειρήσεις που συνεργάζονται είναι ανεξάρτητες/αυτόνομες, ενώ με τον όρο offshoring οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις μπορεί να είναι είτε ανεξάρτητες είτε να έχουν σχέση εξάρτησης, βρίσκονται όμως σε διαφορετικές χώρες (Schmeisser, 2013).

είναι διαδεδομένη στον κλάδο και πίεση από τον ανταγωνισμό (Ceci και Masciarelli, 2010· Lewin και Peeters, 2006). Οι δραστηριότητες τις οποίες επιλέγουν να μεταφέρουν/μετατοπίσουν οι επιχειρήσεις έχουν μεγάλο εύρος και μπορεί να αφορούν στη μεταποιητική παραγωγή (manufacturing), τις τεχνολογίες πληροφορικής (information technology), την έρευνα και ανάπτυξη (R&D), π.χ., τον σχεδιασμό νέων προϊόντων, και, ιδιαίτερα τα τελευταία έτη, επιχειρηματικές διαδικασίες (business processes), π.χ., λογιστικές και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (Roza et al., 2011· Lewin et al., 2009).

Μια επιχείρηση, προκειμένου να αποφασίσει εάν θα μεταφέρει δραστηριότητές της στο εξωτερικό ή εάν θα συνεργαστεί με επιχειρήσεις του εξωτερικού, αλλά και ποια χώρα ή ποια επιχείρηση θα επιλέξει, λαμβάνει υπόψη της μία πλειάδα από διαφορετικούς παράγοντες. Στη διεθνή βιβλιογραφία παρουσιάζονται μία σειρά από επιθυμητά χαρακτηριστικά που θα πρέπει να διαθέτει η χώρα (host country) στην οποία θα επιλέξει να δραστηριοποιηθεί μια επιχείρηση (Πλαίσιο 1) αλλά και οι επιχειρήσεις με τις οποίες θα συνεργαστεί (Πλαίσιο 2).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1

Επιθυμητά χαρακτηριστικά χώρας/οικονομίας

- Υψηλός βαθμός πολιτισμικής συμβατότητας (Kshetri, 2007· Bunyaratavej et al., 2007).
- Σταθερότητα πολιτικού περιβάλλοντος, η οποία σχετίζεται με τη μείωση της αβεβαιότητας και επομένως με τη μείωση του κόστους συναλλαγής (transaction cost) (Bunyaratavej et al., 2007· Demirbag και Glaister, 2010· Doh et al., 2009· Kedia και Mukherjee, 2009).
- Υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (Bunyaratavej et al., 2007· Doh et al., 2009).
- Πληθώρα ταλαντούχου και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού υψηλών προσόντων (Lewin et al., 2009· Ceci και Masciarelli, 2010· Demirbag και Glaister, 2010· Roza et al., 2011).
- Ανεπτυγμένες υποδομές γνώσης (knowledge infrastructure) και εθνικό σύστημα καινοτομίας (national innovation system), το οποίο περιλαμβάνει πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα κ.ά. καθώς και εθνικές πολιτικές οι οποίες ενθαρρύνουν τη δημιουργία αλλά και τη διάχυση της καινοτομίας και της γνώσης (Demirbag και Glaister, 2010).
- Ύπαρξη αυστηρού νομικού πλαισίου ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την προστασία των προσωπικών δεδομένων (Kshetri, 2007) και την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων (Ceci και Masciarelli, 2010).
- Παρόμοιο τεχνολογικό προφίλ και μεγαλύτερο απόθεμα γνώσης (knowledge stock), π.χ., πατέντες, σε σχέση με τη χώρα στην οποία βρίσκεται η επιχείρηση (Chung και Yeaple, 2008).
- Ύπαρξη δομών που διευκολύνουν το διεθνές εμπόριο (αποδοτικά τελωνεία, υποδομές μεταφορών, λιμάνια, ευνοϊκό ρυθμιστικό πλαίσιο), κυρίως στις περιπτώσεις που μεταφέρονται μεταποιητικές διαδικασίες (Nordås, 2006· Bunyaratavej et al., 2007· Murphy και Siedschlag, 2015).
- Ύπαρξη επαγγελματικών και εμπορικών ενώσεων, οι οποίες επιβάλλουν στα μέλη τους έναν κώδικα συμπεριφοράς (Kshetri, 2007).

ΠΛΑΙΣΙΟ 2

Επιθυμητά χαρακτηριστικά επιχείρησης

- Υιοθέτηση ενός σύγχρονου τρόπου διαχείρισης και λειτουργίας της επιχείρησης² (Kshetri, 2007).
- Εξειδικευμένο προσωπικό υψηλών προσόντων (Lewin et al., 2009· Ceci και Masciarelli, 2010· Roza et al., 2011).
- Χαμηλότερο κόστος εργασίας (Doh et al., 2009· Kedia και Mukherjee, 2009· Demirbag και Glaister, 2010), ιδιαίτερα σε σύγκριση με τη χώρα όπου έχει την έδρα της η επιχείρηση. Το κόστος αυτό μάλιστα αναμένεται να αυξηθεί στην περίπτωση που η συνεργασία είναι επιτυχημένη, ειδικά όταν αφορά υπηρεσίες και δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας (Bunyaratavej et al., 2007).
- Άνετη χρήση της γλώσσας της χώρας στην οποία έχει την έδρα της η μητρική επιχείρηση (Doh et al., 2009).

2. Με τον όρο σύγχρονη διαχείριση (modern management) εννοείται ο επιστημονικός και συστηματικός τρόπος διαχείρισης και λειτουργίας μίας επιχείρησης.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά παίζουν μεγαλύτερο ή μικρότερο ρόλο στην απόφαση μίας επιχείρησης να συνεργαστεί με μία άλλη επιχείρηση του εξωτερικού, ανάλογα με το είδος του προϊόντος ή της υπηρεσίας που θα προσφέρει η επιχείρηση του εξωτερικού (Jensen και Pedersen, 2011). Για παράδειγμα, για την παραγωγή απλών προϊόντων μεγαλύτερη σημασία έχει το κόστος, ενώ για την παραγωγή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας έμφαση δίνεται στην ποιότητα και στην εξειδίκευση του προσωπικού. Σημαντικό ρόλο σε ό,τι αφορά τις παραγωγικές διαδικασίες έχουν οι υποδομές που διευκολύνουν το εμπόριο και τις μεταφορές. Αναφορικά με τις υπηρεσίες, έμφαση δίνεται στην εκπαίδευση, στη γλώσσα και, στις περιπτώσεις που οι υπηρεσίες σχετίζονται με την έρευνα και την ανάπτυξη καθώς και άλλες δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας, στο ανθρώπινο κεφάλαιο (πληθώρα εξειδικευμένου προσωπικού υψηλών προσόντων) και στη στήριξη της καινοτομίας και της γνώσης από την πλευρά του κράτους.

Η Ελλάδα διαθέτει ορισμένα από τα επιθυμητά χαρακτηριστικά που προτείνονται από τη βιβλιογραφία, όπως, για παράδειγμα, υψηλό βαθμό πολιτισμικής συμβατότητας και αυστηρό νομικό πλαίσιο σε ό,τι αφορά την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων. Γίνεται επίσης προσπάθεια ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού των δομών που διευκολύνουν το διεθνές εμπόριο τόσο σε επίπεδο υπηρεσιών (τελωνεία κ.ά.) όσο και σε επίπεδο υποδομών (λιμάνια, οδικό δίκτυο κ.ά.). Από την άλλη πλευρά, το οικονομικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα ασταθές, καθώς η χώρα ταλανίζεται από μακροχρόνια οικονομική κρίση, η οποία μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά για τις επιχειρήσεις του εξωτερικού.

Η αξιολόγηση του επίπεδου εκπαίδευσης στην Ελλάδα, των υποδομών γνώσης και του εθνικού συστήματος καινοτομίας, και η σύγκριση με άλλα κράτη είναι εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία και ξεφεύγει από τους στόχους του άρθρου. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, με βάση στοιχεία του ΟΟΣΑ³, η Ελλάδα κατατάσσεται 32η ανάμεσα στα 37 κράτη που εξετάζονται αναφορικά με τις άμεσες κρατικές ενισχύσεις προς τις επιχειρήσεις για έρευνα και ανάπτυξη (Ε&Α) και τα φορολογικά κίνητρα για Ε&Α (για το έτος 2013). Επιπροσθέτως, η Ελλάδα κατατάσσεται τελευταία, ανάμεσα σε 37 εξεταζόμενες χώρες, σε ό,τι αφορά τις δαπάνες για Ε&Α στις επιχειρήσεις (33,3% των ακαθάριστων εγχώριων δαπανών για Ε&Α, ενώ για 27 χώρες το ποσοστό αυτό ξεπερνάει το 50%) (OECD, 2015a).

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης στην Ελλάδα, είναι αξιοσημείωτο ότι παρατηρούνται ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με μελέτη του ΟΟΣΑ (OECD, 2016), το 47% του πληθυσμού ηλικίας 18 ετών φοιτούσε στην τριτοβάθμια εκπαίδευση το έτος 2014, το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό μετά τη Νότια Κορέα ανάμεσα στα 33 κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ για τα οποία υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία (ο μέσος όρος του ΟΟΣΑ είναι 18%). Το αντίστοιχο ποσοστό για την ηλικία των 19 ετών είναι 54% (μέσος όρος ΟΟΣΑ 33%), το τρίτο υψηλότερο ποσοστό μετά τη Νότια Κορέα και την Ιρλανδία, ενώ για την ηλικία των 20 ετών είναι 55% (μέσος όρος ΟΟΣΑ 39%), το τέταρτο υψηλότερο ποσοστό μετά τη Νότια Κορέα, την Ιρλανδία και τη Σλοβενία. Επιπροσθέτως, το 26% των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προέρχεται από τα πεδία των φυσικών επιστημών και της μηχανικής, στοιχείο που κατατάσσει την Ελλάδα 6η ανάμεσα στις 40 εξεταζόμενες χώρες (OECD, 2015a). Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα αντιστοιχούν 5,8 κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών ανά 1.000 άτομα ηλικίας 25-64, στοιχείο που κατατάσσει την Ελλάδα 21η ανάμεσα στις 34 χώρες που συμμετέχουν στη μελέτη (OECD, 2015a)⁴.

Μία συνοπτική εικόνα αναφορικά με την ύπαρξη τριτοβάθμιας και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα παρουσιάζεται μέσα από τα στοιχεία έκθεσης του ΟΟΣΑ (OECD, 2015a). Στην Ελλάδα αντιστοιχούν 7,49 ερευνητές⁵ ανά 1.000 εργαζόμενους για το έτος 2013 (21η ανάμεσα σε 36 χώρες) και συνολικά 10,84 απασχολούμενοι σε έργα έρευνας και ανάπτυξης (ερευνητές και τεχνικό και υποστηρικτικό προσωπικό) ανά 1.000 εργαζόμενους (24η ανάμεσα σε 34 χώρες). Μόλις το 13,9% των ερευνητών απασχολείται σε επιχειρήσεις (το μικρότερο ποσοστό μεταξύ των 36 χωρών που περιλαμβάνονται στην έρευνα), ενώ σε 30 από τις 36 υπό εξέταση χώρες το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο από 30%. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερευνητών απασχολείται στην ανώτατη εκπαίδευση 65,2%, ενώ το 19,9% απασχολείται στην κυβέρνηση.

Από την παρουσίαση που προηγήθηκε, γίνεται εμφανές ότι απαιτείται περισσότερη μελέτη προκειμένου να αξιολογηθεί η θέση της Ελλάδας πληρέστερα και να εντοπιστούν εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία θα πρέπει να ενδυναμωθούν, προκειμένου η χώρα να ενισχύσει τη θέση της στον παγκόσμιο χάρτη των αλυσίδων αξίας.

3. <<https://www.oecd.org/sti/rd-tax-incentive-indicators.htm>>.

4. Τα στοιχεία για την Ελλάδα αφορούν το έτος 2013 και όσους έλαβαν διδακτορικό τίτλο σπουδών από το 1990 και μετά.

5. Ως ερευνητές ορίζονται οι επαγγελματίες που δημιουργούν νέα γνώση, προϊόντα, υπηρεσίες, μεθόδους και συστήματα, και απασχολούνται άμεσα σε έργα έρευνας και ανάπτυξης.

3. Η συνολική συμμετοχή της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Οι δείκτες συμμετοχής μιας χώρας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας αναπαριστούν σε σημαντικό βαθμό τη θέση της χώρας αυτής στο παγκόσμιο εμπόριο και τα διεθνή δίκτυα παραγωγής και εφοδιαστικής αλυσίδας. Συνεπώς, υποδηλώνουν και τις δυνατότητες της συγκεκριμένης χώρας να προσελκύσει ή να συμμετάσχει σε αλυσιδωτές δραστηριότητες παραγωγής και επεξεργασίας προϊόντων και παροχής υπηρεσιών για λογαριασμό επιχειρήσεων άλλων χωρών (offshoring). Σύμφωνα με τη μεθοδολογία του ΟΟΣΑ (OECD, 2013a; OECD, 2015b) για την ανάλυση των διακλαδικών-διακρατικών μητρώων προστιθέμενης αξίας, ο καθορισμός της συμμετοχής κάθε χώρας στις ΠΑΑ ορίζεται σε σχέση με τις έμπροσθεν διασυνδέσεις (forward linkages) και τις όπισθεν διασυνδέσεις (backward linkages) της με τις υπόλοιπες χώρες. Αναλυτικότερα, οι έμπροσθεν διασυνδέσεις αναφέρονται στις (ενδιάμεσες) εισροές (προστιθέμενης αξίας) που παράγονται στην Ελλάδα και ενσωματώνονται στις συνολικές εξαγωγές μιας άλλης χώρας προς τρίτες χώρες, ενώ οι όπισθεν διασυνδέσεις αναφέρονται στην ενσωμάτωση (ενδιάμεσων) εισροών προστιθέμενης αξίας που παράγονται σε άλλες χώρες στις συνολικές εξαγωγές της Ελλάδας. Το σύνολο των έμπροσθεν και των όπισθεν διασυνδέσεων μιας χώρας ορίζει τη συνολική συμμετοχή της στις ΠΑΑ.

Πιο συγκεκριμένα, ο καθορισμός των έμπροσθεν και των όπισθεν διασυνδέσεων μιας χώρας βασίζεται στον υπολογισμό των ακόλουθων διανυσμάτων, αντίστοιχα:

$$EXGR_DVA_{c,p} = (\mathbf{V} \mathbf{B} \mathbf{EX})_{c,p}, \quad (1)$$

$$EXGR_FVA_c = \mathbf{V} \mathbf{B}_c EXGR_{c,i}. \quad (2)$$

Το διάνυσμα $EXGR_DVA_{c,p}$ αντιστοιχεί στην προστιθέμενη αξία (σε χρηματικούς όρους) που παράγεται στη χώρα c και ενσωματώνεται στις εξαγωγές της χώρας p , ενώ το διάνυσμα $EXGR_FVA_c$ αντιστοιχεί στην εξωτερική προστιθέμενη αξία (δηλαδή, στην αξία όλων των ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών που εισάγονται από άλλες χώρες), η οποία ενσωματώνεται στις συνολικές εξαγωγές της χώρας c . Το διάνυσμα $\mathbf{V}$ αντιστοιχεί στον λόγο της προστιθέμενης αξίας προς τη συνολική παραγωγή της χώρας c , ο πίνακας $\mathbf{B} = (\mathbf{I} - \mathbf{A})^{-1}$ είναι το παγκόσμιο αντίστροφο μητρώο Leontief, όπου $\mathbf{A}$ είναι ο πίνακας των τεχνολογικών συντελεστών⁶ του διακλαδικού-διακρα-

τικού μητρώου προστιθέμενης αξίας, ενώ ο πίνακας $\mathbf{B}_c = (\mathbf{I} - \mathbf{A}_c)^{-1}$ είναι το τοπικό αντίστροφο μητρώο Leontief, του οποίου τα στοιχεία αντιστοιχούν στη χώρα c . Ο πίνακας $\mathbf{EX}$ αντιστοιχεί στο παγκόσμιο μητρώο των συνολικών εξαγωγών, ενώ τα στοιχεία $EXGR_{c,i}$ δείχνουν τις συνολικές εξαγωγές αγαθών ή/και υπηρεσιών από τον κλάδο/τομέα οικονομικής δραστηριότητας i από τη χώρα c προς τις υπόλοιπες χώρες.

Με βάση την εκτιμώμενη ποσότητα των έμπροσθεν συνδέσεων, όπως περιγράφεται στην εξίσωση (1), η προστιθέμενη αξία $EXGR_DVA_{c,i}$ που παράγεται στον κλάδο αγαθών/υπηρεσιών i σε μια χώρα και ενσωματώνεται στις εξαγωγές τρίτων χωρών, ως μερίδιο των ακαθάριστων εξαγωγών της στον συγκεκριμένο κλάδο i , προκύπτει ως εξής:

$$EXGR_DVA_{c,i} = \frac{\sum_p EXGR_DVA_{c,p,i}}{EXGR_{c,i}} \times 100, \quad (3)$$

όπου $EXGR_DVA_{c,p,i}$ είναι η προστιθέμενη αξία που παράγεται στη χώρα c και ενσωματώνεται στον κλάδο των αγαθών/υπηρεσιών i που εξάγονται από τη χώρα p προς τρίτες χώρες, όπως προκύπτει από το στοιχείο i του διανύσματος $EXGR_DVA_{c,p}$ της εξίσωσης (1). Ο δείκτης αυτός αποτυπώνει τον βαθμό εξαγωγικής διείσδυσης της χώρας c , ως προς την εγχώρια παραγόμενη προστιθέμενη αξία σε έναν ή περισσότερους κλάδους στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και, γενικότερα, στο διεθνές εμπόριο. Αντιστοίχως, με βάση την εκτιμώμενη ποσότητα των όπισθεν συνδέσεων, όπως περιγράφεται στην εξίσωση (2), η προστιθέμενη αξία $EXGR_FVA_{c,i}$ που παράγεται από άλλες χώρες στον κλάδο αγαθών/υπηρεσιών i και ενσωματώνεται στην προστιθέμενη αξία παραγωγής της χώρας c , ως μερίδιο των ακαθάριστων εξαγωγών της, προκύπτει ως εξής:

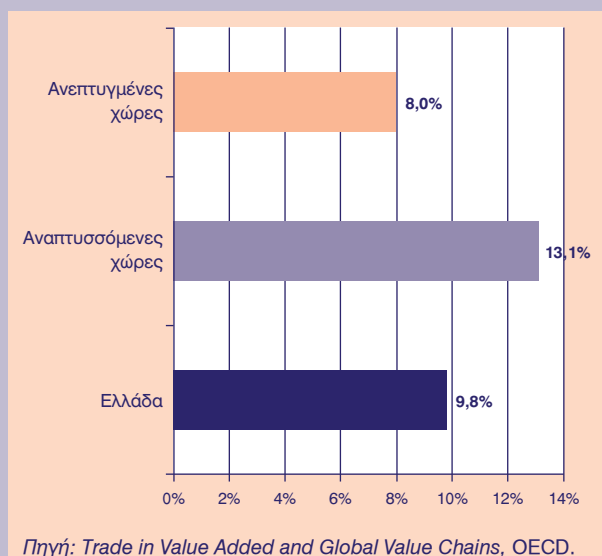
$$EXGR_FVA_{c,i} = \frac{\sum_p EXGR_FVA_{c,p,i}}{EXGR_{c,i}} \times 100, \quad (4)$$

όπου $EXGR_FVA_{c,p,i}$ είναι η εξωτερική προστιθέμενη αξία που ενσωματώνεται στον κλάδο των αγαθών/υπηρεσιών i της χώρας c που στη συνέχεια εξάγονται στη χώρα p . Ο δείκτης που υπολογίζεται στην εξίσωση (4) αποτυπώνει τον βαθμό συμμετοχής μιας χώρας στις όπισθεν διασυνδέσεις στις ΠΑΑ και, συνεπώς, τον βαθμό εξάρτησης των ακαθάριστων εξαγωγών της από την εισαγωγή ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών από το εξωτερικό.

6. Ο πίνακας των τεχνολογικών συντελεστών ορίζεται ως ο λόγος μεταξύ κάθε στοιχείου της μήτρας $\mathbf{A}$ και του αθροίσματος των στοιχείων της στήλης που βρίσκεται.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Μέση ποσοστιαία μεταβολή της συμμετοχής της Ελλάδας και άλλων χωρών στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, 1995-2011

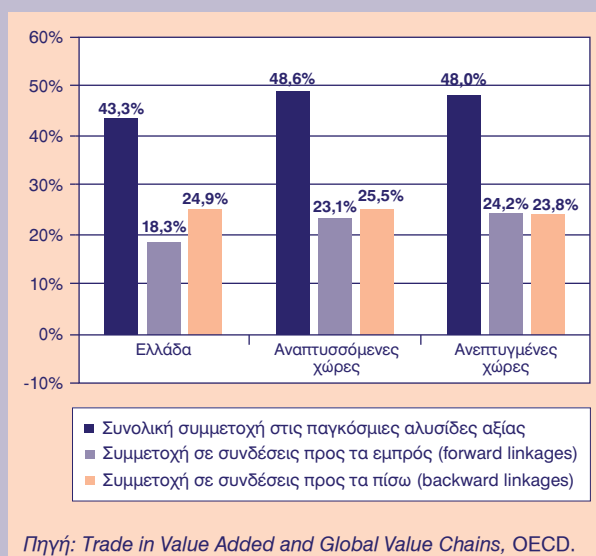

Το Διάγραμμα 1 δείχνει ότι, κατά την περίοδο των ετών 1995-2011, για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα μητρώα διακρατικών και διακλαδικών ροών προστιθέμενης αξίας από τον ΟΟΣΑ, η Ελλάδα αύξησε κατά 9,8% τη συμμετοχή της στις ΠΑΑ, ως προς το συνολικό περιεχόμενο των ενδιάμεσων ροών προστιθέμενης αξίας στις συνολικές ακαθάριστες εξαγωγές της. Η εν λόγω αύξηση είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη αύξηση που παρατηρήθηκε στη συμμετοχή στις ΠΑΑ του συνόλου των ανεπτυγμένων χωρών (8%), αλλά μικρότερη από την αντίστοιχη αύξηση της συμμετοχής των αναπτυσσόμενων χωρών (13,1%).

Το Διάγραμμα 2 απεικονίζει τους δείκτες συμμετοχής της Ελλάδας, και των αναπτυσσόμενων και των ανεπτυγμένων χωρών συνολικά στις ΠΑΑ για το έτος 2011. Η Ελλάδα υπολείπεται τόσο από τις αναπτυσσόμενες όσο και από τις ανεπτυγμένες χώρες ως προς τη συνολική συμμετοχή στις ΠΑΑ, με ποσοστό 43,3%, έναντι ποσοστών 48,6% και 48%, αντίστοιχα. Στην Ελλάδα είναι περισσότερες οι όπισθεν συνδέσεις (24,9%) σε σύγκριση με τις έμπροσθεν συνδέσεις (18,3%). Αυτή η ανισορροπία μεταξύ των συνδέσεων της Ελλάδας στις ΠΑΑ, όσον αφορά τις εισροές και τις εκροές της στις συνολικές εξαγωγές της ίδιας και των άλλων χωρών, αντίστοιχα, επιτάχθηκε σε σύγκριση με το 2009, όταν παρατηρήθηκαν ποσοστά της τάξης του 19% για τις έμπροσθεν συνδέσεις και του 23% για τις όπισθεν συνδέσεις (OECD, 2013b). Σε αντίθεση με την Ελλάδα και το

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Δείκτες συμμετοχής της Ελλάδας και άλλων χωρών στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας (% συνόλου εξαγωγών), 2011

σύνολο των αναπτυσσόμενων χωρών του κόσμου, όπου επίσης υπερисχύουν οι όπισθεν συνδέσεις, σε σχέση με τις έμπροσθεν συνδέσεις, το σύνολο των ανεπτυγμένων χωρών εμφανίζει πλεόνασμα στις έμπροσθεν συνδέσεις, σε σχέση με τις όπισθεν συνδέσεις.

Ο Πίνακας 1 επικεντρώνει στη συγκριτική παρουσίαση των δεικτών συμμετοχής (εξαγωγικής διείσδυσης) της Ελλάδας και άλλων χωρών στις ΠΑΑ, όπως ορίζονται στην εξίσωση (3), για τα έτη 1995 και 2011. Στο επίπεδο της συνολικής προστιθέμενης αξίας (για όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας), η Ελλάδα αύξησε το μερίδιο διείσδυσής της στις ΠΑΑ, από το 11,9% το 1995 στο 18,3% το 2011. Παρά τη βελτίωση της χώρας στην παγκόσμια κατάταξη, από τη θέση 55 το 1995 στη θέση 44 το 2011, αυτή η αυξημένη εξωστρέφεια παρέμεινε σε επίπεδα χαμηλότερα από τον παγκόσμιο μέσο όρο, που ανήλθε από το 16% το 1995 στο 22,8% το 2011. Τη μεγαλύτερη αύξηση στον συγκεκριμένο δείκτη διείσδυσης στις ΠΑΑ σημείωσαν αναπτυσσόμενες χώρες (συμπεριλαμβανομένων αυτών του υπόλοιπου κόσμου) και, ιδιαίτερα, το Μπρουνέι, που καταλαμβάνει την πρώτη θέση στην παγκόσμια κατάταξη το 2011, με ποσοστό 42,7%, έναντι 21% το 1995, ξεπερνώντας τη Σαουδική Αραβία που καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση (με 42%, έναντι 26,9% το 1995). Τα συγκεκριμένα ποσοστά μπορούν να αποδοθούν σε σημαντικό βαθμό στην εξαγωγή πετρελαίου από τις αναφερόμενες χώρες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Εγχώρια προστιθέμενη αξία επιλεγμένων χωρών και της Ελλάδας που ενσωματώνεται στις εξαγωγές τρίτων χωρών, ως μερίδιο των ακαθάριστων συνολικών εξαγωγών, 1995-2011

Χώρα	1995	Κατάταξη	2011	Κατάταξη
	Μερίδιο (%)		Μερίδιο (%)	
Ελλάδα	11,9	55	18,3	44
Βουλγαρία	14,7	37	16,7	50
Κύπρος	11,0	59	17,1	48
Ιταλία	15,4	33	21,1	33
Γερμανία	20,7	7	24,1	23
Ολλανδία	17,9	21	27,5	11
Γαλλία	17,9	19	21,9	32
Ηνωμένο Βασίλειο	19,0	12	24,7	18
Ρωσία	25,1	3	38,1	4
Τουρκία	13,3	45	15,3	58
ΗΠΑ	19,4	11	24,9	16
Κίνα	9,5	61	15,6	56
Ιαπωνία	23,8	4	32,8	6
Σαουδική Αραβία	26,9	1	42,0	2
Μπρουνέι	21,0	5	42,7	1
Υπόλοιπος κόσμος	18,4	16	33,2	5
Παγκόσμιος μέσος όρος	16,0		22,8	

Πηγή: <<https://stats.oecd.org>> και ιδία επεξεργασία.

4. Η κλαδική συμμετοχή της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Ο Πίνακας 2 δείχνει ότι, για το έτος 2011, ο κυριότερος κλάδος εξαγωγής προστιθέμενης αξίας της ελληνικής οικονομίας στις ΠΑΑ ήταν αυτός των μεταφορών και της αποθήκευσης, ενώ ακολουθούν με διαφορά οι κλάδοι του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, και του ηλεκτρισμού. Το αποτέλεσμα αυτό φανερώνει τον καθοριστικό ρόλο των μεταφορών, ιδιαίτερα της μεταφοράς εμπορευμάτων μέσω θαλάσσης και, σε μικρότερο βαθμό, των αεροπορικών επιβατικών μεταφορών στις εισπράξεις υπηρεσιών της Ελλάδας (Τσέκερης, 2016). Επιπλέον, το συγκεκριμένο αποτέλεσμα επιβεβαιώνει σχετικές προηγούμενες αναλύσεις (OECD, 2013a), σύμφωνα με τις οποίες η Ελλάδα, μαζί με το Λουξεμβούργο και την Ιρλανδία, είναι οι χώρες με το μεγαλύτερο μερίδιο προστιθέμενης αξίας στις υπηρεσίες στο σύνολο των εξαγωγών, μεταξύ όλων των χωρών του ΟΟΣΑ.

Ο Πίνακας 2 δείχνει, επίσης, ότι το 2011 οι κυριότερες χώρες εξαγωγής εγχώριων (ελληνικών) ενδιάμεσων εισροών προστιθέμενης αξίας σε τρίτες χώρες στις ΠΑΑ αντιστοιχούσαν σε μεγάλες αγορές κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Γερμανία και, σε μικρότερο

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Συμμετοχή της Ελλάδας με έμπροσθεν συνδέσεις (forward linkages) στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας (% συνόλου εξαγωγών των εγχώριων εισροών που αποστέλλονται σε τρίτες χώρες), 2011

Κυριότεροι εξαγωγικοί κλάδοι στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Μεταφορές και αποθήκευση	33,40%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	14,30%
Ηλεκτρισμός, αέριο & νερό	5,90%

Κυριότερες χώρες εξαγωγής εγχώριων εισροών στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Γερμανία	12,10%
Ιταλία	8,30%
Ηνωμένο Βασίλειο	6,80%

Πηγή: Measuring Trade in Value Added: An OECD-WTO joint initiative (URL: <<http://www.oecd.org/sti/ind/measuringtradeinvalue-addedanoecd-wtojointinitiative.htm>>).

**ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Συμμετοχή της Ελλάδας
με όπισθεν συνδέσεις (backward linkages)
στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας
(% συνόλου περιεχομένου εισροών
από το εξωτερικό στις εξαγωγές), 2011**

**Κυριότεροι κλάδοι εισαγωγής
στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας**

Μεταφορές και αποθήκευση	32,20%
Πετρελαιοειδή προϊόντα	23,50%
Βασικά μέταλλα	10,10%

**Κυριότερες χώρες προέλευσης
εισαγόμενων εισροών**

Ρωσία	20,50%
ΗΠΑ	7,20%
Σαουδική Αραβία	6,70%

Πηγή: *Measuring Trade in Value Added: An OECD-WTO joint initiative* (URL: <<http://www.oecd.org/sti/ind/measuringtradeinvalue-addedanoecd-wtojointinitiative.htm>>).

βαθμό, η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Ο Πίνακας 3 δείχνει ότι, για το έτος 2011, ο κυριότερος εισαγωγικός κλάδος της ελληνικής οικονομίας στις ΠΑΑ είναι επίσης αυτός των μεταφορών και της αποθήκευσης, ενώ ακολουθούν με διαφορά οι κλάδοι των πετρελαιοειδών προϊόντων και των βασικών μετάλλων. Όσον αφορά τις κυριότερες χώρες προέλευσης των εισαγόμενων εισροών προστιθέμενης αξίας που ενσωματώνονται στις ακαθάριστες εξαγωγές, πρώτη είναι η Ρωσία, με σημαντική διαφορά από τη δεύτερη και την τρίτη χώρα, δηλαδή, τις ΗΠΑ και τη Σαουδική Αραβία. Μεταξύ άλλων, τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν τη σημαντική εξάρτηση του περιεχομένου προστιθέμενης αξίας των ελληνικών εξαγωγών από χώρες που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη μεταφορά ενεργειακών πρώτων υλών, όπως είναι η Ρωσία και η Σαουδική Αραβία (με τις εισαγωγές φυσικού αερίου και πετρελαίου, αντίστοιχα).

Με βάση την εξίσωση (3) για τον υπολογισμό της εξαγωγικής διείσδυσης της οικονομίας μιας χώρας σε επίπεδο κλάδου/τομέα, ο Πίνακας 4 δείχνει ότι η Ελλάδα βελτίωσε μόλις μια θέση στην παγκόσμια κατάταξη τη διείσδυσή της στις ΠΑΑ μεταξύ 1995-2011, ως προς τις εξαγωγές βιομηχανικών αγαθών στον τομέα της μεταποίησης, παρά την αύξηση του αντίστοιχου μεριδίου από το 8,7% στο 11,9%. Η εξαγωγική διείσδυση της Ελλάδας στον τομέα της μεταποιητικής βιομηχανίας

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Εγχώρια προστιθέμενη αξία επιλεγμένων χωρών και της Ελλάδας που ενσωματώνεται στις εξαγωγές τρίτων χωρών, ως μερίδιο των ακαθάριστων εξαγωγών στη μεταποιητική βιομηχανία, 1995-2011

Χώρα	1995		2011	
	Μερίδιο (%)	Κατάταξη	Μερίδιο (%)	Κατάταξη
Ελλάδα	8,7	56	11,9	55
Βουλγαρία	11,0	38	13,2	46
Κύπρος	6,5	61	9,3	60
Ιταλία	12,3	30	16,6	30
Γερμανία	16,7	5	18,7	18
Ολλανδία	13,4	26	17,5	24
Γαλλία	14,1	20	16,8	28
Ηνωμένο Βασίλειο	14,8	13	16,8	29
Ρωσία	20,1	3	29,3	4
Τουρκία	10,1	45	12,1	54
ΗΠΑ	15,6	10	18,3	21
Κίνα	7,4	60	12,4	52
Ιαπωνία	20,2	2	28,4	5
Σαουδική Αραβία	20,4	1	33,7	1
Μπρουνέι	15,4	11	31,8	2
Υπόλοιπος κόσμος	14,2	19	26,5	7
Παγκόσμιος μέσος όρος	12,4		17,3	

Πηγή: <<https://stats.oecd.org>> και ιδία επεξεργασία.

υπολείπεται σημαντικά από τον παγκόσμιο μέσο όρο, που ανήλθε από το 12,4% το 1995 στο 17,3% το 2011.

Αντιθέτως, όπως φαίνεται στον Πίνακα 5, ο αντίστοιχος δείκτης διείσδυσης της Ελλάδας στον τομέα των επιχειρηματικών υπηρεσιών βελτιώθηκε σημαντικά, από την 34η της παγκόσμιας κατάταξης το 1995 στην 17η θέση το 2011, φθάνοντας από το 2,6% στο 5,3%, ξεπερνώντας τον παγκόσμιο μέσο όρο (4,1% το 2011). Συνεπώς, ο τομέας των επιχειρηματικών υπηρεσιών στην Ελλάδα παρουσιάζει αυξανόμενες προοπτικές εξαγωγικής διείσδυσης στις ΠΑΑ, σε σύγκριση με τον τομέα της μεταποιητικής βιομηχανίας.

Για τον εντοπισμό των χωρών στις οποίες η Ελλάδα σημείωσε τις καλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις στις ΠΑΑ, ως προς τις εξαγωγές με το μεγαλύτερο περιεχόμενο εγχώριας προστιθέμενης αξίας, σε επίπεδο τομέα οικονομικής δραστηριότητας i , εκτιμήθηκε το αντίστοιχο μερίδιο $EXGR_DVApSH_{c,p,i}$ ανά χώρα-εταίρο p που εισάγει αγαθά και υπηρεσίες από την Ελλάδα (η οποία εδώ συμβολίζεται με τον υποδείκτη c), μέσω της ακόλουθης εξίσωσης:

$$EXGR_DVApSH_{c,p,i} = \frac{EXGR_DVA_{c,p,i}}{\sum_p EXGR_DVA_{c,p,i}} \times 100. \quad (5)$$

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πίνακα 6, το έτος 2011, η σημαντικότερη χώρα αποστολής ελληνικών εξαγωγών ενδιάμεσων αγαθών στον τομέα της μεταποιητικής βιομηχανίας, ως προς το περιεχόμενό τους σε εγχώρια προστιθέμενη αξία, ήταν η Κύπρος, με ποσοστό 20,7%. Ακολουθούν με πολύ μικρότερα ποσοστά η Βουλγαρία (4,8%), η Ρωσία (1,5%), η Τουρκία (1,2%) και η Μάλτα (0,9%).

Αντιστοίχως, ο Πίνακας 7 δείχνει ότι, το έτος 2011, η σημαντικότερη χώρα αποστολής ελληνικών εξαγωγών (ενδιάμεσων) επιχειρηματικών υπηρεσιών ήταν επίσης η Κύπρος, με ποσοστό 8,6%. Ακολουθούν η Βουλγαρία (3,4%), η Ρωσία (2,2%), η Ιταλία (1%) και η Ρουμανία (0,8%). Τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν την έντονη περιφερειακή διάσταση των ΠΑΑ και το γεγονός ότι η γειτνίαση και το κόστος μεταφοράς διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία συστάδων (clusters) προστιθέμενης αξίας.

5. Συμπεράσματα

Η τάση της μεταφοράς δραστηριοτήτων στο εξωτερικό (offshoring) έχει ιστορία τουλάχιστον 50 ετών. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, όμως, έχει πάρει με-

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Εγχώρια προστιθέμενη αξία επιλεγμένων χωρών και της Ελλάδας που ενσωματώνεται στις εξαγωγές τρίτων χωρών, ως μερίδιο των ακαθάριστων εξαγωγών στο σύνολο του τομέα των επιχειρηματικών υπηρεσιών, 1995-2011

Χώρα	1995		2011	
	Μερίδιο (%)	Κατάταξη	Μερίδιο (%)	Κατάταξη
Ελλάδα	2,6	34	5,3	17
Βουλγαρία	2,6	35	2,5	52
Κύπρος	3,8	6	6,1	7
Ιταλία	2,4	40	3,5	40
Γερμανία	3,1	17	4,2	26
Ολλανδία	3,6	7,0	8,6	1
Γαλλία	3,1	16	4,0	31
Ηνωμένο Βασίλειο	3,3	12	6,4	4
Ρωσία	3,6	8	5,8	12
Τουρκία	2,5	39	2,2	59
ΗΠΑ	2,8	31	5,1	19
Κίνα	1,8	59	2,4	55
Ιαπωνία	2,9	25	3,4	42
Σαουδική Αραβία	4,9	2	6,0	10
Μπρουνέι	5,0	1	5,2	18
Υπόλοιπος κόσμος	3,1	19	4,7	20
Παγκόσμιος μέσος όρος	2,8		4,1	

Πηγή: <<https://stats.oecd.org>> και ίδια επεξεργασία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κυριότερες χώρες αποστολής των ελληνικών εξαγωγών ενδιάμεσων αγαθών στον τομέα της μεταποιητικής βιομηχανίας, ως προς το περιεχόμενό τους σε εγχώρια προστιθέμενη αξία, 1995-2011

1995		2011	
Χώρα	Μερίδιο (%)	Χώρα	Μερίδιο (%)
Βουλγαρία	10,26	Κύπρος	20,68
Κύπρος	7,73	Βουλγαρία	4,81
Ιταλία	2,63	Ρωσία	1,47
Ρουμανία	2,44	Τουρκία	1,23
Τουρκία	1,42	Μάλτα	0,94

Πηγή: <<https://stats.oecd.org>> και ίδια επεξεργασία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Κυριότερες χώρες αποστολής των ελληνικών εξαγωγών ενδιάμεσων αγαθών στον τομέα των επιχειρηματικών υπηρεσιών, ως προς το περιεχόμενό τους σε εγχώρια προστιθέμενη αξία, 1995-2011

1995		2011	
Χώρα	Μερίδιο (%)	Χώρα	Μερίδιο (%)
Κύπρος	6,89	Κύπρος	8,63
Βουλγαρία	2,76	Βουλγαρία	3,43
Ιταλία	1,96	Ρωσία	2,15
Ρουμανία	1,26	Ιταλία	0,96
Ρωσία	1,03	Ρουμανία	0,75

Πηγή: <<https://stats.oecd.org>> και ίδια επεξεργασία.

γάλες διαστάσεις και έχει αλλάξει μορφή σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, καθώς αφορά όχι μόνο τις βιομηχανικές δραστηριότητες αλλά και τις υπηρεσίες, με έμφαση στις δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας και εντάσεως γνώσης. Η πρακτική του offshoring φαίνεται να μεταβάλλει τον παγκόσμιο οικονομικό χάρτη, καθώς επηρεάζει την απασχόληση, τις διαδικασίες δημιουργίας καινοτομίας και γνώσης, την ανταγωνιστικότητα, ακόμα και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των χωρών.

Προκειμένου να μεταφέρουν τις δραστηριότητές τους εκτός συνόρων, οι επιχειρήσεις λαμβάνουν υπό-

ψη τους μία πληθώρα από παράγοντες και επιθυμούν οι χώρες στις οποίες δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις με τις οποίες θα συνεργαστούν να έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά. Τα σημαντικότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά σχετίζονται με το ανθρώπινο κεφάλαιο, το θεσμικό και νομικό πλαίσιο της χώρας, τον βαθμό κινδύνου χώρας (country risk), το κόστος εργασίας, τις υποδομές μεταφορών και τηλεπικοινωνιών και τις υποδομές γνώσης και καινοτομίας. Στο επίπεδο της επιχείρησης, τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν ελκυστική για συνεργασία με επιχειρήσεις του εξωτερικού σχετίζονται με το κόστος εργασίας, το ανθρώπινο δυναμικό, την επικοινωνία και τις μεθόδους διαχείρισης της επιχείρησης. Λόγω του μεγάλου εύρους τους, απαιτείται εκτενέστερη μελέτη ώστε να εντοπιστούν λεπτομερώς εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα καταστήσουν την Ελλάδα περισσότερο ανταγωνιστική στον παγκόσμιο χάρτη των αλυσίδων αξίας.

Παρά την αύξηση της συμμετοχής της στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες, η Ελλάδα υπολείπεται (σύμφωνα με στοιχεία του 2011) τόσο έναντι των αναπτυσσόμενων όσο και έναντι των ανεπτυγμένων χωρών ως προς τη συνολική συμμετοχή της. Αυξανόμενα ελλειμματικό εμφανίζεται το ισοζύγιο της ως προς τη σχέση μεταξύ των εμπροσθεν και των όπισθεν συνδέσεων (forward linkages και backward linkages, αντίστοιχα) με άλλες χώρες. Το γεγονός αυτό αντανάκλα την περιορισμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας σε σχέση με την εξαγωγή εγχώριων ενδιάμεσων προϊόντων και υπηρεσιών από χώρες-εμπορικούς εταίρους προς τρίτες χώρες. Επίσης, δείχνει πιθανώς την αυξημένη δραστηριοποίηση επιχειρήσεων του εξωτερικού για παραγωγή και επεξεργασία (ενδιάμεσων) προϊόντων και παροχή (ενδιάμεσων) υπηρεσιών στην Ελλάδα για λογαριασμό τους (offshoring).

Οι ελληνικές εξαγωγές με μεγάλο περιεχόμενο εξωτερικής προστιθέμενης αξίας δεν αφορούν δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας ή έντασης γνώσης, αφού αναφέρονται κυρίως στις μεταφορές και την αποθήκευση, τα πετρελαιοειδή προϊόντα και τα βασικά μέταλλα. Παρομοίως, η εξαγωγή εγχώρια παραγόμενης προστιθέμενης αξίας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας αφορά κυρίως τον τομέα των μεταφορών και της αποθήκευσης και, σε μικρότερο βαθμό, το εμπόριο και τον ηλεκτρισμό, και επικεντρώνεται σε άλλες χώρες της ΕΕ (ιδιαίτερα, στη Γερμανία). Παρά τη διαχρονικά μεγαλύτερη συμμετοχή των προϊόντων της μεταποιητικής βιομηχανίας στο σύνολο της εγχώριας προστιθέμενης αξίας της Ελλάδας που ενσωματώνεται στις εξαγωγές τρίτων χωρών, αυξανόμενη σημασία στις εξαγόμενες αλυσίδες αξίας αποκτούν κλάδοι των επιχειρηματικών υπηρεσιών.

Λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη σημασία της γεωγραφικής γειννίαςσης/εγγύτητας στη διαμόρφωση διεθνών συ-

στάδων αλυσίδων προστιθέμενης αξίας, πολιτικές για τη βελτίωση των δικτύων των μεταφορών και της εφοδιαστικής μέριμνας θα ενισχύσουν τον ρόλο της Ελλάδας στις αλυσίδες αξίας της ευρύτερης περιοχής. Σημαντική επίδραση μπορεί να έχει επίσης η αναβάθμιση των υποδομών τηλεπικοινωνιών και πληροφορικής, σε συνδυασμό με τις υποδομές γνώσης και καινοτομίας, λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο που οι τεχνολογίες αυτές επηρεάζουν την παραγωγικότητα και όλες τις πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας.

Τέλος, στην ενίσχυση της συμμετοχής της Ελλάδας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας θα βοηθήσει η δημιουργία εγχώριων συστάδων (clusters) παραγωγής υψηλής προστιθέμενης αξίας. Χρηματοδοτικά εργαλεία και διευκολύνσεις σε επιχειρήσεις για ένταξή τους σε συστάδες αλυσίδων προστιθέμενης αξίας μπορούν να προωθήσουν τις οικονομίες συγκέντρωσης δραστηριοτήτων outsourcing σε χωρικά οργανωμένες περιοχές (βιομηχανικά πάρκα, τεχνολογικά πάρκα, πάρκα εφοδιαστικής κ.α.). Για τη μεγιστοποίηση του οφέλους τέτοιων δράσεων, σημαντική κρίνεται και η κατάλληλη κλαδική εξειδίκευση των clusters, ανάλογα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιοχής και τις συνέργειες που μπορούν να δημιουργηθούν μεταξύ δραστηριοτήτων με αυξημένες προοπτικές συμμετοχής στις ΠΑΑ.

Βιβλιογραφία

Στην αγγλική γλώσσα

- Baldwin, R. and Venables, A.J., 2013. Spiders and snakes: Offshoring and agglomeration in the global economy. *Journal of International Economics*, 90, pp. 245-254.
- Bunyaratavej, K., Hahn, E.D. and Doh, J.P., 2007. International offshoring of services: A parity study. *Journal of International Management*, 13(1), pp. 7-21.
- Capasso, M., Cusmano, L. and Morrison, A., 2013. The Determinants of Outsourcing and Offshoring Strategies in Industrial Districts: Evidence from Italy. *Regional Studies*, 47(4), pp. 465-479.
- Ceci, F. and Masciarelli, F., 2010. A Matter of Coherence: The Effects of Offshoring of Intangibles on Firm Performance. *Industry and Innovation*, 17(4), pp. 373-392.
- Cerina, F., Zhu, Z., Chessa, A. and Riccaboni, M., 2015. World input-output network. *PLoS ONE*, 10(7), e0134025.
- Chung, W. and Yeaple, S., 2008. International knowledge sourcing: Evidence from US firms expanding abroad. *Strategic Management Journal*, 29(11), pp. 1207-1224.
- Demirbag, M. and Glaister, K.W., 2010. Factors determining offshore location choice for R&D projects: A comparative study of developed and emerging regions. *Journal of Management Studies*, 47(8), pp. 1534-1560.
- Doh, J.P., Bunyaratavej, K. and Hahn, E.D., 2009. Separable but not equal: The location determinants of discrete services offshoring activities. *Journal of International Business Studies*, pp. 926-943.
- Jensen, P.D.Ø. and Pedersen, T., 2011. The economic geography of offshoring: the fit between activities and local context. *Journal of Management Studies*, 48(2), pp. 352-372.

Kedia, B.L. and Mukherjee, D., 2009. Understanding offshoring: A research framework based on disintegration, location and externalization advantages. *Journal of World Business*, 44(3), pp. 250-261.

Kenney, M., Massini, S. and Murtha, T.P., 2009. Offshoring administrative and technical work: New fields for understanding the global enterprise. *Journal of International Business Studies*, 40(6), pp. 887-900.

Kshetri, N., 2007. Institutional factors affecting offshore business process and information technology outsourcing. *Journal of International Management*, 13(1), pp. 38-56.

Lewin, A.Y., Massini, S. and Peeters, C., 2009. Why are companies offshoring innovation? The emerging global race for talent. *Journal of International Business Studies*, 40(6), pp. 901-925.

Lewin, A.Y. and Peeters, C., 2006. Offshoring work: business hype or the onset of fundamental transformation? *Long Range Planning*, 39(3), 221-239.

Lewin, A.Y. and Volberda, H.W., 2011. Co-evolution of global sourcing: The need to understand the underlying mechanisms of firm-decisions to offshore. *International Business Review*, 20, pp. 241-251.

Manning, S., Massini, S. and Lewin, A.Y., 2008. A Dynamic Perspective on Next-Generation Offshoring: The Global Sourcing of Science and Engineering Talent. *Academy of Management Perspectives*, 22(3), pp. 35-54.

Murphy, G. and Siedschlag, I., 2015. Determinants of R&D offshoring. *Working Paper No 2*, Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies, Seville, Spain.

Nordås, H. K., 2006. Time as a trade barrier: Implications for low-income countries. *OECD Economic Studies*, No 42.

OECD, 2013a. *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains*. Paris: OECD Publishing.

OECD, 2013b. *Global Value Chains (GVCs): Greece*. Paris: OECD Publishing.

OECD, 2015a. *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2015: Innovation for growth and society*, OECD Publishing, Paris. (DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2015-en>).

OECD, 2015b. *TIVA 2015 Indicators – Definitions*, Version 2, Oct. 2015, Paris: OECD (URL: <www.oecd.org/sti/ind/tiva/TIVA_2015_Indicators_Definitions.pdf>).

OECD, 2016. *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris. (DOI: <<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2016-en>>).

Roza, M., Van den Bosch, F.A. and Volberda, H.W., 2011. Offshoring strategy: Motives, functions, locations, and governance modes of small, medium-sized and large firms. *International Business Review*, 20(3), pp. 314-323.

Schmeisser, B., 2013. A Systematic Review of Literature on Offshoring of Value Chain Activities. *Journal of International Management*, 19(4), pp. 390-406.

Tsekeris, Th., 2017. Network analysis of inter-sectoral relationships and key sectors in the Greek economy. *Journal of Economic Interaction and Coordination* (published online, doi:10.1007/s11403-015-0171-7).

Yeates, N., 2012. Global care chains: a state-of-the-art review and future directions in care transnationalization research. *Global Networks*, 12 (2), 135-154.

Στην ελληνική γλώσσα

Τσέκερης, Θ., 2016. Ισοζύγιο υπηρεσιών των μεταφορών: Ανάλυση ανά τρόπο μεταφοράς, *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 31, Οκτώβριος 2016, σσ. 32-36.

Η απόκτηση & διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων τραπεζικών δανείων από επενδυτικά κεφάλαια και εταιρείες στην Ελλάδα

**Σπήλιος Μούζουλας*,
Γιάννης Παναγόπουλος**,
Ιωάννης Πελετίδης*****

1. Εισαγωγή

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα το τραπεζικό μας σύστημα είναι η διαχείριση του προβληματικού μη εξυπηρετούμενου δανειακού χαρτοφυλακίου των πιστωτικών ιδρυμάτων. Πιο συγκεκριμένα, το μεγάλο ύψος των μη εξυπηρετούμενων δανείων (Non Performing Loans, NPLs) –έφθασαν τα 107,5 δις ευρώ τον Σεπτέμβριο του 2016¹– έχει εγείρει σοβαρό προβληματισμό στο κατά πόσο η σχέση του δανειακού χαρτοφυλακίου, ειδικά των συστημικών τραπεζών, με τα ίδια κεφάλαιά τους μπορεί να ακολουθήσει τις απαιτήσεις που θέτει η Βασιλεία III (2011) για την κεφαλαιακή επάρκειά τους (βλέπε επίσης Παναγόπουλος και Πελετίδης, 2016). Θέτει ακόμη σοβαρούς προβληματισμούς στο κατά πόσο οι τράπεζες μπορούν να επιτελέσουν τον ρόλο τους ως χρηματοδότες του οικονομικού συστήματος και της προσδοκώμενης ανάπτυξης, έχοντας πολύ σημαντικό μέρος των πόρων τους (χρηματικών, ανθρωπίνων, συστημάτων κλπ.) τοποθετημένο σε προβληματικές απαιτήσεις.

Τον Σεπτέμβριο του 2016 τα πιστωτικά ιδρύματα υπέβαλαν προς τις εποπτικές αρχές συγκεκριμένα σχέδια δράσης για τη διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων² τους, με συγκεκριμένους στόχους μείωσης τους, κατά 38%, την περίοδο από τον Ιούνιο 2016 μέχρι τον Δεκέμβριο του 2019. Με βάση τα επιχειρησιακά σχέδια των τραπεζών, η επιδιωκόμενη μείωση θα προέλθει από ένα συνδυασμό ενεργειών. Στις ενέργειες αυτές περιλαμβάνονται οι ρυθμίσεις δανείων, οι διαγραφές, οι ανακτήσεις από ρε-

στοποίηση εξασφαλίσεων, αλλά και οι πωλήσεις μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων σε επενδυτικά κεφάλαια ή/και εταιρείες που ειδικεύονται στις λεγόμενες «επενδύσεις χρεοκοπίας».

Με την πώληση των δανείων σε εταιρείες ή επενδυτικά κεφάλαια χρεοκοπίας οι τράπεζες αναζητούν να απαλλαχθούν από σημαντικό τμήμα του προβληματικού μη εξυπηρετούμενου δανειακού τους χαρτοφυλακίου σε μια εκπτώτική τιμή (discount) και ως αντιστάθμισμα να αποκτήσουν άμεση ρευστότητα από αυτά. Με τον τρόπο αυτό, τα επενδυτικά κεφάλαια: α) θα συνδράμουν τις συστημικές τράπεζες στο να αποπληρώσουν τις σημαντικές βραχυχρόνιες υποχρεώσεις τους (όπως π.χ. την αποπληρωμή του βραχυχρόνιου υπολοίπου στον ELA (Emergency Liquidity Assistance), β) θα παρέχουν ρευστότητα που θα μπορούσε να διοχετευθεί προς τη χρηματοδότηση επενδύσεων και εν γένει αναπτυξιακών έργων και γ) θα μπορούσαν, δυνητικά, να συμμετάσχουν, μέσω απόκτησης μετοχών ή/και ομολογιών, σε κεφαλαιακή χρηματοδότηση των τραπεζών αυτών και σε ενίσχυση των εποπτικών τους κεφαλαίων, προκειμένου αυτές να καταστούν βιώσιμες σε μακροπρόθεσμη βάση.

Στην ενότητα 2 του παρόντος άρθρου, επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση του θεσμικού πλαισίου που καλύπτει τις αρχές λειτουργίας των εταιρειών απόκτησης ή διαχείρισης απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια στη χώρα μας. Ακολουθεί η ενότητα 3, όπου παρουσιάζεται συνοπτικά η διεθνής εμπειρία από τη λειτουργία των εταιρειών ή κεφαλαίων «επενδύσεων χρεοκοπίας», ειδικότερα ως οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια, καθώς επίσης και μια επιγραμματική αναφορά στις σημαντικότερες τέτοιες οντότητες διεθνώς, αλλά και σε αυτές που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στη χώρα μας. Στην ενότητα 4, υπάρχει μια παραδειγματική παρουσίαση των παραγόντων εκείνων που θεωρούμε ότι παίζουν σημαντικό ρόλο στην αριστοποίηση των αποδόσεων στα χαρτοφυλάκια των οντοτήτων του είδους αυτού. Επιπλέον, διενεργώντας αναλύσεις ευαισθησίας για τους παράγοντες αυτούς, διαπιστώνονται τα περιθώρια ανοχής που επιδεικνύουν. Τέλος, στην ενότητα 5, παρουσιάζονται ορισμένα συμπεράσματα και κάποιες προτάσεις πολιτικής.

* Διδάκτωρ Νομικής, Δικηγόρος.

** Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

*** Οικονομολόγος, πρώην Υπ/ντής Επιχειρηματικού Κέντρου, Εμπορική Τράπεζα.

1. Βλέπε, σχετικά, *Επισκόπηση του Ελληνικού Χρηματοπιστωτικού Συστήματος*, 2017. Τράπεζα της Ελλάδος.

2. Τα μη εξυπηρετούμενα ανοίγματα, σε αντίθεση με τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια, λαμβάνουν υπόψη, μέσω αφαίρεσής τους από την ονομαστική αξία του δανείου, τις εγγυήσεις που τα συνοδεύουν.

2. Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των εταιρειών απόκτησης ή διαχείρισης απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια στην Ελλάδα

Ο ελληνικός Ν. 4389/16, όπως ισχύει μετά από αλληπάλληλες τροποποιήσεις του σε μικρό χρονικό διάστημα, προβλέπει τη σύσταση και λειτουργία εταιρειών ειδικού σκοπού, ως οντοτήτων με αντικείμενο δραστηριότητας είτε την απόκτηση απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια είτε τη διαχείρισή τους. Επομένως, στη χώρα μας, δεν είναι δυνατό η ίδια εταιρεία να αποκτήσει απαιτήσεις από τραπεζικά δάνεια και συγχρόνως να τις διαχειριστεί. Αυτός ο καταμερισμός των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε χωριστούς φορείς κάθε άλλο παρά δημιουργεί συνθήκες οικονομικών κλίμακος. Η απόκτηση απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια επιτρέπεται όμως μόνον εφόσον η αποκτώσα εταιρεία έχει συνάψει σύμβαση διαχείρισης αυτών των απαιτήσεων με άλλη εταιρεία, η οποία δικαιούται να διαχειρίζεται απαιτήσεις από τραπεζικά δάνεια. Με άλλα λόγια, ο συνδυασμός των δύο δραστηριοτήτων, απόκτησης και διαχείρισης, επιτυγχάνεται διαμέσου μίας συμβατικής σχέσης μεταξύ των φορέων των αντίστοιχων δραστηριοτήτων. Από την άλλη πλευρά, η εταιρεία που διαχειρίζεται τέτοιες απαιτήσεις μπορεί να αναχρηματοδοτεί αυτές, ενδεχομένως στο πλαίσιο της εφαρμογής ενός σχεδίου αναδιάρθρωσης της δανειολήπτριας επιχείρησης³.

Η προσεκτική μελέτη των διατάξεων του νόμου αποκαλύπτει, πάντως, ότι ο Έλληνας νομοθέτης αδυνατεί να εκλάβει τις ελληνικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια ως επενδυτικά κεφάλαια, που θα ασκούν συγκεκριμένη επενδυτική πολιτική. Η δε κεφαλαιοδότηση αυτών των εταιρειών θα επιτυγχάνεται, κατά βάση, όχι από το κοινό, αλλά από συγκεκριμένους χρηματοδότες. Εάν μάλιστα αυτοί συνδέονται με συγκεκριμένη τράπεζα, καθίσταται αμφίβολο κατά πόσο θα επιτυγχάνεται διαφοροποίηση του υπό διαχείριση χαρτοφυλακίου απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια, αλλά και τίθεται υπό αμφισβήτηση η πραγματική απεξάρτηση της τράπεζας από αυτές τις απαιτήσεις. Ακόμη περισσότερο, το υπό διαχείριση χαρτοφυλάκιο δεν θα περιλαμβάνει και απαιτήσεις από άλλα δάνεια, πέραν των τραπεζικών, ή απαιτήσεις προς υπερχρεωμένες ή προβληματικές επιχειρήσεις από άλλη αιτία, γεγονός που αποκλείει την περαιτέρω κατανομή των κινδύνων για τη διαχειρίστρια ή την αποκτώσα

εταιρεία, αλλά και την αναζήτηση αποδόσεων από την απόκτηση και διαχείριση και άλλων απαιτήσεων. Η Ελλάδα δείχνει πως δεν έλαβε υπόψη της το παράδειγμα της Κορέας, κατά την περίοδο 1997-1998, όπου για την αντιμετώπιση των απαιτήσεων από NPLs, δόθηκε η δυνατότητα στην Korea Asset Management Corporation (KAMCO) να αποκτήσει απαιτήσεις και από άλλους χρηματοδοτικούς οργανισμούς, πέραν των τραπεζών, αναλαμβάνοντας, με αυτόν τον τρόπο, έναν γενικότερο ρόλο στη διαδικασία αναδιάρθρωσης του χρηματοοικονομικού τομέα και ανάπτυξης της αγοράς της χώρας αυτής (βλέπε σχετικά, Dong He, 2004). Επιπρόσθετα, η αποκλειστικότητα του σκοπού των εταιρειών διαχείρισης απαιτήσεων, όπως διαγράφεται από τον νόμο, στερεί από αυτές τη δυνατότητα να ενεργούν και ως σύμβουλοι επιχειρήσεων, αξιοποιώντας τις ειδικές τους γνώσεις σχετικά με αυτό το αντικείμενο, εκτός εάν αναλάβουν την αναχρηματοδότηση των απαιτήσεων που διαχειρίζονται. Υπό αυτή την έννοια, η επέκταση της δραστηριότητας αυτών των εταιρειών επιτρέπεται μόνο με την παράλληλη ανάληψη επιχειρηματικού κινδύνου, διαμέσου της αναχρηματοδότησης και της αναδιάρθρωσης της δανειολήπτριας εταιρείας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τόσο το πεδίο στο οποίο θα αναζητείται χρηματοδότηση για τη σύσταση τέτοιων εταιρειών, όσο και το πλαίσιο δραστηριοποίησής τους, αναδεικνύονται περιορισμένα.

Η διαχείριση των μη εξυπηρετούμενων απαιτήσεων των τραπεζών μπορεί επίσης να επιχειρηθεί και διαμέσου της οδού της τιτλοποίησης. Εναπόκειται όμως στις εταιρείες που θα αποκτήσουν ή θα διαχειριστούν αυτές τις απαιτήσεις να υιοθετήσουν μία επενδυτική πολιτική, η οποία, με την κατηγοριοποίηση των προς τιτλοποίηση απαιτήσεων, στη βάση κριτηρίων που κάθε φορά θα επιλέγονται⁴, θα διαμορφώσει αποδεκτό προφίλ κινδύνου, ώστε να μειώνεται και ο συστημικός κίνδυνος. Να επισημάνουμε εδώ ότι ο κίνδυνος αυτός θα πρέπει να θεωρείται αυξημένος, όσο το νομικό καθεστώς επιτρέπει τη συγκέντρωση σε ένα χαρτοφυλάκιο απαιτήσεων από δάνεια συγκεκριμένης τράπεζας. Οι συνθήκες αυτές επιδρούν και στη διαμόρφωση των τιμών με τις οποίες θα αποκτηθούν, από τις εταιρείες απόκτησης ή/και διαχείρισης, οι κατά περίπτωση απαιτήσεις, αλλά και στη μεταγενέστερη της απόκτησης αξία των απαιτήσεων, επηρεάζοντας έτσι και τις προοπτικές για την επίτευξη των βέλτιστων δυνατών αποδόσεων.

3. Ειδικότερα, η αναχρηματοδότηση απαιτήσεων, ως δραστηριότητα, όπως προβλέπεται στον Ν. 4389/16, μπορεί να συνδέεται με την «αναδιάρθρωση της δανειολήπτριας επιχείρησης, δυνάμει ενός συγκεκριμένου σχεδίου αναδιάρθρωσης». Επομένως, η αναχρηματοδότηση των απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια, σε μία τέτοια περίπτωση, θα συνιστά μέρος αυτού του σχεδίου.

4. Ενδεικτικά να επισημάνουμε τον βαθμό εξασφάλισής τους, τον χαρακτήρα του δανείου ως επιχειρηματικού, στεγαστικού ή άλλου, κλπ.

Οι εταιρείες απόκτησης και διαχείρισης απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια, όπως ρυθμίζονται από τον Ν. 4389/16, τοποθετούνται εκτός του πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας που εφαρμόζεται στους διαχειριστές οργανισμών εναλλακτικών επενδύσεων (Μούζουλας, 2016). Το αποτέλεσμα αυτό, πέραν από τα ζητήματα συμβατότητας της νομοθεσίας της χώρας μας σε σχέση με εκείνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, ειδικότερα, την οδηγία 2011/61/EK, τοποθετεί την ελληνική ρύθμιση σε διαφορετικό επίπεδο από εκείνο στο οποίο τίθενται αντίστοιχες ρυθμίσεις αλλοδαπών κρατών⁵. Αυτές αποτυπώνουν σαφέστερα, στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε αυτόν τον τομέα, τα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν οι διαχειριστές κεφαλαίων (asset managers) και τα επενδυτικά κεφάλαια. Πράγματι η διαχείριση απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια, σε συνδυασμό με την απόκτησή τους, συνιστά επενδυτική δραστηριότητα την οποία αναλαμβάνουν να ασκούν φορείς που αντλούν κεφάλαια από το κοινό. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ευχερέστερα η συγκέντρωση κεφαλαίων, τα οποία στη συνέχεια επενδύονται, στο πλαίσιο μιας συλλογικής διαχείρισης, προς όφελος των επενδυτών. Η προσέγγιση του ελληνικού νόμου, υπό αυτό το πρίσμα, αποκαλύπτεται ασύμβατη με μία διεθνή πρακτική που ολοένα επεκτείνεται και εντείνεται, προσφέροντας επενδυτικές ευκαιρίες και προοπτικές υψηλών αποδόσεων.

Χαρακτηριστικό του Ν. 4389/16 συνιστά και το γεγονός ότι άμεσα υποκείμενες σε καθεστώς προληπτικής εποπτείας είναι μόνο οι εταιρείες διαχείρισης απαιτήσεων, οι οποίες, για να δραστηριοποιούνται σε αυτόν τον τομέα, λαμβάνουν ειδική άδεια από την Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ). Πρόσθετη άδεια, από την ίδια αρχή, απαιτείται και για τη δραστηριοποίηση της εταιρείας διαχείρισης στον τομέα της αναχρηματοδότησης απαιτήσεων. Αντίθετα, οι εταιρείες απόκτησης απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια δεν λαμβάνουν άδεια λειτουργίας από την ΤτΕ. Ωστόσο, η δραστηριοποίηση αυτών των εταιρειών συνδέεται αναπόσπαστα με την αδειοδοτημένη εταιρεία διαχείρισης τέτοιων απαιτήσεων. Εναπόκειται, συνεπώς, πρακτικά, σε αυτή την τελευταία εταιρεία, να διασφαλίσει τη νομιμότητα της απόκτησης της απαίτησης, ελέγχοντας, με αυτόν τον τρόπο, τη δραστηριότητα της εταιρείας με την οποία συμβάλλεται, για τη διαχείριση της απαίτησης. Υπό αυτή την οπτική γωνία, ο Ν. 4389/16 μεταθέτει την εποπτεία της λειτουργίας των εταιρειών απόκτησης απαιτήσεων σε εποπτευόμενο από την ΤτΕ φορέα (Μούζουλας, 2016).

Ο Ν. 4389/16 επιτρέπει πάντως και σε εταιρείες άλλου κράτους-μέλους της ΕΕ να αναλαμβάνουν τη διαχείριση απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια, με την απαραίτητη όμως προϋπόθεση ότι διαθέτουν νόμιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα διαμέσου υποκαταστήματος. Ο νόμος δεν απαιτεί, ωστόσο, αυτές οι εταιρείες να λειτουργούν ως αποκλειστικού σκοπού. Ομοίως, επιτρέπεται η απόκτηση απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια και από αλλοδαπές εταιρείες, με τη συνδρομή συγκεκριμένων προϋποθέσεων. Εφόσον όμως πρόκειται για εταιρείες κράτους-μέλους της ΕΕ, δεν είναι απαραίτητο αυτές να διαθέτουν υποκατάστημα στην Ελλάδα. Ωστόσο, ερμηνευτικά συνάγεται ότι, εάν η εταιρεία κατάγεται από τρίτο κράτος, οφείλει να έχει εγκατάσταση στην Ελλάδα, ώστε να δικαιούται να αποκτήσει απαιτήσεις από τραπεζικά δάνεια. Η έλλειψη περαιτέρω εξειδίκευσης των αλλοδαπών εταιρειών που δικαιούνται να διαχειρίζονται απαιτήσεις από τραπεζικά δάνεια, από την ελληνική νομοθεσία, αφήνει πάντως ανοικτό το ενδεχόμενο αυτές να λειτουργούν ως επενδυτικά κεφάλαια, που θα δραστηριοποιούνται στον τομέα των απαιτήσεων από δάνεια, κατά κύριο ή και κατά δευτερεύοντα σκοπό. Επενδυτικό κεφάλαιο που λειτουργεί όμως με τη νομική μορφή του αμοιβαίου κεφαλαίου ή του καταπιστεύματος (trust) δεν φαίνεται να δικαιούται να δραστηριοποιείται στο πεδίο της απόκτησης και διαχείρισης απαιτήσεων από τραπεζικά δάνεια. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από τη λεκτική διατύπωση των σχετικών διατάξεων του νόμου. Ανεξάρτητα όμως από αυτό, οφείλει κανείς να υπογραμμίσει ότι η ελληνική νομοθεσία εμφανίζεται περισσότερο ελαστική για τη δραστηριοποίηση αλλοδαπών εταιρειών στον τομέα της απόκτησης και διαχείρισης τραπεζικών δανείων, σε σχέση με τις ελληνικές εταιρείες.

3. Η διεθνής εμπειρία των οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια

Τα λεγόμενα «επενδυτικά κεφάλαια χρεοκοπίας» (distressed funds) ουσιαστικά εμφανίζονται στο διεθνές προσκήνιο στην οικονομία της Ν. Κορέας μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 1997-1998. Η συγκεκριμένη κρίση συνοδεύτηκε από μια τραπεζική κατάρρευση στη χώρα, λόγω της δημιουργίας μεγάλου αριθμού NPLs (βλέπε σχετικά, Dong He, 2004). Αντίστοιχο πρόβλημα υπάρχει αυτή τη στιγμή και στην ιταλική τραπεζική αγορά όπου, όπως μας αναφέρουν και οι Jassaud & Kang (2015), συνιστάται η δημιουργία ειδικών εταιρειών διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων

5. Πάντως, στοιχεία που προσομοιάζουν με την κατάσταση στην Ελλάδα από τα NPLs υπήρξαν και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη, ιδίως στην Ιταλία (βλέπε σχετικά σε Jassaud & Kang, 2015).

(asset management companies, AMC) ως οχήματα που θα βοηθήσουν αποτελεσματικά, μέσω της πώλησης και της αναδιάρθρωσης των NPLs, στην εξυγίανση του τραπεζικού της συστήματος.

Οι σημαντικότερες οντότητες του κλάδου

Στη διεθνή χρηματοοικονομική αγορά τα λεγόμενα «επενδυτικά κεφάλαια χρεοκοπίας» δεν ασκούν μια εξατομικευμένη και μοναδική δραστηριότητα. Με άλλα λόγια, ο κύκλος εργασιών τους δεν είναι αμιγής και, συνήθως, αυτά τα επενδυτικά κεφάλαια δραστηριοποιούνται σε εκμετάλλευση περιουσιακών στοιχείων σε καθεστώς χρεοκοπίας (distressed assets), όπως είναι τα NPLs⁶, ασχολούνται όμως και με άλλες δραστηριότητες όπως, για παράδειγμα, στρατηγικές αντιστάθμισης (hedging), αγοραπωλησία διεθνών χρηματιστηριακών δεικτών (trading), επενδύσεις σε τίτλους σταθερού εισοδήματος, αγοραπωλησία ακινήτων (real estate), κλπ.

Σε διεθνές επίπεδο, μεγάλα επενδυτικά κεφάλαια και εταιρείες που εξειδικεύονται σε τέτοιου είδους δραστηριότητες είναι οι: Icon Capital, Calamos Asset Management, York Capital Management, Elliott Associates, FG Hemisphere, Leon Black, Apollo Global Management, Baupost, Centerbridge, Marathon Asset Management, Oaktree Capital, Carlyle, Strategic Value Partners, Cerbetus, κ.ά.⁷.

Δραστηριοποίηση στην Ελλάδα

Εν τω μεταξύ, έχει ήδη εκδηλωθεί ενδιαφέρον για τη δραστηριοποίηση αντίστοιχων επενδυτικών οντοτήτων στην ελληνική αγορά των NPLs. Ειδικότερα, μία πρώτη πρωτοβουλία υλοποιήθηκε με την Aktua Hellas, η οποία προήλθε από τη συνεργασία της τράπεζας Alpha Bank με την ισπανική Aktua Soluciones Financieras. Επιπρόσθετα αναφέρουμε ότι, τον περασμένο Μάιο, η Alpha Bank και η Eurobank συμφώνησαν με το αμερικανικό επενδυτικό κεφάλαιο KKR και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (EBRD) για τη δημιουργία της πλατφόρμας διαχείρισης απαιτήσεων «Manco» την οποία θα διαχειρίζεται η Pillarstone, θυγατρική της KKR.

Η δραστηριοποίηση φορέων τέτοιων επενδυτικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα μπορεί να βοηθήσει

στην ανάπτυξη της οικονομίας. Αναμένεται μάλιστα ότι τέτοιου είδους οντότητες θα στραφούν κυρίως προς τα μεγάλα επιχειρηματικά δάνεια των τραπεζών σε δυναμικούς και ελπιδοφόρους/προνομιακούς τομείς της οικονομίας, όπως ο τουρισμός, οι ιχθυοκαλλιέργειες, η ενέργεια, οι κατασκευές κ.ά. Θα αγοράζουν δηλαδή απαιτήσεις από δάνεια τέτοιων εταιρειών και στη συνέχεια, μετά από μια περίοδο εξυγίανσής τους, θα τις μεταπωλούν σε πολύ μεγαλύτερη αξία.

4. Οι βασικές υποθέσεις και η εκτιμώμενη απόδοση ενός χαρτοφυλακίου των οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια

Σκοπός της συγκεκριμένης ενότητας είναι να καταστεί κατανοητός ο αναμενόμενος τρόπος χρηματοοικονομικής λειτουργίας των «επενδυτικών κεφαλαίων χρεοκοπίας», ειδικότερα ως οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια και, πιο συγκεκριμένα, ο τρόπος με τον οποίο αυτά τα κεφάλαια βελτιστοποιούν τις αποδόσεις τους (δηλαδή τον βαθμό εσωτερικής απόδοσής τους). Για τον λόγο αυτό, θα στηρίχθουμε καταρχάς σε κάποιες υποθέσεις αναφορικά με τους παράγοντες που εκτιμούμε ότι επηρεάζουν τις αποδόσεις των οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια, όπως αυτές καταγράφονται συνοπτικά στον Πίνακα 1. Στη συνέχεια, διενεργώντας ανάλυση ευαισθησίας (Sensitivity Analysis), θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη διακύμανση της απόδοσής τους για διαφορετικές τιμές των μεταβλητών που, κατά τη γνώμη μας, επηρεάζουν την απόδοση αυτή.

Μέθοδος προσέγγισης

Αρχικά να επισημάνουμε ότι ο βασικός παράγοντας που καθορίζει εν πολλοίς την πραγματοποίηση κάθε κεφαλαιακής επένδυσης είναι το συνολικό μέγεθος των εκτιμώμενων ετήσιων ταμειακών ροών που θα προκύψουν από την επένδυση αυτή, κατάλληλα προεξοφλημένων (σε βαθμό που θα αποζημιώνει τους πιθανούς επενδυτές για τους κινδύνους που αναλαμβάνουν) σε σχέση με το ποσό των αρχικά χρησιμοποιηθέντων κεφαλαίων. Αν η διαφορά που θα προκύψει είναι θετική, τότε η επένδυση είναι

6. Η βασική αρχή λειτουργίας τους, όπως επισημάνθηκε και στην Εισαγωγή, είναι ότι αγοράζουν υπερχρεωμένα περιουσιακά στοιχεία σε μεγάλη έκπτωση (discount) από τις τράπεζες και σε αντάλλαγμα παρέχουν σε αυτές άμεση ρευστότητα.

7. Ενδεικτικά να αναφέρουμε εδώ ότι η Oaktree Capital έχει περιουσιακά στοιχεία υπό διαχείριση άνω των 97 δις δολαρίων, ενώ η Apollo Global Management έχει περιουσιακά στοιχεία υπό διαχείριση άνω των 188 δις δολαρίων. Υπάρχουν βέβαια και μικρότερες σε μέγεθος εταιρείες όπως η Marathon Asset Management, με περιουσιακά στοιχεία υπό διαχείριση άνω των 13 δις δολαρίων, η Calamos Asset Management, με περιουσιακά στοιχεία υπό διαχείριση άνω των 19 δις δολαρίων, κλπ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Οι βασικοί παράγοντες σε ένα χαρτοφυλάκιο οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια

Δεδομένα του προβλήματος

1. Ονομαστική αξία χαρτοφυλακίου δανείων (ποσά σε 000.000 €)	1.000
2. Βαθμός ανακτησιμότητας του χαρτοφυλακίου των δανείων	40%
3. Αγορά χαρτοφυλακίου δανείων σε ποσοστό επί της ονομαστικής αξίας του χαρτοφυλακίου	7%
4. Λειτουργικά έξοδα εταιρείας επί % των ετήσιων εισπράξεων της	30%
5. Διάρκεια είσπραξης δανείων (σε μήνες)	120
6. Επιτόκιο δανείων*	8%
7α. Απόδοση χαρτοφυλακίου της αγοράς	15%
7β. Προσδωκόμενη απόδοση μετόχων εταιρείας διαχείρισης προβληματικών απαιτήσεων	2-3 φορές την απόδοση της αγοράς. Μέση τιμή 2,5 φορές
7γ. Απαιτούμενη απόδοση μετόχων εταιρείας ($2,5 \times 15\%$)	37,50%

* Υπολογίζεται ότι περίπου το 50% των ποσών που θα ανακτηθούν θα προέλθουν από έντοκες ρυθμίσεις. Το υπόλοιπο 50% των εσόδων θα προέλθει από εκποιήσεις περιουσιακών στοιχείων.

αποδοτική και άρα είναι πολύ πιθανό να υπάρξουν ενδιαφερόμενοι που θα τοποθετήσουν τα κεφάλαιά τους για την επίτευξη του επιχειρηματικού στόχου. Σε αντίθετη περίπτωση, η επένδυση είναι καταδικασμένη είτε να μην πραγματοποιηθεί είτε να αναμένει τις κατάλληλες συνθήκες (τεχνολογικές, αγοράς, επενδυτικού κλίματος κλπ.) που θα την μετατρέψουν και πάλι σε αποδοτική και πιθανόν πραγματοποιησιμη. Η μέθοδος που μόλις περιγράφηκε είναι γνωστή ως ανάλυση Καθαρής Παρούσας Αξίας (NPV⁸) και είναι η πλέον παραδεκτή και εφαρμόσιμη. Εναλλακτικά, για τη λήψη αποφάσεων σε επενδυτικό επίπεδο χρησιμοποιείται και η μέθοδος του Εσωτερικού Βαθμού Απόδοσης (IRR⁹) στην οποία αναζητούμε το προεξοφλητικό εκείνο επιτόκιο το οποίο καθιστά το άθροισμα της αρχικής επενδυτικής εκροής, και εν συνεχεία της προσδωκόμενης αλληλουχίας των ταμειακών εισροών που θα προκύψουν από την επένδυση, μηδενικό. Σε περίπτωση που το προεξοφλητικό αυτό επιτόκιο είναι ικανό, τουλάχιστον, να αποζημιώσει τους υποψήφιους επενδυτές για την τοποθέτηση των κεφαλαίων τους στην επένδυση (συμπεριλαμβανομένου και του κινδύνου που αναλαμβάνουν), τότε η επένδυση χαρακτηρίζεται ως αποδοτική και πιθανόν πραγματοποιησιμη. Προκειμένου να προσεγγίσουμε τον πιθανό βαθμό απόδοσης μιας επένδυσης σε NPLs, θα χρησιμοποιήσουμε τη δεύτερη αυτή μέθοδο.

Ακολουθούν παρακάτω επτά (7) βασικοί παράγοντες που εκτιμούμε πως επηρεάζουν την υλοποίηση και την απόδοση μιας τέτοιας επένδυσης σε NPLs. Αναλυτικότερα:

Παράγων 1ος: Το είδος των δανείων που θα συμπεριληφθεί στο προς πώληση χαρτοφυλάκιο. Θα αποτελείται από δάνεια όλων των κατηγοριών Ιδιωτών αλλά και Επιχειρηματικά. Αν και κάθε οντότητα θα είχε αυξημένο ενδιαφέρον να αγοράσει δάνεια που παρέχουν σχετική ασφάλεια και ευκολία ως προς την εισπραξιμότητά τους (π.χ. όπως τα στεγαστικά), είναι προς το συμφέρον του τραπεζικού ιδρύματος να μεταβιβάσει δάνεια που ανήκουν σε όλες τις κατηγορίες χορηγήσεων. Ο λόγος για την πρακτική αυτή είναι ότι, με τον τρόπο αυτό, το πιστωτικό ίδρυμα θα μπορέσει να επιτύχει μία καλύτερη μέση τιμή για κατηγορίες δανείων που, σε διαφορετική περίπτωση, θα έπρεπε να τα πουλήσει με πολύ μεγάλη έκπτωση (ακάλυπτα καταναλωτικά δάνεια, οφειλές από πιστωτικές κάρτες κλπ.). Στο παράδειγμά μας η ονομαστική αξία του χαρτοφυλακίου των NPLs, που πρόκειται να αγοραστεί, καθορίζεται στο 1 δις ευρώ.

Παράγων 2ος: Ο βαθμός ανακτησιμότητας του χαρτοφυλακίου των δανείων που θα μεταβιβαστούν. Η ανακτησιμότητα των δανείων είναι κατά κάποιον τρόπο ένας εξωγενής παράγοντας, με μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας, μη δυνάμενος να προβλεφθεί με

8. NPV: Net Present Value.

9. IRR: Internal Rate of Return.

ακρίβεια και εξαρτάται από πληθώρα παραγόντων. Ενδεικτικά αναφέρουμε: το γενικό θεσμικό πλαίσιο που διέπει τις διαδικασίες αναγκαστικής είσπραξης και το πόσο αποτελεσματικός είναι ο μηχανισμός αυτός, το επίπεδο και το βάθος της αγοράς στην οποία πρόκειται να εκποιηθούν τα εκχωρημένα, ενυπόθηκα ή δεσμευμένα περιουσιακά στοιχεία (π.χ. ακίνητα), το είδος των δανείων και ο βαθμός εξασφάλισής τους, αλλά και μακροοικονομικοί παράγοντες όπως η φάση του οικονομικού κύκλου τον οποίο διέρχεται η χώρα (αύξηση ή μείωση του ΑΕΠ της, η ανεργία, οι προσδοκίες για το πώς θα εξελιχθεί το οικονομικό κλίμα στο μέλλον, κλπ.)¹⁰. Έχει γενικώς παρατηρηθεί ότι το ποσοστό εισπραξιμότητας αυξάνεται, όταν η διαχείριση των NPLs περνά στα «επενδυτικά κεφάλαια χρεοκοπίας», ενώ, όσον αφορά το μέγεθος του δείκτη αυτού, ένα γενικά αποδεκτό ποσοστό κυμαίνεται γύρω στο 40%, που θα αποτελέσει και την κεντρική τιμή του παραδείγματός μας. Στην ανάλυση ευαισθησίας που θα ακολουθήσει, θα παρουσιαστούν και σενάρια που αποκλίνουν από το ποσοστό αυτό.

Παράγων 3ος: Η τιμή εξαγοράς του χαρτοφυλακίου των NPLs ως ποσοστό επί της ονομαστικής του αξίας. Ως γενική επισήμανση, πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι το ποσοστό αυτό θα καθοριστεί εν πολλοίς από την ανάγκη των πιστωτικών ιδρυμάτων για ζωτική ρευστότητα, τον καταγεγραμμένο βαθμό κεφαλαιακής επάρκειας του πιστωτικού ιδρύματος, το ποσοστό κάλυψης με εξασφαλίσεις των προς πώληση NPLs και συνεπακόλουθα το ποσό των προβλέψεων που σχηματίστηκαν για τα δάνεια αυτά τα προηγούμενα έτη, το ποσό των κεφαλαίων που θα απαιτηθούν προκειμένου το πιστωτικό ίδρυμα να ανακεφαλαιοποιηθεί εκ νέου (σε περίπτωση που υπάρξει ανάγκη για κάτι τέτοιο)¹¹, τον επικουρικό ρόλο του κράτους, κλπ. Βέβαια επισημαίνεται στο σημείο αυτό ότι το τίμημα εξαγοράς θα είναι μία από τις ωφέλειες που θα προκύψουν για το πιστωτικό ίδρυμα που θα διαθέσει μέρος των NPLs του. Στις εξοικονομήσεις που θα προκύψουν πρέπει να προσμετρηθούν ακόμη τα κόστη σε ανθρώπινο δυναμικό, σε χρήση παγίων εγκαταστάσεων, σε χρήση

πληροφοριακών συστημάτων, σε έξοδα αναγκαστικής εκτέλεσης κλπ., το μέγεθος των οποίων θα πρέπει να προσμετρηθεί στη συνολική ωφέλεια από την πώληση προβληματικών δανείων. Από την πλευρά δε των οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια, η τιμή εξαγοράς εξαρτάται από την εκτίμησή τους σχετικά με την ανακτησιμότητα που θα αντιμετωπίσουν τα επόμενα έτη, το ενδιαφέρον τους για τη χώρα και την αγορά της, τις ενδεχόμενες συνέργειες, κλπ. Στο παράδειγμά μας τίθεται ως τιμή εξαγοράς το ενδεικτικό ποσοστό του 7%, το οποίο εν πολλοίς καθορίζει και το ποσό της αρχικής επένδυσης που θα δαπανηθεί από την εταιρεία απόκτησης των δανείων για την εξαγορά του χαρτοφυλακίου (η τελευταία προκύπτει από το γινόμενο του ποσοστού εξαγοράς επί την ονομαστική αξία του χαρτοφυλακίου). Στους πίνακες ευαισθησίας που θα ακολουθήσουν, θα αναζητηθούν οι προκύπτουσες τιμές των αποδόσεων για διαφορετικές τιμές της μεταβλητής αυτής.

Παράγων 4ος: Τα λειτουργικά κόστη που θα έχει να αντιμετωπίσει η οντότητα που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια, τα οποία (κόστη) στο παρόν άρθρο δηλώνονται ως ποσοστό επί των ετήσιων εισπράξεών της. Στα κόστη αυτά συμπεριλαμβάνονται οι δαπάνες προσωπικού και εν γένει τα λειτουργικά έξοδα, τα έξοδα αναγκαστικής είσπραξης, τα νομικά και λοιπά δικαστικά έξοδα, τα έξοδα πλειστηριασμών, κλπ.

Παράγων 5ος: Ο χρονικός ορίζοντας, τον οποίο η οντότητα που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια θα θέσει ως maximum για την ανακτησιμότητα του χαρτοφυλακίου δανείων των NPLs που θα εξαγοράσει. Στον χρονικό αυτό καθορισμό θα ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι κάποιο (μεγάλο) ποσοστό από τους δανειολήπτες θα επιδιώξει να ρυθμίσει τα οφειλόμενα, στοιχείο που εκ των πραγμάτων απαιτεί χρόνο. Στο παράδειγμά μας θεωρούμε ότι ο χρονικός αυτός ορίζοντας είναι δέκα έτη¹².

Παράγων 6ος: Το μέσο επιτόκιο το οποίο η οντότητα που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια θα επιβάλλει στους δανειολήπτες των οποίων τα δάνεια έχει εξαγοράσει

10. Με απλά λόγια, όσο θα αυξάνεται μελλοντικά το ΑΕΠ, τόσο θα αυξάνεται και ο βαθμός ανακτησιμότητας των NPLs, γεγονός που θα ενισχύει την εσωτερική αξία απόδοσης (IRR) των οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια.

11. Επισημαίνουμε ότι, όσο μειώνεται η τιμή εξαγοράς (συνεπακόλουθα αυξάνει το ποσοστό έκπτωσης επί της ονομαστικής αξίας των δανείων) των NPLs από τις οντότητες που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα για καταγραφή σοβαρών ζημιών στα ίδια κεφάλαια των συστημικών τραπεζών, εφόσον το ποσοστό αυτό υπολείπεται των προβλέψεων που δημιούργησαν έναντι των αποτελεσμάτων τους τα προηγούμενα έτη οι τράπεζες και δημιουργείται συνεπώς θέμα ανακεφαλαιοποίησής τους. Υπάρχει συνεπώς και μια εγγενής διελκυστίνδα μεταξύ των συμφερόντων των τραπεζών και των «επενδυτικών κεφαλαίων χρεοκοπίας», ως οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια. Ίσως μάλιστα η όποια διαφορά που θα παρουσιαστεί στην εκπτώτικη τιμή των NPLs να μπορούσε να «κλείσει», ως τελική συμφωνία, μέσω της αγοράς μέρους του μετοχικού κεφαλαίου των τραπεζών από τα «επενδυτικά κεφάλαια χρεοκοπίας».

12. Το να γίνει ρύθμιση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα των 10 ετών δεν δημιουργεί πρόβλημα καθώς οι εταιρείες διαχείρισης των NPLs στο τέλος της περιόδου θα μπορούσαν δυνητικά να μεταβιβάσουν στις τράπεζες το εναπομείναν χαρτοφυλάκιο ενήμερων δανείων που θα διαθέτουν σε τίμημα που θα προσεγγίζει την παρούσα αξία τους.

και οι οποίοι όμως έχουν την ικανότητα να προβούν σε ρύθμιση των οφειλών τους. Το επιτόκιο αυτό θα εξαρτηθεί από το κόστος χρήματος που αντιμετωπίζει η ίδια η οντότητα, σε συνδυασμό βέβαια και με τον μέσο βαθμό ικανότητας αποπληρωμής που οι δανειολήπτες παρουσιάζουν (στο σημείο αυτό εμπλέκονται και πάλι οι μακροοικονομικοί παράγοντες, όπως η κατάσταση της αγοράς σε ύφεση ή σε ανάκαμψη, η ανεργία, κλπ.). Το μέσο επιτόκιο των δανείων σε ρύθμιση στην περίπτωση μας τίθεται σε 8%, το οποίο είναι μεν υψηλό, αλλά λαμβάνει υπόψη τα σημερινά επίπεδα επιτοκίων στη χώρα, καθώς και την ήδη προβληματική πιστοληπτική ικανότητα των δανειοληπτών του χαρτοφυλακίου. Επιπλέον γίνεται η παραδοχή, στο παράδειγμά μας, ότι το 50% των ετήσιων εισπράξεων θα προέρχεται από ρυθμίσεις δανείων και το υπόλοιπο από εκποιήσεις περιουσιακών στοιχείων των δανειοληπτών. Επιπρόσθετα, ειδικά για τα έσοδα από την πηγή αυτή, γίνεται η υπόθεση ότι θα παρουσιάσουν μία ανοδική πορεία, φθάνοντας στο μέγιστο επίπεδό τους τα πρώτα έτη, μέσω εκποιήσεων περιουσιακών στοιχείων, ενώ από εκεί και πέρα θα βρίσκονται μειούμενα. Με απλά λόγια, αναμένεται μια αυξημένη χρηματοροή, τα πρώτα έτη, που θα συνοδεύεται από μια πιο μικρή και σταθερή τα επόμενα έτη.

Παράγων 7ος: Τέλος, και προκειμένου να καθοριστεί η ετήσια απόδοση που θα προσδοκούν οι χρηματοδότες της οντότητας, συνεκτιμώνται δύο επιπλέον παράγοντες: η απόδοση του χαρτοφυλακίου της αγοράς καθώς και το πόσες φορές πάνω από την απόδοση αυτή θα ικανοποιούσε τους μετόχους ή τα μέλη της οντότητας, αν τοποθετούσαν τα κεφάλαιά τους σε αυτήν. Όσον αφορά την απόδοση του χαρτοφυλακίου της αγοράς, εν προκειμένω τίθεται σε 15%¹³, ενώ εκτιμάται ότι οι μέτοχοι ή τα μέλη μιας οντότητας υψηλού ρίσκου, όπως του είδους που αναλύουμε στο παράδειγμά μας, θα ήταν ικανοποιημένοι αν τα επενδεδυμένα κεφάλαια τους απέδιδαν 2-3 φορές την απόδοση του χαρτοφυλακίου της αγοράς (μ.ο. 2,5 φορές). Έτσι με το γινόμενο αυτό καθορίζεται εν πολλοίς και η προσδοκώμενη ελάχιστη απόδοση της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια, σε ποσοστό 37,5%. Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί ότι στο παράδειγμα δεν λήφθηκε καθόλου υπόψη η περίπτωση ενίσχυσης με δανειακά κεφάλαια της κεφαλαιακής δομής της οντότητας που επενδύει σε NPLs, γεγονός που θα μείωνε το κόστος των χρησιμοποιηθέντων κεφαλαίων και συνεπακόλουθα την

προσδοκώμενη απόδοση από την επένδυση. Πιθανή θα ήταν ακόμη και η έναντι του χαρτοφυλακίου έκδοση ομολογιών διαφορετικής διαβάθμισης-απόδοσης ανάλογα με τα δικαιώματα των ομολογιούχων στις ταμειακές εισροές που θα προέλθουν από την αξιοποίηση του χαρτοφυλακίου των δανείων.

Στον Πίνακα 1, παρουσιάζονται επιγραμματικά οι ανωτέρω επτά (7) βασικοί παράγοντες, με την κεντρική τιμή που λαμβάνει καθένας από αυτούς στο παράδειγμα μας.

Ακολουθεί στον Πίνακα 2 το προαναφερθέν χρηματοοικονομικό παράδειγμα του τρόπου υπολογισμού του εσωτερικού βαθμού απόδοσης (IRR) της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια, με βάση τις υποθέσεις του Πίνακα 1. Στη συγκεκριμένη περίπτωση υποτίθεται επιπλέον, όπως και ουσιαστικά ισχύει στην ελληνική πραγματικότητα, φορολογικός συντελεστής επί των εσόδων (εκτός των λειτουργικών εξόδων) 29%.

Έτσι, με βάση τις προαναφερθείσες αρχικές υποθέσεις, το τελικό αποτέλεσμα στον Πίνακα 2 είναι μια εσωτερική αξία απόδοσης (IRR) της οντότητας της τάξης του 38,4% περίπου (βασικό σενάριο).

Ανάλυση ευαισθησίας

Ο αρχικός αυτός υπολογισμός του εσωτερικού βαθμού απόδοσης (IRR) μπορεί να επανεξεταστεί εάν προχωρήσουμε σε μια ανάλυση ευαισθησίας (Sensitivity Analysis). Έτσι, στους Πίνακες 3 και 4, παρουσιάζεται το αποτέλεσμα στην εσωτερική αξία απόδοσης (IRR) της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια, με βάση τη «χαλάρωση» σε τρεις από τις βασικότερες ενδογενείς υποθέσεις του παραδείγματός μας, που είναι η τιμή εξαγοράς του χαρτοφυλακίου των NPLs (από μέρους της οντότητας), ο βαθμός ανακτησιμότητας των δανείων και η διαφοροποίηση των λειτουργικών της εξόδων.

Από τα αριθμητικά αποτελέσματα του Πίνακα 3 προκύπτουν τα κατωτέρω συμπεράσματα:

- 1) Με σταθερό το ποσοστό της ανακτησιμότητας, η εσωτερική αξία απόδοσης (IRR) της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια μειώνεται με την αύξηση της τιμής εξαγοράς και αυξάνει με τη μείωση της.
- 2) Με σταθερή την τιμή εξαγοράς του χαρτοφυλακίου των NPLs, η εσωτερική αξία απόδοσης της οντότητας

13. Σύμφωνα με τον Damodaran (2017) η συνολική απόδοση κινδύνου για τοποθετήσεις σε μετοχικές αξίες στην Ελλάδα ανέρχεται σε 19,20% (Ιανουάριος 2017). Στην προσέγγιση αυτή λαμβάνεται υπόψη και ο κίνδυνος της χώρας, όπως υπολογίζεται από τη διαβάθμιση (rating) του χρέους της. Το ποσοστό αυτό θεωρήθηκε συγκυριακά υψηλό, γι' αυτό και αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθεί το ποσοστό του 15% το οποίο αντανάκλα καλύτερα τον μακροπρόθεσμο χαρακτήρα της επένδυσης σε χαρτοφυλάκια του είδους που εξετάζουμε καθώς και την προοπτική σχετικής ομαλοποίησης των χρηματοοικονομικών συνθηκών που αντιμετωπίζει η χώρα. Εξάλλου στην προσδοκία για βελτίωση των συνθηκών αγοράς βασίζεται εν πολλοίς και η πραγματοποίηση της επένδυσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Υπολογισμός του εσωτερικού βαθμού απόδοσης (IRR) μιας οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια (βασικό σενάριο) (σε εκατ. €)

Πίνακας υπολογισμού εσωτερικού βαθμού απόδοσης											
Έτος	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ετήσια έσοδα (συμπεριλαμβάνονται τόκοι και κεφάλαιο από τα ρυθμισμένα δάνεια)		29,12	29,12	29,12	29,12	29,12	29,12	29,12	29,12	29,12	29,12
Ετήσια έσοδα από εκποιήσεις περιουσιακών στοιχείων		24,00	34,00	40,00	30,00	22,00	20,00	14,00	10,00	6,00	0,00
Σύνολο εσόδων		53,12	63,12	69,12	59,12	51,12	49,12	43,12	39,12	35,12	29,12
Λειτουργικά έξοδα		15,94	18,94	20,74	17,74	15,34	14,74	12,94	11,74	10,54	8,74
Φόροι 29%		10,78	12,81	14,03	12,00	10,38	9,97	8,75	7,94	7,13	5,91
Εκτιμώμενες ελεύθερες ταμειακές ροές		26,40	31,37	34,35	29,38	25,41	24,41	21,43	19,44	17,45	14,47
Έτος 0: τίμημα εξαγοράς χαρτοφυλακίου (ποσοστό εξαγοράς × ονομαστική αξία χαρτοφυλακίου)											
Έτος 1-10: ταμειακές εισροές	-70	26,40	31,37	34,35	29,38	25,41	24,41	21,43	19,44	17,45	14,47
IRR		38,43%									

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Η ανάλυση ευαισθησίας (Sensitivity Analysis) του χαρτοφυλακίου* με βάση την εκπτώτικη τιμή αγοράς (discount) των NPLs

Αγορά δανείων σε ποσοστό επί τοις εκατό της ονομαστικής αξίας του χαρτοφυλακίου των δανείων											
		5,0%	5,5%	6,0%	6,5%	7,0%	7,5%	8,0%	8,5%	9,0%	9,5%
Βαθμός ανακτησιμότητας των δανείων	30%	40,73%	36,31%	32,56%	29,32%	26,49%	23,98%	21,75%	19,74%	17,93%	16,27%
	31%	42,33%	37,80%	33,95%	30,62%	27,72%	25,16%	22,87%	20,82%	18,96%	17,27%
	32%	43,91%	39,27%	35,32%	31,92%	28,94%	26,32%	23,98%	21,88%	19,98%	18,25%
	33%	45,49%	40,73%	36,69%	33,20%	30,16%	27,48%	25,08%	22,94%	21,00%	19,23%
	34%	47,06%	42,18%	38,04%	34,48%	31,36%	28,62%	26,18%	23,98%	22,00%	20,20%
	35%	48,62%	43,63%	39,39%	35,74%	32,56%	29,76%	27,26%	25,02%	23,00%	21,16%
	36%	50,18%	45,06%	40,73%	37,00%	33,75%	30,88%	28,33%	26,05%	23,98%	22,11%
	37%	51,72%	46,49%	42,06%	38,25%	34,93%	32,00%	29,40%	27,07%	24,96%	23,05%
	38%	53,26%	47,91%	43,39%	39,49%	36,10%	33,12%	30,46%	28,08%	25,93%	23,98%
	39%	54,79%	49,33%	44,70%	40,73%	37,27%	34,22%	31,51%	29,09%	26,90%	24,91%
	40%	56,32%	50,74%	46,02%	41,96%	38,43%	35,32%	32,56%	30,09%	27,86%	25,83%
	41%	57,84%	52,14%	47,32%	43,18%	39,58%	36,41%	33,60%	31,08%	28,81%	26,75%
	42%	59,35%	53,54%	48,62%	44,40%	40,73%	37,50%	34,63%	32,07%	29,76%	27,66%

* Αναφερόμαστε σε χαρτοφυλάκιο οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια.

Σημείωση: Η χρωματική διαφοροποίηση στον πίνακα συμβολίζει τη θεωρητική Υπόθεση 7 περί αποδεκτής εσωτερικής αξίας απόδοσης (IRR) του χαρτοφυλακίου των NPLs της τάξης του 37,5% τουλάχιστον.

τας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια αυξάνει όσο ο βαθμός ανακτησιμότητας αυξάνει και μειώνεται με τη μείωσή του. Επιπλέον, όσο χαμηλότερη η τιμή εξαγοράς του χαρτοφυλακίου των NPLs, τόσο η εσωτερική αξία απόδοσης της οντότητας μεταβάλλεται δυσανάλογα υψηλότερα σε σχέση με το ποσοστό εκτιμώμενης ανακτησιμότητας. Πιο συγκεκριμένα, με τιμή εξαγοράς του χαρτοφυλακίου των NPLs στο 5%, η εσωτερική αξία απόδοσης της οντότητας μπορεί να κυμανθεί από το 40,7% έως το 59,4%, εφόσον η ανακτησιμότητα των δανείων κυμανθεί σε ένα εύρος μεταξύ 30%-42% σε σχέση με τις υψηλότερες τιμές εξαγοράς. Έτσι, για παράδειγμα, με τιμή εξαγοράς του χαρτοφυλακίου των NPLs στο 9,5%, η απόδοση κυμαίνεται μεταξύ 16,3% και 27,7% για το ίδιο εύρος ανακτησιμότητας δανείων.

- 3) Υπάρχει ένας αποδοτικός συνδυασμός των δύο αυτών παραγόντων (ανακτησιμότητα δανείων και τιμή εξαγοράς των NPLs) που χρωματίζεται με πορτοκαλί στον Πίνακα 3. Συγκεκριμένα, όποια από τα δύο μέρη (τράπεζα ή οντότητα που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια) έχει τη μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισχύ τόσο πιο αποδοτική θα είναι η συναλλαγή για αυτό. Με άλλα λόγια, από την πλευρά της οντότητας που επενδύει σε τραπεζι-

κά δάνεια, θα γίνεται προσπάθεια η τιμή εξαγοράς των NPLs να είναι όσο το δυνατό μικρότερη (αριστερότερα στον πίνακα ευαισθησίας). Αυτό συμβαίνει διότι, με δεδομένη την εκπτώτικη τιμή εξαγοράς τους, η εσωτερική αξία απόδοσης ανεβαίνει σε βαθμό δυσανάλογα υψηλότερο της ανακτησιμότητας του χαρτοφυλακίου των NPLs, ενώ, ακόμη και αν η τελευταία κυμανθεί σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, η υψηλή εκπτώτικη τιμή εξαγοράς παρέχει το απαραίτητο «μαξιλάρι απόδοσης» εσωτερικής αξίας (IRR), για τη συγκεκριμένη οντότητα, σε περίπτωση που κάποιος άλλος παράγοντας δεν εξελιχθεί όπως αναμενόταν.

Ο Πίνακας 4 εξετάζει τη μεταβολή της αποδοτικότητας της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια, σε σχέση με όποιες διακυμάνσεις στα λειτουργικά έξοδα που αυτή αντιμετωπίζει. Από τα αριθμητικά αποτελέσματα που παρατίθενται προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- 1) Με σταθερή την ανακτησιμότητα των δανείων, η εσωτερική αξία απόδοσης της οντότητας μειώνεται με την αύξηση των λειτουργικών της εξόδων.
- 2) Η αύξηση των λειτουργικών εξόδων της οντότητας επιφέρει αναλογικά μικρότερη μείωση στην

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Η ανάλυση ευαισθησίας (Sensitivity Analysis) του χαρτοφυλακίου με βάση τα λειτουργικά έξοδα της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια

	Λειτουργικά έξοδα									
	25,0%	26,0%	27,0%	28,0%	29,0%	30,0%	31,0%	32,0%	33,0%	34,0%
Βαθμός ανακτησιμότητας των δανείων	30%	29,12%	28,60%	28,07%	27,55%	27,02%	26,49%	25,95%	25,42%	24,88%
	31%	30,42%	29,88%	29,34%	28,81%	28,26%	27,72%	27,18%	26,63%	26,08%
	32%	31,71%	31,16%	30,16%	30,06%	29,50%	28,94%	28,39%	27,83%	27,26%
	33%	32,99%	32,42%	31,86%	31,30%	30,73%	30,16%	29,59%	29,01%	28,44%
	34%	34,25%	33,68%	33,10%	32,53%	31,95%	31,36%	30,78%	30,19%	29,61%
	35%	35,52%	34,93%	34,34%	33,75%	33,15%	32,56%	31,96%	31,36%	30,76%
	36%	36,77%	36,17%	35,57%	34,96%	34,36%	33,75%	33,14%	32,53%	31,91%
	37%	38,01%	37,40%	36,79%	36,17%	35,55%	34,93%	34,31%	33,68%	33,05%
	38%	39,25%	38,63%	38,00%	37,37%	36,74%	36,10%	35,47%	34,83%	34,19%
	39%	40,48%	39,84%	39,20%	38,56%	37,91%	37,27%	36,62%	35,97%	35,31%
	40%	41,71%	41,06%	40,40%	39,75%	39,09%	38,43%	37,77%	37,10%	36,44%
	41%	42,93%	42,26%	41,59%	40,93%	40,25%	39,58%	38,91%	38,23%	37,55%
	42%	44,14%	43,46%	42,78%	42,10%	41,41%	40,73%	40,04%	39,35%	38,66%

Σημείωση: Η χρωματική διαφοροποίηση στον πίνακα συμβολίζει τη θεωρητική Υπόθεση 7 περί αποδεκτής εσωτερικής αξίας απόδοσης (IRR) του χαρτοφυλακίου των NPLs της τάξης του 37,5% τουλάχιστον.

εσωτερική αξία απόδοσης του χαρτοφυλακίου δανείων της, σε οποιοδήποτε βαθμό ανακτησιμότητάς τους. Είναι έτσι προφανές ότι η οντότητα που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια θα επιδιώξει την αύξηση των λειτουργικών της εξόδων, αν με τον τρόπο αυτό προκαλείται αύξηση και της ανακτησιμότητας των δανείων σε τέτοιο βαθμό που η αποδοτικότητα τους να αυξάνει.

- 3) Υπάρχει και εδώ ένας οικονομικός συνδυασμός λειτουργικών εξόδων της οντότητας και βαθμού ανακτησιμότητας του χαρτοφυλακίου των NPLs, ο οποίος και παρουσιάζεται χαρακτηριστικά με πορτοκαλί χρωματισμό στον Πίνακα 4. Έτσι προκύπτει και το συμπέρασμα ότι, όσο μεγαλύτερα τα λειτουργικά έξοδα της οντότητας που επενδύει σε τραπεζικά δάνεια, τόσο υψηλότερος αναμένεται να είναι και ο βαθμός της απαιτούμενης ανακτησιμότητας των δανείων, προκειμένου η οντότητα να αποδίδει χρηματοοικονομικά επάρκως στους χρηματοδότες της.

Πέρα όμως από την παραπάνω ανάλυση ευαισθησίας, υπάρχουν και δύο κρίσιμα ερωτήματα που εγείρονται και σχετίζονται με το πλαίσιο της επιχειρηματικής δράσης των οντοτήτων αυτών. Πιο συγκεκριμένα:

- 1) Μπορεί κάποιος δανειολήπτης, καταβάλλοντας λίγο μεγαλύτερο ποσό από την τιμή εξαγοράς που καταβλήθηκε στην τράπεζα, να εξαγοράσει ο ίδιος το δάνειό του και άρα να ωφεληθεί τη διαφορά; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα πρέπει να είναι αρνητική. Καταρχάς, εάν αυτό γινόταν δεκτό, θα δημιουργούσε κίνητρο για πιστούχους που, αν και έχουν τη δυνατότητα δεν αποπληρώνουν τις οφειλές τους, να συνεχίσουν να μην τηρούν τις υποχρεώσεις τους (κακοπληρωτές), προφανώς με σκοπό να επωφεληθούν από την κατάσταση που μόλις περιγράψαμε. Θα συνιστούσε όμως και ένα κακό προηγούμενο στους ενήμερους πελάτες των τραπεζών, οι οποίοι, προσδοκώντας ότι μπορεί έτσι να επωφεληθούν, θα άφηναν τις οφειλές τους ανεξόφλητες και θα τις αγόραζαν εκ νέου, όταν αυτές μεταβιβάζονταν στις εταιρείες απόκτησης απαιτήσεων, αφού πρώτα θα είχαν καταστεί μη εξυπηρετούμενες. Τέλος, η εταιρεία απόκτησης απαιτήσεων αναμένει, για κάθε απαίτηση που της έχει μεταβιβαστεί, να αποκομίσει τουλάχιστον την απόδοση που προσδοκά. Κάτω όμως από καθε-

στώς αβεβαιότητας, δεν μπορεί να διασφαλιστεί ότι η απόδοση αυτή θα καταστεί δυνατή, από κάθε απαίτηση που αυτή κατέχει, και έτσι επιδίωξη της εταιρείας είναι να αποκομίσει τη μέγιστη δυνατή ωφέλεια, και αυτό θα το πετύχει επιδιώκοντας να εισπράξει την ονομαστική αξία του κάθε δανείου που έχει στην κατοχή της. Φυσικά δεν μπορεί να αποκλειστεί και η πιθανότητα ότι, για κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις, και ιδίως για απαιτήσεις πλημμελώς καλυμμένες ή απαιτήσεις πιστούχων με ανύπαρκτη πιστοληπτική ικανότητα, η εταιρεία απόκτησης-διαχείρισης θα ικανοποιηθεί εισπράττοντας, εφόσον κάτι τέτοιο προκύψει, μέρος της οφειλής που της εξασφαλίζει κατά μέγιστο την προσδοκώμενη απόδοσή της. Απλώς ο κανόνας αυτός δεν μπορεί να εφαρμοστεί καθολικά.

- 2) Μπορούν τα πιστωτικά ιδρύματα, που ενδιαφέρονται να μεταβιβάσουν τις μη εξυπηρετούμενες απαιτήσεις τους, να το κάνουν σε τόσο χαμηλό τίμημα (της τάξης του 5%-7,5%), όπως στο παράδειγμα που παρουσιάστηκε παραπάνω και με δεδομένο ότι το ποσό των προβλέψεων που έχουν σχηματίσει για αυτές [τις απαιτήσεις] είναι κατά πολύ μικρότερο (από τη διαφορά ονομαστικής αξίας απαιτήσεων και τιμήματος πώλησης)¹⁴; Μία τέτοια μεταβίβαση θα προκαλούσε ανάγκη ανακεφαλαιοποίησής τους, εφόσον οι σχετικοί δείκτες που μετρούν τη βιωσιμότητά τους δεν έχουν κάποια περιθώρια ή αυτά τα περιθώρια ξεπεραστούν¹⁵. Και σε αυτό το σημείο, καίριος καθίσταται ο ρόλος του κράτους. Το τελευταίο, ως ρυθμιστής, θα μπορούσε να καταστήσει, μέσω μέτρων δημοσιονομικής πολιτικής, τη μεταβίβαση των απαιτήσεων των πιστωτικών ιδρυμάτων σε εταιρείες απόκτησής τους περισσότερο δελεαστικές και αποδοτικές για αυτά, με υψηλότερα τιμήματα εξαγοράς, π.χ. θεσπίζοντας μικρότερους φορολογικούς συντελεστές για τα εισοδήματα που αποκτούν οι εταιρείες αυτές.

5. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου είναι η συνοπτική παρουσίαση ζητημάτων που εγείρονται από την επικείμενη ενεργοποίηση στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα των λεγόμενων «επενδυτικών κεφαλαίων χρεοκοπίας», ως οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια.

14. Να καταγραφεί δηλαδή ζημία στις τράπεζες από τη διαφορά λογιστικής αξίας απαιτήσεων και τιμήματος πώλησής τους στις επενδυτικές εταιρείες ή κεφάλαια.

15. Στην *Επισκόπηση του Ελληνικού Χρηματοπιστωτικού Συστήματος* (ΤτΕ, Ιανουάριος 2017) εκτιμάται ότι το ελάχιστο ποσοστό του τιμήματος μεταβίβασης καταγγελλόμενων δανείων των τραπεζών ονομαστικής αξίας, τον Σεπτέμβριο του 2016, € 48 δις μπορεί να φθάσει μέχρι και το 30% της ονομαστικής τους αξίας. Μπορούν δηλαδή να πωληθούν στα € 14 δις περίπου, χωρίς να μεταβληθεί ο συνολικός δείκτης της κεφαλαιακής τους επάρκειας (που τον Σεπτέμβριο του 2016 ήταν 18% περίπου).

Αρχικά αναλύθηκε το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο καλούνται να δραστηριοποιηθούν οι εν λόγω οντότητες και ανεδείχθησαν αναλυτικά τα θετικά αλλά και τα προβληματικά μέρη του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου μέσα στο οποίο καλούνται αυτές να δραστηριοποιηθούν. Εν συνεχεία, μέσω του παραδειγματικού υπολογισμού, παρουσιάστηκε ο αναμενόμενος εσωτερικός βαθμός απόδοσης (IRR) μιας επενδυτικής οντότητας που θα αποκτήσει χαρτοφυλάκιο μη εξυπηρετούμενων δανείων. Στα πλαίσια αυτής της χρηματοοικονομικής ανάλυσης εξετάστηκαν –μέσω της ανάλυσης ευαισθησίας– οι επιπτώσεις στον εσωτερικό βαθμό απόδοσης της οντότητας από διακυμάνσεις στις τρεις πιο κρίσιμες ενδογενείς παραμέτρους του προβλήματός της: την εκπτώτικη τιμή (discount) αγοράς των NPLs, τον βαθμό ανακτησιμότητας των δανείων αλλά και τη διαφοροποίηση των λειτουργικών της εξόδων.

Η ενεργοποίηση των επενδυτικών αυτών οντοτήτων στην ελληνική τραπεζική αγορά των NPLs έχει ως κύριο σκοπό την ανταλλαγή, σε μια εκπτώτικη τιμή (discount), του προβληματικού μη εξυπηρετούμενου δανειακού χαρτοφυλακίου τους με ρευστότητα, την οποία [οι τράπεζες] έχουν άμεση ανάγκη για να αποπληρώσουν τις σοβαρές τρέχουσες βραχυχρόνιες υποχρεώσεις τους, αλλά και την οποία θα είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν, ώστε να χρηματοδοτήσουν παραγωγικά την πραγματική οικονομία.

Όπως όμως γίνεται κατανοητό και με βάση το παραπάνω ενδεικτικό/εκπαιδευτικό παράδειγμα, σε μακροοικονομικό επίπεδο, ο βαθμός έκπτωσης (discount) της τιμής πώλησης των NPLs των συστημικών τραπεζών έχει μεγάλη σημασία, διότι μία ιδιαίτερα υψηλή έκπτωση από μέρους τους μπορεί να οδηγήσει σε ανάγκη ενίσχυσης των ιδίων κεφαλαίων τους. Από την αντίθετη πλευρά, ένα χαμηλό εκπτώτικό τίμημα μειώνει σημαντικά τον εσωτερικό βαθμό απόδοσης (IRR) του κεφαλαίου/εταιρείας απόκτησης τέτοιου είδους δανείων και τα κάνει λιγότερο επικερδή. Η συγκεκριμένη διεκυστίνδα μπορεί πιθανά να «λυθεί» με την όποια διαφορά μεταξύ των συστημικών τραπεζών και των «επενδυτικών κεφαλαίων χρεοκοπίας», ως οντοτήτων που επενδύουν σε τραπεζικά δάνεια, να μετατρέπεται σε συμμετοχή των τελευταίων στο κεφάλαιο των τραπεζών ή σε απόκτηση ομολογιών που θα εκδίδουν οι τράπεζες, ενδεχομένως μετατρέψιμες ή ανταλλάξιμες με μετοχές. Μάλιστα, όσο μεγαλύτερες είναι οι προσδοκίες για οικονομική ανάπτυξη στη χώρα, τα επόμενα έτη, τόσο ισχυρότερο θα είναι το κίνητρο για συμμετοχή των λεγόμενων «επενδυτικών κεφαλαίων χρεοκοπίας» στη μετοχική συγκρότηση των τραπεζών, διότι ταυτό-

χρονα θα είναι υψηλότερος ο προσδοκώμενος βαθμός ανακτησιμότητας των NPLs που θα αποκτήσουν αυτά τα «επενδυτικά κεφάλαια χρεοκοπίας», γεγονός που θα αυξάνει την εσωτερική αξία απόδοσής τους (IRR).

Ως τελική επισήμανση, τονίζεται και η πρακτική αξία της υιοθέτησης μίας αποτελεσματικής χρηματοπιστωτικής πολιτικής, από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς, με τη διαμόρφωση ενός ικανοποιητικού ρυθμιστικού πλαισίου στη βάση και των επισημάνσεων που εκτέθηκαν ανωτέρω. Η πολιτική αυτή θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε συνάρτηση με μια δημοσιονομική στήριξη, που θα ήταν δυνατό να λάβει και τη μορφή πρόσθετων φορολογικών κινήτρων, τα οποία θα συνέβαλλαν στη διαμόρφωση τιμών μεταβίβασης των NPLs σε τέτοια επίπεδα, που να επιτρέπουν ικανοποιητικές αποδόσεις των επενδύσεων σε απαιτήσεις από τραπεζικά δάνεια και να συνδράμουν επίσης, διαμέσου της αναδιάρθρωσης των υπερχρεωμένων επιχειρήσεων, στην ανάπτυξη της οικονομίας¹⁶. Με αυτόν τον τρόπο, διευκολύνεται, περαιτέρω, η επίτευξη του στόχου της «απαλλαγής» των συστημικών τραπεζών από ένα ιδιαίτερο «βάρος», ενώ, ταυτόχρονα αποτρέπεται, σε σημαντικό βαθμό, η επέλευση του κινδύνου για μια νέα κεφαλαιοποίησή τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Επισκόπηση του Ελληνικού Χρηματοπιστωτικού Συστήματος, 2017. Ειδικό θέμα II: Μεταβιβάσεις μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων (MEA) και κεφαλαιακή επάρκεια πιστωτικών ιδρυμάτων. Τράπεζα της Ελλάδος, Ιανουάριος.

Μούζουλας, Σ., 2016. Ζητήματα από την εφαρμογή του Ν. 4389/15, όπως ισχύει μετά τους Ν. 4389/16 και Ν. 4393/16 για τις εταιρείες διαχείρισης και απόκτησης απαιτήσεων από τα δάνεια και πιστώσεις. *Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο*, σσ. 28-37.

Παναγόπουλος, Γ. & Πελετίδης, Γ., 2016. Η ομοιογένεια των προσδιοριστικών παραγόντων στις επιμέρους κατηγορίες των μη εξυπηρετούμενων δανείων των τραπεζών. *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος Νο. 31.

Ξενόγλωσση

Basel Committee on Banking Supervision, 2011. Basel III: a global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Basel: Bank for International Settlements, June.

Damodaran, A., 2017. Equity risk premium calculation for the Greek economy. Stern Business School, NYU, January.

He, D., 2004. The role of KAMCO in resolving nonperforming loans in the Republic of Korea. *IMF Working Papers*, No. 172.

Jassaud, N. & Kang, K., 2015. A strategy for developing a market for nonperforming loans in Italy. *IMF Working Papers*, No. 24.

16. Η προσδοκία της οικονομικής ανάπτυξης θα μπορούσε να λειτουργήσει και ως αντίβαρο για τη δικαιολόγηση των όποιων ευνοϊκών φορολογικών κινήτρων, διότι μέσα από την ανάπτυξη το κράτος θα αποκομίσει περαιτέρω οικονομικά οφέλη.

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 77 I. Reziti, *Non-linear adjustment in the Greek milk market*. Athens, 2016.
- No 76 I. Κωνσταντακοπούλου, *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014*. Αθήνα, 2015.
- No 75 Τζ. Καβουνίδη, I. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 Th. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 I. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 74 *Εμπορευματικές μεταφορές και ανάπτυξη διεθνών εφοδιαστικών κόμβων στην Ελλάδα*, του Θ. Τσέκερη. Αθήνα, 2016.
- No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.
- No 72 *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*, του Β. Καφούρου. Αθήνα, 2015.

- No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2015.
- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, R. Panagiotou. Athens, 2012.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.
- No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.
- No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.
- No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece*, K. Kanellopoulos, M. Gregou and A. Petralias. Athens, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?*, R. Panagiotou. Athens, 2008.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.

- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and A. Tsouma. Athens, 2006.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.

Οικονομικές εξελίξεις

